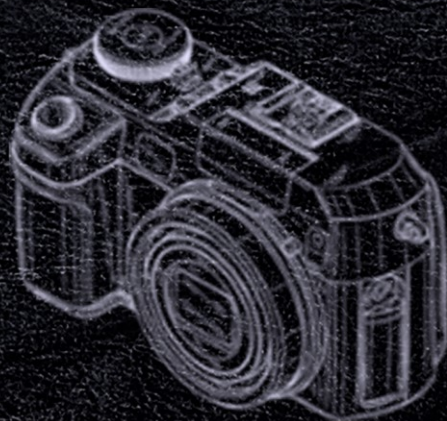

А. В. КОВАЛЕНКО

РОЗСЛІДУВАННЯ
ПОСЯГАНЬ НА
ЖИТТЯ ТА
ЗДОРОВ'Я
ЖУРНАЛІСТІВ

МОНОГРАФІЯ

УДК 343.98.067:343.6:002

К 56

Рецензенти:

В. А. Журавель, головний учений секретар Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України;

О. В. Одерій, професор кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз Донецького юридичного інституту МВС України, доктор юридичних наук, доцент.

Рекомендовано до друку вченою радою Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка (протокол № 11 від 27.03.2018 р.).

Коваленко А. В.

К 56 **Розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів**: монографія / А. В. Коваленко. – Северодонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2018. – 268 с.

ISBN 978-617-616-080-9

В монографії розглянуті основні питання розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів. Запропоновано загальнотеоретичні підходи до побудови методики розслідування досліджуваних злочинів, висвітлено концептуальні підходи до формування криміналістичної характеристики таких посягань та її елементний склад. Приділено увагу організації розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів та тактиці проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

Для науковців, аспірантів (ад'юнктів), студентів, курсантів і слухачів юридичних вищих навчальних закладів, а також для співробітників органів досудового розслідування, прокурорів, суддів.

УДК 343.98.067:343.6:002

© Коваленко А. В., 2018
ISBN 978-617-616-080-9 © РВВ ЛДУВС ім. Е.О.Дідоренка, 2018

ЗМІСТ

Передмова.....	5
РОЗДІЛ 1. Концептуальні засади побудови методики розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів	
1.1. Професійна журналістська діяльність як об'єкт криміналістичного дослідження.....	8
1.2. Криміналістична класифікація злочинів проти журналістів.....	20
1.3. Проблеми побудови методики розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів.....	29
РОЗДІЛ 2. Криміналістична характеристика посягань на життя та здоров'я журналістів	
2.1 Основні підходи до формування криміналістичної характеристики посягань на життя та здоров'я журналістів.....	40
2.2 Особа потерпілого.....	51
2.3 Типові способи та сліди злочину.....	64
2.4 Обстановка злочину.....	80
2.5 Особа злочинця.....	87
РОЗДІЛ 3. Основи організації розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів	
3.1 Особливості виявлення ознак кримінального правопорушення та початку досудового розслідування.....	96
3.2 Обставини, що підлягають з'ясуванню.....	112
3.3 Типові слідчі ситуації та планування розслідування.....	119
3.4 Організація взаємодії під час розслідування....	138
РОЗДІЛ 4. Особливості організації і тактики окремих слідчих (розшукових) дій	
4.1 Тактика огляду.....	163

4.2	Тактика допиту.....	193
4.3	Інші слідчі (розшукові) дії та використання можливостей судових експертиз.....	211
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	228
	ДОДАТКИ.....	261

ПЕРЕДМОВА

Стаття 34 Конституції України гарантує кожному право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Найбільш широко ці права реалізуються в професійній діяльності журналістів – творчих працівників, які професійно збирають, одержують, створюють і займаються підготовкою інформації для засобів масової інформації, виконують редакційно-посадові службові обов'язки в засобі масової інформації. При цьому на сьогодні журналістика є однією з найбільш небезпечних професій: за даними міжнародної недержавної організації «Репортери без кордонів», у 2012 році в Україні було скоєно 80 нападів на журналістів, у 2013 – 120. За даними Інституту масової інформації, у 2014 році в Україні було вбито 7 журналістів; зафіксовано 285 випадків побиття та нападів на них. У 2015 році Інститут зафіксував 2 випадки убивства журналістів, 58 випадків побиття та нападів на журналістів, у 2016 році – 1 випадок убивства та 30 випадків побиття і нападів на журналістів, у 2017 – 29 випадків побиття і нападів на журналістів.

Актуальність питання безпеки журналістів підтверджується також тим, що Верховна Рада України 14 травня 2015 року прийняла Закон України № 421-19 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів», яким Кримінальний кодекс України (далі – КК України) було доповнено чотирма новими складами злочину проти журналістів (статті 345¹, 347¹, 348¹, 349¹).

Таким чином, нову кваліфікацію отримали давно відомі практиці злочини, потерпілими в яких виступають журналісти через свою професійну діяльність. Отже, перед криміналістикою постало завдання – розробити методики розслідування зазначених злочинів.

Серед перелічених складів, найбільш суспільно небезпечними є умисне заподіяння побоїв, легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень; умисне заподіяння тяжкого тілесного ушкодження (ч. 2, 3 ст. 345¹ КК України) а також вбивство, або замах на вбивство (ст. 348¹ КК України) журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї, тобто посягання на життя та здоров'я журналістів.

У пропонованій монографії здійснено спробу розробки на базі положень загальної теорії криміналістики, результатів узагальнення та аналізу судово-слідчої практики основ методики розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів.

Робота складається із передмови, 4 розділів, що містять 15 підрозділів, та списку використаних джерел. В першому розділі розглянуто загальнотеоретичні підходи до побудови методики розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів. В другому розділі висвітлено концептуальні підходи до формування криміналістичної характеристики таких злочинів та досліджено особу потерпілого, способи і типові сліди, обстановку і особу злочинця як її структурні елементи. В рамках третього розділу досліджуються особливості виявлення ознак кримінального правопорушення та початку досудового розслідування, обставини, що підлягають з'ясуванню, типові слідчі ситуації та особливості планування розслідування, а також види, напрями і форми взаємодії під час розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів. Четвертий розділ присвячено тактиці проведення огляду, допиту, обшуку, пред'явлення для впізнання, слідчого експерименту, а також окремих негласних слідчих (розшукових) дій та використанню можливостей судових

експертиз під час розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів.

Автор висловлює щирю подяку доктору юридичних наук, професору, академіку НАПрН України В. А. Журавлю, доктору юридичних наук, доценту, О. В. Одерію, доктору юридичних наук, професору Р. Л. Степанюку, кандидату юридичних наук, доценту С. П. Лапті за висловлення цінних зауважень та порад, які допомогли успішно завершити роботу над підготовкою даної монографії.

РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПОБУДОВИ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ПОСЯГАНЬ НА ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ЖУРНАЛІСТІВ

1.1. Професійна журналістська діяльність як об'єкт криміналістичного дослідження

Оскільки формулювання статей Кримінального кодексу України, які передбачають відповідальність за посягання на журналістів (345¹, 347¹, 348¹ та 349¹), будуються на використанні понять «журналіст» та «професійна діяльність журналіста», названі терміни одразу привернули увагу наукової спільноти. І хоча внесення до КК України у травні 2015 року названих складів злочинів стало законодавчою новелою, В. В. Шаблистий вірно відмічає що «законна професійна діяльність журналіста» була визначена об'єктом кримінально-правової охорони ще у 2001 році з прийняттям чинного Кримінального кодексу України (ст. 171)¹.

У будь якому разі розслідування злочинів проти журналістів не можливе без чіткого розуміння уповноваженими особами окреслених понять, природи їх впливу на злочинну діяльність, а також визначення кола осіб, що можуть здійснювати професійну журналістську діяльність. Відтак, названа діяльність стає об'єктом кримінально-правових, кримінологічних та криміналістичних досліджень.

В рамках кримінально-правового дослідження, журналіст та його професійна діяльність цікаві, в першу

¹ Шаблистий В. В. Законна професійна діяльність журналіста як «новий об'єкт кримінально правової охорони / В. В. Шаблистий // Вісник кримінологічної асоціації України № 2 (13) : збірник наукових праць [редкол. О. М. Бандурка (голов. ред. та ін.]. – Харків : ХНУВС, 2016. – С. 82.

чергу, як ознаки складів злочинів, пов'язаних з даними поняттями. Об'єктом таких посягань виступають охоронювані кримінальним законом суспільні відносини, що забезпечують безперешкодне здійснення журналістом своєї професійної діяльності¹. Потерпілим може бути журналіст, його близький родич чи член сім'ї². Крім того, визначення поняття професійна діяльність журналіста запропоноване у примітці до ст. 345¹ КК України.

Професійна діяльність журналіста цікава і вченим-кримінологам, а деякі науковці визнають її комплексною кримінологічною категорією³. З ознаками журналіста та його діяльності пов'язане й запобігання злочинам щодо журналістів⁴. При цьому показовою є теза О. В. Сачка про те, що професійна діяльність журналістів як об'єкт кримінологічного дослідження розглядається у двох аспектах: як об'єкт злочинних посягань та як інструментарій запобіжного впливу на злочинність з використанням антикриміногенного потенціалу ЗМІ⁵. Так само і в рамках криміналістичного дослідження така діяльність може розглядатися не лише, як одна з ключових ознак злочинів проти журналістів, а й як допоміжний засіб під час розкриття та розслідування злочинів (отримання

¹ Див.: Гладкова Є. О., Кримінально-правовий аналіз злочинних посягань на свободу слова та перешкоджання професійній діяльності журналістів : науково-методичні рекомендації / Є. О. Гладкова, Р. С. Верпицький – Харків :Харківський національний університет внутрішніх справ, 2016. – С. 10.

² Див.: Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. – Київ : Юрінком Інтер, 2016 – С. 796.

³ Див.: Буряк К.М. Диференціація причин та умов вчинення злочинів проти журналістів / К.М. Буряк // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2016. – № 6. – С. 117.

⁴ Див.: Засць І. С. Віктимологічні аспекти запобігання злочинам щодо журналістів в Україні / І. С. Засць // Юрид. наук. електрон. журн. – 2014. – № 1. – С. 109.

⁵ Сачко О. В. Деякі питання кримінологічного дослідження професійної діяльності журналістів в Україні О.В. Сачко // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2017. – Спецвипуск ч. 1. – С. 213.

інформації про злочин зі ЗМІ, розшук свідків, журналістські розслідування тощо).

Очевидно, що побудова методики розслідування злочинів проти журналістів не можлива без чіткого визначення окреслених понять. Наявність у жертви статусу журналіста визначає можливість кваліфікації злочинного діяння за згаданими статтями КК України. Здійснення професійної журналістської діяльності є однією з основних ознак особи потерпілого від даних злочинів, чинником віктимності таких осіб, однією з причин вчинення посягання.

Відтак, вважаємо за доцільне дослідити історію журналістської професії та її місце в суспільному житті України, а також офіційні, доктринальні й словникові визначення понять журналіста та професійної журналістської діяльності, запропонувати власне розуміння названих термінів.

Професія інформаційного посередника, як праобраз сучасної журналістики, відома світу з прадавніх часів. Наприклад, як зазначає Л. Г. Світич, в міфології багатьох народів існували боги-інформатори, вісники верховних богів, що виконували функції передачі волі богів смертним та можуть вважатися праобразом сучасних журналістів (Гермес у греків, Меркурій у римлян, Тот у єгиптян, та навіть архангели в християнській міфології)¹.

Серед заможних жителів провінцій давнього Риму існувала традиція утримувати у столиці одного чи декількох інформаторів-кореспондентів, що збирали та передавали замовнику письмові звіти про політичні події та останні новини. Пізніше Юлієм Цезарем були запроваджені перші праобрази сучасних газет – білі глиняні дошки, що виставлялись публічно та містили записи про засідання сенату, звіти з народних слухань та

¹ Світич Л. Г. Введение в специальность: Профессия: журналист: Учеб. пособие для студентов вузов / Л. Г. Свитич. — 36е изд., испр. и доп. — М.: Аспект Пресс, 2011. — С. 12-15.

інші суспільно-політичні події¹. Копії таких дошок, також, передавалися до провінцій, що на думку К. Бюхера й споріднює їх з газетами, що існували у 19 сторіччі.

В епоху середньовіччя в Європі почали з'являтися рукописні газети, а згодом, приблизно через сторіччя після створення Йоганом Гутенбергом друкарського станка з рухливими літерами, здобули розповсюдження й друковані газети. Поряд з авторами таких газет, Л. Г. Свitic відносить до попередників сучасних журналістів також літописців-істориків, вчених-популяризаторів, релігійних проповідників, гуманістів-просвітителів, літераторів-публіцистів².

Зародження професійної журналістики в Російській Імперії, до складу якої на той час входила значна територія сучасної України, пов'язують із запровадженою Петром I у 1702 році газетою «Ведомості»³. Першою газетою на території східної України був «Харьковській Еженедельникъ», що видавався у 1812 році⁴.

Втім, до середини 19 сторіччя розвиток журналістики був досить млявим, адже більшість газет у царській Росії були державними та підцензурними. Масовим явищем журналістика стала лише після відміни кріпацького права та переходу Російської Імперії до вільного підприємництва⁵, однак, рівень розвитку журналістської справи все ж був значно нижчий, ніж в розвинених країнах. І. Л. Михайлин вказує на слабкорозвиненість українського суспільства того періоду, відсутність у ньому читацьких

¹ Див.: Бюхер, К. "Происхождение газеты//История печати: антология." Сост. Я. Н. Засурский, Е. Л. Варганова. М.: Аспект Пресс (2001): 10. / Режим доступу – електронний ресурс: <http://evartist.narod.ru/text2/33.htm>

² Свitic Л. Г. Введение в специальность: Профессия: журналист: Учеб. пособие для студентов вузов / Л. Г. Свitic. — 36е изд., испр. и доп. — М.: Аспект Пресс, 2011. — С. 18.

³ Див.: Свitic Л. Г. Вказ. праця. — С. 19.

⁴ Див.: Животко А. П. Історія української преси / Упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М. С. Тимошик. — К.: Наша культура і наука. — 1999. — С. 37.

⁵ Див.: Свitic Л. Г. Вказ. праця. — С. 18.

інтересів до україномовної інформації за наявності можливості задовольняти інформаційні потреби іншими мовами¹.

Дещо кращим був стан преси на українських землях, що знаходилися у складі Австрійської Імперії. Так, першою газетою на території України був одноденний інформаційний листок «Kuryer Lwowski», що був виданий у Львові у 1749 році. Ближчим до сучасного розуміння газети був тижневик «Gazette de Leopold», що видавався у Львові впродовж 1776 року². На початку ХХ сторіччя преса на західно-українських землях активно розвивалася: у 1913 році видавалося 80 видань³.

Розквіт української преси та журналістики приходиться на період після Жовтневої революції 1917 року, та пов'язаний зі становленням Центральної ради та Української народної республіки. Значно зростає кількість україномовних видань, розширюється географія їх друку. В. Купрійчук наводить статистику щодо кількості видань на території України за роками: в 1917 р. – 182, в 1918 р. – 306, у 1919 р. – 243, у 1920 р. – 70 газет; та за мовною ознакою: російською мовою - 438; україномовні видання - 286 назв. 27 газет одночасно друкували матеріали українською та російською мовами⁴.

Преса в радянський період (1917-1991 рр.), у цілому характеризується нав'язуванням комуністичної ідеології, а з початку 1930-х років і русифікацією⁵. Л. І. Нечипоренко

¹ Михайлин І. Л. Історія Української журналістики ХІХ століття – Підручник / І. Л. Михайлин. – Київ : Центр навчальної літератури. – 2003 – С. 222.

² Див.: Беспалова А. Г. История мировой журналистики./ А.Г. Беспалова и др. – Москва – Ростов-на-Дону: Издательский центр «МарТ», 2003. – С. 22.

³ Див.: Животко А. П. Історія української преси / Упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М. С. Тимошик. – К.: Наша культура і наука, 1999. – С. 230.

⁴ Купрійчук В. Українська преса 1917-1920 років як джерело вивчення державотворчих процесів гуманітарного розвитку в добу національної революції / В. Купрійчук // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – № 1 (2012). – С. 260.

⁵ Див.: Животко А. П. Вказ. праця – С. 278.

відзначає, що лише у 1989 р. в публікаціях почали з'являтися статті на засадах гласності. Доти ці засади лише декларувалися¹.

Таким чином, можна зробити висновок, що праобрази професії журналіста відомі світовій історії з давніх часів. На території України журналістика з'явилася в кінці 18 сторіччя, і досягала піків свого розвитку в часи Української державності (1917-1920 рр.) та з набуттям Україною незалежності. Втім, сьогодні, на думку І. Л. Михайлина, вітчизняна журналістика все ще проходить перехідний період, та при цьому все більше адаптується в світовий інформаційний простір².

Наразі журналістика є однією з найважливіших сфер суспільного життя в Україні. Погоджуємося з О. В. Каплій у тому, що посилення кримінальної відповідальності за злочини проти журналістів стало закономірним кроком у встановленні законодавчих гарантій свободи слова та діяльності ЗМІ. Тим не менше, уведення нових норм викликає ще більше запитань у сфері їх реалізації правоохоронними органами³. І першим кроком на шляху вирішення таких запитань видається досягання чіткого та однозначного розуміння понять «журналіст» та «професійна діяльність журналіста».

Варто звернути увагу на визначення поняття журналіста, надані тлумачними словниками. Так, відповідно до тлумачного словника української мови, що видавався у 70-ті роки 20-го сторіччя, журналіст – це

¹ Нечипоренко Л. І. Еволюція української преси в контексті реформування суспільства (1985–1991 рр.) /Л. І. Нечипоренко // Література та культура Полісся. – 2012. – №. 69. – С. 372.

² Михайлин І. Л. Основи журналістики. Підручник. 5-те вид. перероб. та доп. / І. Л. Михайлин – Київ: Центр учбової літератури, 2011 – С. 432.

³ Каплій О. В. Посилення кримінальної відповідальності за вчинення злочинів проти журналістів у світлі адаптації законодавства України про діяльність ЗМІ до європейських стандартів / О. В. Каплій // Новітні кримінально-правові дослідження – 2016: зб. наук. праць / відп. ред. д-р юрид. наук, проф. О. В. Козаченко. – Миколаїв: Іліон, 2016. – С. 76-78.

професіональний літературний працівник газет, журналів, радіо та інших органів інформації і пропаганди¹. Звичайно, таке визначення є застарілим, про те дозволяє прослідкувати, як змінилася професія журналіста за останні 50 років.

Відповідно до зарубіжних (англомовних) тлумачних словників, журналістом є особа, яка пише для газет, журналів або новинних веб-сайтів, або готує новини для мовлення²; особа яка пише новини або статті для газет або журналів, чи транслює їх по радіо чи на телебаченні³. Перше визначення фокусується на функції журналіста щодо обробки та передачі споживачеві новин, в той час як друге є більш широким, та не обмежує функції журналіста новинними.

Визначення професійної діяльності журналіста для потреб статей 345¹, 347¹, 348¹, 171 КК України дається у примітці до статті 345¹: це систематична діяльність особи, пов'язана із збиранням, одержанням, створенням, поширенням, зберіганням або іншим використанням інформації з метою її поширення на невизначене коло осіб через друковані засоби масової інформації, телерадіоорганізації, інформаційні агентства, мережу Інтернет. Крім того, у зазначеній примітці до статті законодавець чітко визначив способи підтвердження статусу журналіста: «Статус журналіста або його належність до засобу масової інформації підтверджується редакційним або службовим посвідченням чи іншим документом, виданим засобом масової інформації, його редакцією або професійною чи творчою спілкою журналістів».

¹ Див.: Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. — К.: Наукова думка, 1970—1980. — Т. 2. — С. 549.

² Див.: [Oxforddictionaries.com](http://www.oxforddictionaries.com) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/journalist>.

³ Див.: [Cambridge English Dictionary & Thesaurus](http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/journalist) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/journalist>.

На наш погляд, коло осіб що підпадають під таке формулювання є дещо вужчим, ніж коло осіб які здійснюють професійну діяльність журналіста за визначенням у примітці. Такий підхід значно обмежує право деяких категорій журналістів на правовий захист від злочинних посягань. Також, не зрозуміло, як норми, що наведені у даній примітці, співвідносяться з поняттям журналіста, наведеним у статті 349¹ КК України, у тексті якої відсутня вказівка на пов'язаність захоплення журналіста як заручника з професійною діяльністю журналіста.

Визначення професійної діяльності журналіста, наведене у КК України, значною мірою текстуально збігається з визначенням журналіста у Законі України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», згідно якого журналіст - це творчий працівник, який професійно збирає, одержує, створює і займається підготовкою інформації для засобів масової інформації, виконує редакційно-посадові службові обов'язки в засобі масової інформації (в штаті або на позаштатних засадах) відповідно до професійних назв посад (роботи) журналіста, які зазначаються в державному класифікаторі професій України¹. Поряд з цим, законами України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»², «Про інформаційні агентства»³ та «Про телебачення і радіомовлення»⁴ надані кальковані з Закону України «Про державну підтримку засобів масової

¹ Див.: Закон України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» / Відомості Верховної Ради України від 08.01.1998 – 1998 р., № 50, стаття 302.

² Див.: Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» / Відомості Верховної Ради України від 05.01.1993 – 1993 р., № 1, стаття 1.

³ Див.: Закон України «Про інформаційні агентства» / Відомості Верховної Ради України від 28.03.1995 – 1995 р., № 13, стаття 83.

⁴ Див.: Закон України «Про телебачення і радіомовлення» / Відомості Верховної Ради України від 09.03.1994 – 1994 р., № 10, стаття 43.

інформації та соціальний захист журналістів» визначення, відповідно, журналіста друкованого засобу масової інформації, інформаційного агентства та телерадіожурналіста. Слід зазначити, що Закони України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» та «Про інформаційні агентства» аналогічно з КК України містять вимогу про наявність офіційних документів, що підтверджують статус журналіста.

Такі вимоги піддавалися критиці ще до внесення зазначених вище змін до КК України. Наприклад, юрист Інституту масової інформації Р. Головенко та журналіст А. Прокаєва опублікували в мережі Інтернет статті, в яких піддали сумніву актуальність законодавчих визначень поняття журналіста та достатність рівня правового захисту журналістів. Зокрема, Р. Головенко зазначив, що фото- та відео кореспонденти часто не мають офіційного журналістського статусу, та запропонував внести до КК України чітке визначення поняття журналіста¹, а А. Прокаєва нарікає на застарілість Державного класифікатора професій України та наполягає на наявності у журналіста спеціального посвідчення як гарантії правової захищеності².

Заслугує окремої уваги і посилення у складах злочинів проти журналістів на законний характер професійної діяльності журналіста. На нашу думку посиленому правовому захисту підлягає лише діяльність журналістів, що не порушує чинне законодавство України.

Цікаво, що серед допустимих сфер реалізації професійної діяльності журналіста, примітка до статті 345¹

¹ Головенко Р. Чому не кожен журналіст є журналістом формально. [Електронний ресурс] / Р. Головенко – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/media_law/law/chomu_ne_kozhen_zhurnalist_e_zhurnalistom_formalno.

² Покаєва А. Журналісти та дописувачі. Спроба розібратися [Електронний ресурс] / А. Покаєва – Режим доступу: <http://civilforum.com.ua/blogi/zhurnalisti-ta-dopisuvatchi-sproba-rozibratysya.html>.

КК України називає всесвітню мережу Інтернет. З огляду на поняття професійної діяльності журналіста, можна зробити висновок, що в даному випадку мова йде про так званих «блогерів» - осіб що ведуть мережевий електронний журнал (англ. blog, від web log, «мережевий журнал чи щоденник подій»). Якщо дії таких осіб відповідають вимогам до професійної діяльності журналіста – вони збирають, одержують, створюють, поширюють, зберігають або іншим чином використовують інформацію з метою її поширення на невизначене коло осіб через електронний журнал у мережі Інтернет – то вони мають вважатися журналістами.

Схожої позиції дотримується О. Кузнецова, стверджуючи що блоги можуть використовуватися як платформа для оприлюднення журналістського матеріалу, коли немає змоги його оприлюднити в традиційних ЗМІ¹. Погоджуємося також із П. Г. Салигою, який у своєму дисертаційному дослідженні «Трансформація мережевих електронних журналів як явища масової комунікації» відносить мережеві електронні журнали до нового типу ЗМІ². Такий висновок не протирічить положенням Закону України «Про інформацію». Так, відповідно до статті 22 даного Закону масова інформація – це інформація, що поширюється з метою її доведення до необмеженого кола осіб, а засоби масової інформації - засоби, призначені для публічного поширення друкованої або аудіовізуальної інформації³.

Більш того, характер зв'язків між потерпілим та злочинцем дозволяє зробити висновок, що саме професійна

¹ Кузнецова О. Ідентичність Блога і ЗМІ / О. Кузнецова // Теле- та радіожурналістика. Збірник наукових праць. – Випуск 12. – Л.: 2013. – С. 121.

² Салига П. Г. Трансформація мережевих електронних журналів як явища масової комунікації : дис ... канд. наук із соціальних комунікацій : 27.00.05 [Електронний ресурс] / Павло Георгійович Салига. – Київ, 2014. – Режим доступу: <http://issuu.com/sakateka/docs/transformation/c/sc60mo4>. – С. 4.

³ Див.: Закон України «Про інформацію» / Відомості Верховної Ради України від 01.12.1992 — 1992 р., № 48, стаття 650.

діяльність журналіста виступає чинником віктимності жертви та причиною вчинення злочину. Блогери, фото-відеокореспонденти, інші особи, чия діяльність підпадає під ознаки професійної журналістської діяльності, але які не мають офіційного статусу журналіста чи документів, що підтверджують їх належність до ЗМІ, мають схожу з професійними журналістами віктимологічну характеристику, здійснюють аналогічний вплив на механізм формування умислу майбутнього злочинця¹. Основним безпосереднім об'єктом злочинів проти зазначених осіб, як і основним безпосереднім об'єктом злочинів проти журналістів виступають охоронювані законом суспільні відносини щодо нормальної професійної діяльності журналістів.

Цікаво, що подібної позиції дотримується більшість опитаних нами журналістів: 79,7% респондентів вважають, що законодавчі норми про захист журналістів мають розповсюджуватися на блогерів, незалежних журналістів, інших осіб, які здійснюють журналістську діяльність та не мають офіційного статусу журналіста (відповідного посвідчення, тощо). Тому, на наше переконання, обмеження кола осіб, діяльність яких підпадає під визначення професійної діяльності журналіста, є необґрунтованим і порушує право досить широкої категорії осіб на захист.

В цьому ключі відзначимо, що сам термін «професійна діяльність журналіста» передбачає наявність якимось чином підтвердженого статусу журналіста в особи, яка таку діяльність здійснює. Видається, що більш вдалим є формулювання «професійна журналістська діяльність», адже воно може бути застосовано до ширшого кола осіб, які підпадають під визначені приміткою до ст. 345¹ КК України

¹ Див.: Коваленко А. В. Професійна діяльність журналіста як елемент віктимологічної характеристики потерпілого від злочинів проти журналістів / А. В. Коваленко // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – Вип. № 4 (72). - Суми, 2015. – С. 222.

вимоги. Схожу позицію можна прослідкувати у Г. В. Иващенко та Т. В. Науменка, які відзначають слабе теоретичне розроблення власне теоретичних проблем журналістики. Так, на думку авторів, такими категоріями, як «журналістська діяльність», «діяльність журналіста», «творча діяльність журналіста», «діяльність ЗМІ», «діяльність друку» тощо, сьогодні оперують не просто як синонімами, а як тотожними взаємозамінними поняттями, що є помилковим¹.

Більш доцільною, з огляду на принцип правової визначеності, видається деяка конкретизація поняття професійної діяльності журналіста та виключення з тексту примітки до статті 345¹ КК України обмежень щодо підтвердження статусу журналіста або його належності до ЗМІ. Враховуючи зазначене, рекомендуємо навести єдине визначення поняття журналіста для потреб статей 171, 345¹, 347¹, 348¹ та 349¹ КК України, що буде базуватися на понятті професійної журналістської діяльності та дозволить більш широко, й при цьому досить чітко визначити коло осіб, що підпадають під дію цієї норми.

Пропонуємо внести зміни до КК України та викласти примітку до статті 345¹ КК України у наступній редакції: «Примітка. Журналістом у цій статті та статтях 171, 347¹, 348¹, 349¹ цього Кодексу є особа, що здійснює професійну журналістську діяльність, тобто систематичну діяльність, пов'язану із збиранням, одержанням, створенням, поширенням, зберіганням або іншим використанням інформації з метою її поширення на невизначене коло осіб через будь-які засоби масової інформації, в тому числі друковані засоби масової інформації, телерадіоорганізації, інформаційні агентства, мережу Інтернет».

¹ Иващенко Г. В. Философские проблемы теории журналистики как область исследований [Електронний ресурс] / Г. В. Иващенко, Т. В. Науменко // Credo New теоретический журнал, 4 номер журнала – 1999 г. – Режим доступу: <http://credonew.ru/content/view/142/>.

1.2. Криміналістична класифікація злочинів проти журналістів

До категорії «злочини проти журналістів» відносяться різні за своєю природою суспільно небезпечні діяння. Вони мають спільний основний безпосередній об'єкт, проте додаткові безпосередні об'єкти таких злочинів суттєво відрізняються, та виступають об'єктами конкретного впливу злочинця на журналіста з метою перешкодити його діяльності. Так, у ч. 1 ст. 345¹ КК України обов'язковим додатковим безпосереднім об'єктом злочину виступає психічне, а у ч. 2, 3 ст. 345¹ КК України фізичне здоров'я журналіста, його близьких родичів та членів сім'ї, у ст. 347¹ КК України – майно журналіста, його близьких родичів та членів сім'ї, у ст. 348¹ КК України – життя журналіста, його близьких родичів та членів сім'ї, у ст. 349¹ КК України – воля зазначених потерпілих¹.

Різні об'єкти передбачають різні способи та засоби впливу, різні дії злочинця з підготовки та приховування злочину, а відтак і різні підходи до розслідування названих злочинів. Така варіативність не заважає законодавцю помістити склади злочинів проти журналістів до одного розділу КК України, проте створює певні складнощі в побудові єдиної методики розслідування даних посягань. Наведену тезу можна підтвердити думкою В. Л. Синчука, який наголошує, що відсутність стрункого, логічно завершеного опису класифікаційних побудов об'єктів дослідження значно стримує розвиток криміналістики, негативно позначається на якості її розробок та

¹ Див.: Гладкова Є. О. Кримінально-правовий аналіз злочинних посягань на свободу слова та перешкоджання професійній діяльності журналістів : науково-методичні рекомендації / Є. О. Гладкова, Р. С. Верпицький. – Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2016. – С. 10.

ефективності впровадження наукових результатів у практику¹.

О. О. Дудоров визначає класифікацію злочинів як їх поділ на певні групи залежно від того чи іншого критерію². Видається, що для потреб побудови методики розслідування, досліджувані злочини доцільно класифікувати та згрупувати виходячи з критеріїв, які мають суттєве значення для їх криміналістичного дослідження, тобто здійснити їх криміналістичну класифікацію.

Теоретичні питання криміналістичної класифікації злочинів у своїх роботах висвітлювали Р. С. Белкін, В. К. Гавло, А. Ю. Головін, О. О. Дудоров, В. А. Журавель, В. О. Образцов, В. Л. Синчук, Р. Л. Степанюк, В. В. Тіщенко, В. Ю. Шепітько, А. В. Шмонін та інші науковці. Керуючись загальними підходами, що були розроблені названими вченими, ми спробуємо класифікувати злочини проти журналістів за криміналістично значущими ознаками.

Така класифікація відіграє важливу роль для побудови методик розслідування. На думку А. Ю. Головіна, внаслідок класифікаційних досліджень формується найбільш повна і розгалужена система криміналістичних понять і термінів, які характеризують злочин як об'єкт криміналістичного пізнання, створюється база для подальших наукових досліджень злочинів окремих видів, подання їх результатів з використанням єдиної системної, понятійно-термінологічної основи, розробки практичних рекомендацій по їх розслідуванню³.

¹ Синчук В. Криміналістична класифікація вбивств / В. Синчук // Вісник Академії пра-вових наук. – 2003. – №1. – С. 140.

² Дудоров О. О. Поняття злочину. Класифікація злочинів / О. О. Дудоров // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1 (1). – С. 93.

³ Головін А. Ю. Базовые криминалистические классификации преступлений / А. Ю. Головін // Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки. – 2013, Вып. 2. Ч. II. – С. 33.

В залежності від сфери застосування, завданнями криміналістичної класифікації злочинів виступають: а) упорядкування великої кількості складів злочинів в рамках єдиної методики розслідування високого ступеня узагальнення; б) виокремлення групи схожих за криміналістичними ознаками складів злочину для побудови методики розслідування нижчого ступеня узагальнення. В першому випадку, автор методики ставить за мету відсортувати і поділити злочинні діяння на підгрупи за криміналістично значущими ознаками та найбільш ефективно запропонувати загальні рекомендації з розслідування відповідних підгруп злочинів. В другому випадку, автор методики обирає склади злочинів, що є достатньо близькими за криміналістично значущими ознаками для розроблення спільних для них конкретних рекомендацій з розслідування.

При цьому, в рамках методики розслідування високого ступеня узагальнення та, відповідно, низького рівня конкретизації розробляються класифікаційні та теоретичні підвалини для більш вузьких, конкретизованих методик. Так, наприклад, Р. Л. Степанюк в рамках загальної міжродової методики розслідування злочинів у бюджетній сфері України пропонує їх криміналістичну класифікацію та джерела й принципи побудови окремих вузьких методик розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері¹.

Але в деяких випадках такий шлях побудови методик розслідування злочинів (від узагальнених до вузьких) є недоступним. Так, злочини проти журналістів ще не стали предметом дослідження криміналістичних методик високого ступеня узагальнення. Відтак, метою криміналістичної класифікації злочинів проти журналістів ми вбачаємо їх диференціацію та виокремлення найбільш

¹ Степанюк Р. Л. Теоретичні засади методики розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України: дис... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Р. Л. Степанюк. – Х., 2012. – 475 с.

схожих за криміналістичними ознаками складів для побудови конкретизованої методики їх розслідування.

У Кримінальному кодексі України залежно від родового об'єкта виокремлені групи злочинів, об'єднані у відповідні розділи Особливої частини, усередині яких за безпосереднім об'єктом розрізняються окремі види злочинів, склади яких передбачені однією статтею або частиною статті. Це один з основних критеріїв кримінально-правової класифікації. Криміналістична ж класифікація базується на кримінально-правовій, але, також, враховує ознаки, які істотно впливають на специфіку здійснення розслідування, а саме на його організацію та планування, висунення слідчих версій, визначення типових слідчих ситуацій та систем слідчих (розшукових) дій і заходів щодо їх розв'язання¹.

Відтак, для побудови криміналістичної класифікації досліджуваних злочинів в першу чергу потрібно звернути увагу на кримінально-правову класифікацію таких посягань. Злочини проти журналістів (статті 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК України) є окремою групою суспільно небезпечних діянь, карність яких було встановлено Законом України № 421-19 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів» від 14 травня 2015 року². Підставою їх об'єднання в окрему категорію злочинів є спільність деяких елементів кримінально-правової характеристики перелічених складів: 1) основним безпосереднім об'єктом злочинів проти журналістів виступають суспільні відносини, що забезпечують

¹ Див.: Журавель В. А. Криміналістична класифікація злочинів: засади формування та механізм застосування / В. А. Журавель // Вибрані твори. – Харків : Вид. агенція «Апостіль», 2016. – С. 365.

² Див.: Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів» [Електронний ресурс] / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2015 р., № 29, стор. 1553, ст. 264. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/421-19>.

нормальну законну професійну журналістську діяльність; 2) спеціальний потерпілий – журналіст та або його близький родич чи член сім'ї; 3) спеціальний мотив злочинця – зв'язок вчинення злочину зі здійсненням журналістом законної професійної діяльності¹ (крім ст. 349¹, де законодавцем сформульовано спеціальну мету – спонукання журналіста вчинити або утриматися від вчинення будь якої дії).

Названі посягання отримали об'єднувальну назву «злочини проти журналістів» та були включені до Розділу XV КК України. Аналізуючи дані склади, слід також звернути увагу на зауваження С. Я. Лихової, яка відзначила, що ч. 2 та ч. 3 ст. 345¹ містять два основні склади злочину у структурі однієї статті КК України², що можна вважати недоліком у їх розміщенні.

Окрім перелічених злочинів, Кримінальним кодексом України також передбачено відповідальність за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів – ст. 171, яку розміщено у іншому розділі Кодексу (Розділ V Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина). Безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 171 КК України, Є. О. Гладкова та Р. С. Верпицький називають охоронювані кримінальним законом суспільні відносини, що забезпечують свободу професійної діяльності журналістів³. З огляду на схожість формулювань

¹ Див.: Коваленко А. В. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів / А. В. Коваленко // Право і Безпека. – 2016. – № 1. – С. 103-108.

²Лихова С. Я. Криміналізація суспільно небезпечних діянь проти журналістів як приклад порушення структурності кримінального закону [Електронний ресурс] / С. Я. Лихова // Право. – 2015. – С. 273. – Режим доступу: <http://er.nau.edu.ua:8080/handle/NAU/16308>.

³ Гладкова Є.О. Кримінально-правовий аналіз злочинних посягань на свободу слова та перешкоджання професійній діяльності журналістів : науково-методичні рекомендації / Є. О. Гладкова, Р. С. Верпицький – Харків :Харківський національний університет внутрішніх справ, 2016. – С. 7.

безпосередніх об'єктів перешкоджання законній професійній діяльності журналістів та злочинів проти журналістів, рішення законодавця розмістити названі склади в різних розділах КК України видається сумнівним. Тому, не вдаючись до більш глибокого кримінально-правового аналізу, склади злочинів, передбачені ст. 171, 345¹, 347¹, 348¹ та 349¹ КК України умовно віднесемо до категорії «Злочини проти журналістів» для потреб криміналістичної класифікації.

З криміналістичної точки зору спільними для всіх названих злочинів є загальні ознаки особи потерпілого та професійної журналістської діяльності, у зв'язку з якою вчинено злочин. При цьому, прояви журналістської діяльності можуть викликати різну суспільно небезпечну реакцію злочинця: перешкоджання професійній діяльності журналістів, знищення майна, погроза, насильство або посягання на життя журналіста, його близького родича чи члена сім'ї. Відтак, видається за можливе поділити злочини проти журналістів за способом впливу на потерпілого:

- а) злочини пов'язані з насильством:
 - психологічне насильство (ч. 1 ст. 345¹);
 - фізичне насильство (ч. 2, 3 ст. 345¹, ст. 348¹);
- б) обмеження волі журналіста (ст. 349¹);
- в) знищення майна потерпілого (ст. 347¹);
- г) інші способи впливу (ст. 171).

Злочини проти журналістів також доцільно диференціювати за ступенем їх суспільної небезпечності (тяжкості). Особливого значення дана класифікація набуває в ключі можливої гармонізації кримінально-правового та кримінального процесуального законодавства, в результаті якої частина з найменш суспільно небезпечних передбачених чинним КК України злочинів перейде до категорії «кримінальні проступки» та буде розслідуватися за спеціальною процедурою. До Верховної Ради України було подано два проекти законів про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту

кримінальних проступків¹², проте обидва були відкликани ще до внесення до кримінального закону злочинів проти журналістів.

Відтак, ми можемо лише розмістити склади таких посягань в порядку підвищення рівня суспільної небезпечності, презюмуючи, що найменш небезпечні з них мають більші шанси стати кримінальними проступками. Даний критерій є суттєвим для криміналістичної методики розслідування злочинів проти журналістів, адже близькі за шкалою суспільної небезпечності склади ймовірніше за все будуть в перспективі розслідуватися за однією процедурою.

Чинний Кримінальний кодекс України поділяє склади на злочини невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі. Серед злочинів проти журналістів, відповідно до ст. 12 КК України, злочинами невеликої тяжкості є ст. 171, та ч. 1 ст. 347¹; злочинами середньої тяжкості – ч. 1, 2 ст. 345¹; особливо тяжкими злочинами – ч. 3 ст. 345¹, ч. 2 ст. 347¹, ст. 348¹ та ст. 349¹. На нашу думку, діяння, передбачені ст. 171 мають найбільші шанси перейти до категорії кримінальні проступки.

Серед усіх розглянутих складів, злочини, які посягають на життя та здоров'я журналістів, мають найбільше спільного – окрім додаткового безпосереднього об'єкту злочину, а саме суспільних відносин, що забезпечують здоров'я, безпеку, недоторканність, волю потерпілих, вони мають низку сукупних криміналістичних ознак. Такими ознаками є схожі способи вчинення посягань (здійснення насильницьких дій щодо потерпілого), обстановка злочину, характерні ознаки особи злочинця насильницького типу, та

¹ Див.: Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків № 10146 від 03.03.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=42733.

² Див.: Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків № 1202 від 08.01.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45306.

ознаки, пов'язані з мотивом вчинення ним злочину. Подібність перелічених ознак дозволяє виробити уніфіковані рекомендації з виявлення та розслідування таких злочинів.

Окреслена теза є одним з основних аргументів на користь розробки єдиної методики розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів: умисного заподіяння побоїв, легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень; умисного заподіяння тяжкого тілесного ушкодження (ч. 2, 3 ст. 345¹ КК України) та вбивства або замаху на вбивство (ст. 348¹ КК України) журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї.

Запропонована конфігурація видається найбільш придатною для дослідження з метою розробки окремої методики розслідування злочинів. Проте, в даному випадку, за межами методики лишаються інші кримінально-карані діяння, які пов'язані з особою журналіста та його професійною діяльністю, а саме – погроза щодо журналіста (ч. 1 ст. 345¹ КК України), умисне знищення або пошкодження майна журналіста (ст. 347¹ КК України), захоплення журналіста як заручника (ст. 349¹ КК України), перешкоджання законній професійній діяльності журналістів (ст. 171 КК України), постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови з метою перешкоджання законній професійній діяльності журналіста (ч. 2 ст. 375 КК України). Зокрема, на таку проблему слушно звернув увагу в отриманому нами зауваженні В. А. Журавель. Тож актуальним лишається питання методологічного забезпечення розслідування перелічених злочинів, а також теоретичні аспекти запобігання та протидії іншим правопорушенням, що пов'язані з обмеженням свободи слова.

Так, статистика порушень свободи слова та посягань на журналістів в Україні моніториться незалежною, неприбутковою, недержавною громадською організацією

«Інститут масової інформації» (ІМІ). У 2017 році на неокупованій території України ІМІ зафіксував 276 випадків порушень свободи слова, що незначно більше, ніж минулого року (у 2016 році – 264 випадків, у 2015 році – 310 випадків, у 2014 році – 995 випадків)¹. До категорії «порушення свободи слова» Інститут включає перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, обмеження журналістам доступу до публічної інформації, погрози журналістам, напади і побиття журналістів, вбивства журналістів, кібератаки на журналістів та ЗМІ. Відтак можна зробити висновок, що правопорушення проти журналістів та їх професійної діяльності для нашої країни є перманентною системною проблемою, яка потребує комплексних заходів для її вирішення.

Не всі перераховані ІМІ правопорушення передбачені законом України про кримінальну відповідальність, а деякі з передбачених, відносяться до інших категорій злочинів за Кримінальним Кодексом України (як то кібератаки на журналістів та ЗМІ – злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електров'язку). Розслідуванню перешкоджання законній професійній діяльності журналістів (ст. 171 КК України) вже було присвячено дисертаційне дослідження (А. А. Мацола, 2015), а нерозглянуті нами злочини проти журналістів (ч. 1 ст. 345¹, ст. 347¹, ст. 349¹ КК України) мають між собою деякі суттєві криміналістичні відмінності та на сьогодні ще не підкріплені належною судово-слідчою практикою.

Відтак, розроблення єдиного комплексу рекомендацій щодо розслідування злочинів проти журналістів, так само як і впровадження більш глобальних рекомендацій із запобігання та протидії широкому спектру правопорушень,

¹ Барометр свободи слова за 2017 рік / Інститут масової інформації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://imi.org.ua/monitorings/u-2017-rotsi-v-ukrajini-zafiksovano-276-porushennya-svobody-slova-imi/>.

пов'язаних з обмеженням свободи слова на даному етапі видається неможливим. Натомість можемо рекомендувати практикам та науковцям екстраполювати окремі положення даної монографії на суміжні з досліджуваними правопорушення та використовувати їх при розслідуванні відповідних злочинів та у подальших наукових розробках.

1.3. Проблеми побудови методики розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів

Методика розслідування, як і будь яка інша теоретична конструкція, що спрямована на сприйняття іншими особами, повинна бути структурована та логічно викладена. Відтак, визначення її структури та обґрунтування складу і логіки розміщення її елементів є важливими аспектами розробки такої наукової праці. Теоретичні засади формування, побудови та реалізації криміналістичних методик розслідування злочинів в своїх роботах розглядали В. П. Бахін, Р. С. Белкін, В. К. Весельський, А. Ф. Волобуев, Л. Я. Драпкін, В. А. Журавель, О. Н. Колесниченко, В. О. Коновалова, Б. Є. Лук'янчиков, В. О. Образцов, М. В. Салтєвський, М. О. Селіванов, Р. Л. Степанюк, В. В. Тищенко, В. Ю. Шепітько, Б. В. Щур, М. П. Яблоков та інші вчені. Втім, сьогодні існує потреба в розробці концептуальних підходів до формування методики розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів.

В. А. Журавель вважає, що характер викладення методичного матеріалу, його зміст залежать від а) класифікаційного рівня методики; б) сфери її реалізації¹. Розглянемо дані критерії відносно методики розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів.

¹ Журавель В. А. Окрема криміналістична методика розслідування злочинів: форма, структура, зміст / В. А. Журавель / Вибрані твори. – Харків: Вид. агенція «Апостіль», 2016. – С. 389.

Традиційно побудова окремих криміналістичних методик розслідування злочинів здійснюється на узагальненій, універсальній основі, якою, на думку В. А. Журавля, виступає базова методика¹, що має модельний елементний склад. Більшість вчених, які займалися розробкою теоретичних аспектів побудови методик розслідування злочинів, пропонували власні погляди на такий універсальний елементний склад². Таким чином, завданням конкретних одиничних методик є конкретизація та доповнення такого складу виходячи з їх класифікаційного рівня та особливостей комплексу злочинних посягань, що вивчаються.

Оскільки методика розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів об'єднує рекомендації з розслідування декількох видів злочинів, за класифікацією, запропонованою В. А. Журавлем³, її можна віднести до ускладнених (групових) методик. Дані делікти відносяться до одного роду злочинів (за ознакою спільного родового об'єкта злочину), але до різних видів, і поєднані вони за криміналістично значущими ознаками. Проте, окреслену методику не можна назвати родовою, оскільки вона охоплює не всі передбачені КК України злочини проти

¹ Журавель В.А. Проблеми формування базової методики розслідування злочинів / В. А. Журавель / Вибрані твори. – Харків: Вид. агенція «Апостіль», 2016. – С. 401.

² Див.: Тищенко В. В. Теоретические основы криминалистической методики расследования преступлений: проблемы и тенденции. / В. В. Тищенко / Наукові праці Національного університету "Одеська юридична академія". – 2011. – Т. 10. – С. 362-371. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnyua_2011_10_37; Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик. Монографія / Б. В. Щур, — Х. : Харків юридичний, 2010. – С. 139-140; Журавель В. А. О структуре частной криминалистической методики / В. А. Журавель / Вибрані твори. – Харків: Вид. агенція «Апостіль», 2016. – С. 352; Криминалистика / Под ред. д-ра юрид. наук, проф. В.А. Образцова. – М.: Юрист, 1997. – С. 495-496.

³ Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія / В. А. Журавель. – Х. : Вид. Агенція «Апостіль», 2012. – С. 92.

журналістів (зокрема, поза нашою увагою залишаються погроза щодо журналіста (ч. 1 ст. 345¹), умисне знищення або пошкодження майна журналіста (ст. 347¹) та захоплення журналіста як заручника (ст. 349¹).

Отже, методика розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів відповідає ознакам міжвидової методики, яку Р. Л. Степанюк визначає як рекомендації з розслідування різних видів злочинів, об'єднаних однією або кількома криміналістично значущими ознаками, для якої характерні певні групи різномірних за юридичною кваліфікацією злочинних посягань, учинених як окремо, так і в сукупностях¹. Варто також відмітити, що існує запропонований Б. Є. Лук'янчиковим альтернативний та менш популярний в наукових колах варіант назви подібних методик – позавидові².

Методики такого типу не є новелою науки криміналістики. Розробкою міжвидових методик займалися С. О. Сафронов (Методика розслідування умисного заподіяння тяжкого і середньої тяжкості тілесних ушкоджень)³, С. С. Чернявський (Методика розслідування злочинів у сфері банківського кредитування)⁴,

¹Степанюк Р. Л. Класифікація окремих криміналістичних методик розслідування злочинів / Р. Л. Степанюк // Право і Безпека. – 2014. – № 3. – С. 158.

² Лук'янчиков Б.Є. Класифікація позавидових методик розслідування [Текст] / Б.Є. Лук'янчиков, В.С. Лук'янчикова // Криміналістика у прогидії злочинності: тези доп. наук.-практ. конф. (Київ, 19.10.2009 р.). – Київ : Хай-Тек Прес, 2009. – С. 155; Лук'янчиков Б. Є. Поняття та класифікація криміналістичних методик розслідування злочинів / Б.Є. Лук'янчиков // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації Української держави» (2012 р. м. Київ) / Укладачі: Б. В. Новіков, Т. О. Чепульченко, І. П. Голосніченко, В. Ю. Пряміцин/ – К.:НТУУ «КПІ», 2012. – С. 177.

³ Сафронов С. О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжкого і середньої тяжкості тілесних ушкоджень : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.09 / С. О. Сафронов. – Київ., 1999. – 19 с.

⁴ Чернявський С. С. Методика розслідування злочинів у сфері банківського кредитування : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. юрид. наук : спец.

Р. Л. Степанюк (Методика розслідування злочинів, пов'язаних з порушеннями бюджетного законодавства)¹ та інші вчені. В. К. Весельський та співавтори пояснюють появу таких методик потребами практики, та відзначають деякі відмінності їх структури від традиційних². Варіативність структури подібних методик розслідування злочинів (на відміну від сталої структури мікрометодик) допускає й Р. Л. Степанюк³.

Виходячи з цього, вважаємо, у що подібних наукових працях необхідно обґрунтовувати доцільність об'єднання досліджуваних складів злочину та обрання саме такого рівня криміналістичної методики, її структури та змісту, форми викладення методичного матеріалу. Так, на думку В. В. Тіщенка, в дисертаційних і монографічних дослідженнях повинні знайти відображення науково аргументовані погляди автора на принцип формування запропонованої криміналістичної методики з використанням всього арсеналу теоретичних знань, що стосуються об'єкту і предмету дослідження⁴. Керуючись тезою В. А. Журавля про те, що форма, структура та зміст є необхідними складовими кожної окремої криміналістичної

12.00.09 “Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза” / С. С. Чернявський. – Київ., 2002. – 20 с.

¹ Степанюк Р. Л. Методика розслідування злочинів, пов'язаних з порушеннями бюджетного законодавства: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. – Харків, 2004. – 261 с.

² Криміналістичне забезпечення розкриття і розслідування злочинів (Курс лекцій) / В. К. Весельський, А. В. Іщенко, В. С. Кузьмичов та ін. – Київ ХмЦНП, 2011. – С. 149.

³ Степанюк, Р. Л. Проблеми розвитку криміналістичної методики в умовах реформування кримінальної юстиції України / Р. Л. Степанюк // Вісник Кримінологічної асоціації України. - 2016. - № 1 (12). - С. 241.

⁴ Тіщенко В. В. Сучасний стан і деякі проблеми розвитку криміналістичної методики розслідування злочинів / В. В. Тіщенко // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. – 2014. – № 1. – С. 178.

методики розслідування злочинів¹, ми прийняли рішення присвятити перший розділ даної монографії концептуальним засадам побудови методики розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів.

Наступним критерієм визначення змісту та форми методики є сфера її реалізації. На думку А. Ф. Волобуєва, головне завдання методики розслідування полягає в забезпеченні слідчого (органу дізнання) знаннями про те, які ситуації можуть складатися під час розслідування злочинів певного виду та як треба в них діяти, щоб досягти успіху². Відтак, основною сферою реалізації окремої криміналістичної методики розслідування злочинів можна визнати забезпечення практики рекомендаціями щодо найефективніших підходів до досудового розслідування відповідних посягань.

Ефективність розслідування злочинів досліджуваної нами категорії видається сумнівною. Так, 29% опитаних нами слідчих НП України вважають, що посягання на життя та здоров'я журналістів розслідуються ефективно; 14,7% вважають, що такі розслідування ведуться не ефективно; 56,3% не змогли однозначно відповісти на поставлене запитання. В той же час, 54,1% опитаних журналістів вважають, що розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів ведуться НП України не ефективно; 43,2% опитаних було важко відповісти на запитання, та лише 2,7% відзначили, що названі злочини розслідуються ефективно.

Виходячи з викладеного, варто звернути увагу на недоліки, що мають місце у процесі розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів. Слідчі НП України

¹ Журавель В.А. Окрема криміналістична методика розслідування злочинів: форма, структура, зміст / В. А. Журавель / Вибрані твори. – Харків: Вид. агенція «Апостіль», 2016. – С. 390.

² Криміналістика : підручник : у 2 т. Т 2 / за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової. – МВС України, ХНУВС. – Харків, 2017. – С. 5.

віднесли до них недосконалість кримінально-правового та кримінального процесуального законодавства (44,8%), недосконалість матеріально-технічного забезпечення (39,3%), відсутність/недосконалість методичних рекомендацій (23,7%), відсутність/недосконалість інформаційно-довідкового забезпечення (21,3%).

Дійсно, чинну законодавчу базу не можна назвати зразковою. Чисельної критики зазнали деякі положення КПК України¹. Деякі зауваження виникали й до норм КК України, що передбачають відповідальність за посягання на життя та здоров'я журналістів². Не є новими проблеми матеріально-технічного забезпечення підрозділів Національної поліції³ та удосконалення інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів⁴. Визнання ж практиками недостатнього рівня методичного забезпечення розслідування посягань на життя та здоров'я

¹ Див.: Шепітько В. Ю. Змагальна модель досудового розслідування: ілюзія або реальність / В. Ю. Шепітько // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. - 2015. - Вип. 15. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trpsek_2015_15_5. - С. 9; Аленін Ю. П. Початок досудового розслідування за КПК України 2012 року / Ю. П. Аленін // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. - 2013. - № 1. - С. 199; Капліна О. В. Проблеми вдосконалення нормативного регулювання проведення слідчих (розшукових) дій / О. В. Капліна // Вісник кримінального судочинства. - 2015. - № 1. - С. 41; та інші.

² Див.: Лихова С. Я. Криміналізація суспільно небезпечних діянь проти журналістів як приклад порушення структурності кримінального закону / С. Я. Лихова / Режим доступу: <http://er.nau.edu.ua:8080/handle/NAU/16308>. - С. 273; Коваленко А. В. Професійна діяльність журналіста як елемент віктимологічної характеристики потерпілого від злочинів проти журналістів / А. В. Коваленко // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. - 2015. - № 4 (72). - С. 222.

³ Див.: Руколайніна І. Є. Матеріально-технічне та фінансове забезпечення правоохоронців / І. Є. Руколайніна // Форум права. - 2013. - № 1. - С. 844-848; Криштанович М. Ф. Система матеріального забезпечення персоналу ОВС як важливий фактор вирішення завдань національної безпеки України // Ефективність державного управління. - 2014. - № 39. - С. 152-158.

⁴ Див.: Бірюков В. В. Теоретичні основи інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів : монограф. / В. В. Бірюков. - Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2009. - 664 с.

журналістів ще раз підтверджує актуальність даного дослідження. Структура та зміст розроблюваної методики повинні сприяти підвищенню ефективності розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів та бути орієнтованими на практиків.

Щодо питання власне елементної структури методики розслідування злочинів, то в наукових та навчальних джерелах було використано багато різних підходів. У цьому плані скористаємося спостереженням Р. Л. Степанюка, який на основі аналізу наукової та навчальної літератури з криміналістики робить висновок про єдність позицій учених щодо обов'язкової наявності в будь-якій методиці двох складових частин – інформаційно-довідкової, до якої відносять криміналістичну характеристику відповідних злочинів та/або окремих предмет доказування, і конкретної-рекомендаційної, яка вміщує положення щодо безпосереднього процесу розслідування¹.

Дійсно, сьогодні абсолютна більшість методик розслідування різного рівня базується на криміналістичній характеристиці відповідних злочинів. Втім, серед науковців немає єдиної позиції з приводу ролі та місця зазначеного елемента в структурі методики розслідування. В. А. Журавель, досліджуючи дану проблему, аналізує суперечливі погляди науковців щодо питання самодостатності криміналістичної характеристики, як криміналістичної категорії. Сам автор, з огляду на запропоновані ним принципи побудови окремої криміналістичної методики розслідування злочинів, визнає ключову роль криміналістичної характеристики в структурі такої методики. В. А. Журавель пропонує розглядати криміналістичну характеристику злочину як інформаційну модель, в якій відбиваються якісно-кількісні показники ретроспективної спрямованості про типові (притаманні

¹ Степанюк Р. Л. Теоретичні засади методики розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України: дис... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Р. Л. Степанюк. – Х., 2012. – С. 125.

даному масиву злочинів) та специфічні (котрі дозволяють відокремити злочин від інших) ознаки¹.

Виходячи з того, що посягання на життя та здоров'я журналістів мають достатню кількість сукупних та близьких криміналістично значущих ознак, а також ряд суттєвих для процесу розслідування відмінностей, вважаємо за доцільне дослідити їх в рамках криміналістичної характеристики даних злочинів. За результатами проведеного нами опитування слідчих НП України, 20,2% респондентів підтримують включення названого елемента до методики розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів.

Розслідування злочинів є складною та багатоаспектною діяльністю, що поєднує розумову та фізичну активність, а також вимагає від слідчого високої концентрації. Більшість науковців погоджуються з тезою про те, що чітка організація розслідування виступає важливою умовою ефективного розслідування злочинів. В рамках методики розслідування, організацію розслідування злочинів науковці розуміють як комплекс заходів зі створення оптимальних умов для визначення й застосування найбільш ефективних і доцільних у конкретній слідчій ситуації рекомендацій криміналістичної методики з метою досягнення максимальних результатів при мінімальних витратах часу, засобів і сил².

До організаційних дій слідчого з розслідування у кримінальному провадженні, О. В. Олішевський відносить планування розслідування, залучення необхідних сил і засобів, налагодження взаємодії, мобілізацію учасників розслідування, керівництво та координацію дій учасників

¹ Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія / В. А. Журавель. – Х.: Вид. Агенція «Апостиль», 2012. – С. 138-156.

² Див.: Організація розслідування окремих видів злочинів : навч. посіб. : / Допущено МВС України / А. Ф. Волобуєв, О. Є. Користін, Р. Л. Степанюк та ін. – Х. : ХНУВС, 2011. – С. 12.

розслідування¹. В. Д. Зеленський ставить в основу організації розслідування визначення його цілей, що в свою чергу передбачає обрання найбільш ефективних засобів їх досягнення за допомогою планування². І. П. Можаяєва до предмету криміналістичного вчення, присвяченого окресленому питанню, включає закономірності застосування організаційно-технічних, організаційно-тактичних і організаційно-методичних положень і рекомендацій при виявленні, розслідуванні та попередженні злочинів³. Тож, для цілей розробки методики розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів, вважаємо за доцільне дослідити основні теоретичні положення організації розслідування злочинів зазначеної категорії.

Щодо місця обставин, що підлягають з'ясуванню в рамках методики розслідування окремих видів злочинів, то багато вчених розглядають їх як окремий елемент, на одному рівні з криміналістичною характеристикою злочинів⁴. Зокрема Б. В. Щур на підтримку такої позиції наводить статистику, згідно якої 23% опитаних практичних працівників визнали, що до елементів структури окремої криміналістичної методики мають бути віднесені

¹ Олішевський О. В. Організація розслідування злочинів та її місце у структурі криміналістики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12. 00. 09 / О. В. Олішевський. – Харків, 2010. – С. 10.

² Зеленский В. Д. Теоретические вопросы организации расследования преступлений. Монография. / В. Д. Зеленский – Краснодар: КубГАУ, 2011. – С. 91.

³ Можаяева И. П. К вопросу о методологических основах криминалистического учения об организации расследования преступлений / И. П. Можаяева // Общество и право. – 2014. – №. 3 (49). – С. 199.

⁴ Див.: Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія / В. А. Журавель. - Х. : Вид. агенція «Апостиль», 2012. – С. 183; Тищенко В. В. Криминалистическая методика расследования: современное состояние и перспективы развития / В.В. Тищенко // Наукові праці Національного університету «ОЮА». – Одеса: Юрид. літерат., 2010. – Т. IX (2010). - С. 175 та інші.

обставини, що підлягають з'ясуванню¹. Результати проведеного нами опитування слідчих НП України кореспондують наведеним вище позиціям науковців. Так, 43,1% опитаних відзначили, що при розробці методики розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів, доцільно приділити увагу визначенню обставин, що підлягають з'ясуванню (доказуванню).

Підтримуючи тезу В. А. Журавля про те, що функціональне призначення обставин, що підлягають з'ясуванню, полягає в тому, що вони надають розслідуванню потрібну цілеспрямованість, зумовлюють формулювання його завдань, забезпечують необхідну повноту і всебічність дослідження розслідуваної події², вважаємо за доцільне розглянути їх як елемент організації розслідування злочинів, що вивчаються.

Відтак, на основі аналізу досліджень провідних вчених-криміналістів, вивчення слідчої практики нами було виділено та згруповано наступним чином такі елементи організації розслідування: особливості виявлення ознак кримінального правопорушення та початку досудового розслідування; обставини, що підлягають з'ясуванню, типові слідчі ситуації, алгоритми їх вирішення (розв'язання) та планування розслідування; організація взаємодії під час розслідування.

Не можна не погодитися з тезою В. О. Образцова, про те, що виявлення, облік і використання своєрідності слідчих дій та інших компонентів слідчої роботи в ході розслідування конкретних категорій злочинів є однією з найважливіших особливостей наукових розробок,

¹ Щур Б.В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09 / Б.В. Щур. – Х., 2011, – С. 15.

² Журавель В. А. Обставини, що підлягають з'ясуванню, у структурі криміналістичної методики / В. А. Журавель // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – 2010. – Вип. 10. – С. 16.

націлених на створення методик розслідування¹. Дійсно, питання доцільності включення до складу окремих методик розслідування систем слідчих (розшукових) дій на сьогодні вже не є дискусійним. Інтерес наукового співтовариства змістився на більш вузькі аспекти впровадження зазначеного елемента, зокрема їх алгоритмізацію², питання їх ситуаційної обумовленості³, їх співвідношення з тактичними операціями⁴ тощо. 24% опитаних нами слідчих НП України підтримують включення тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій до складу методики розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів.

Підсумовуюче викладене, вважаємо найбільш доцільною наступну структуру методики розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів: 1) концептуальні засади побудови методики розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів; 2) криміналістична характеристика; 3) основи організації розслідування; 4) особливості організації і тактики окремих слідчих (розшукових) дій.

¹ Криміналістика / Под ред. д-ра юрид. наук, проф. В. А. Образцова. – М.: Юристъ, 1997. – С. 492.

² Див.: Коновалова В. Методика розслідування злочинів: оптимальні системи слідчих дій / В. Коновалова // Вісник Академії правових наук України. – №4 (43). – Х. : Право, 2005. – С. 159-160.

³ Див.: Шепітько В. Ю. Ситуаційна обумовленість застосування тактичних прийомів в розслідуванні злочинів / Вибрані твори / Избранные труды / Валерій Юрійович Шепітько. – Харків : Видавничая агенція «Апостіль», 2010 – С. 225-230.

⁴ Див.: Журавель В. А. Системи слідчих дій та тактичні операції в структурі окремої методики розслідування злочинів / В. А. Журавель / Вибрані твори. – Харків: Вид. агенція «Апостіль», 2016. – С. 434-446.

РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОСЯГАНЬ НА ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ЖУРНАЛІСТІВ

2.1. Основні підходи до формування криміналістичної характеристики посягань на життя та здоров'я журналістів

Будь який злочин, що вчиняється, характеризується реальними, об'єктивно (незалежно від спостерігаючої особи) існуючими ознаками. Як вірно відмічає Є. Д. Лук'янчиков, чуттєве сприйняття слідчим більшості з таких ознак, зокрема обставин події злочину, є обмеженим, він може безпосередньо сприймати лише наслідки (сліди) злочинної події¹. Відтак виникає потреба в узагальненні інформації про найбільш характерні для певних категорій злочинів ознаки та їх взаємозв'язок. Слідчий може використовувати подібні інформаційні моделі як орієнтир для розслідування в умовах дефіциту відомостей про злочин.

Деякі з таких ознак описуються кримінально-правовою характеристикою злочинного діяння, яка надає їх необхідний мінімум, потрібний для відокремлення такого злочинного діяння від незлочинних, а також від інших злочинних діянь. Як зазначає М. П. Яблоков, така характеристика полягає у складі злочину, що міститься у нормі кримінального закону і є більш-менш стабільною².

В рамках методики розслідування злочинів використовується криміналістична характеристика, яка описує більш широке коло ознак злочину. Проблемам

¹ Криміналістика: підручник у двох томах : Т. 1. / За заг. ред А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В.О. Малярвої. –Харків, ХНУВС, 2017. – С. 31.

² Яблоков Н. П. Криминалистическая характеристика преступлений как составная часть общей криминалистической теории // Вестник МГУ. Серия «Право». – 2000. – № 2. – С. 9.

криміналістичної характеристики злочинів у свої роботах присвячували увагу В. П. Бахін, Р. С. Белкін, В. К. Весельський, А. Ф. Волобуєв, В. А. Журавель, О. Н. Колесніченко, В. О. Коновалова, А. С. Кудінов, Г. М. Мухін, С. О. Сафронов, В. Л. Синчук, К. О. Спасенко, А. В. Старушкевич, Р. Л. Степанюк, В. В. Тіщенко, В. Ю. Шепітько, Б. В. Щур, М. П. Яблоков та інші науковці. При цьому питання формування криміналістичної характеристики посягань на життя та здоров'я журналістів ще не знайшли відображення у вітчизняній криміналістичній літературі.

Доречною видається теза В. К. Весельського про те, що криміналістична характеристика – це система знань про злочин як реальне явище дійсності. Крім того, даний автор рекомендує використовувати диференційований, комплексно-цільовий підхід до розуміння та визначення поняття криміналістичної характеристики (виходячи із ступеня загальності поняття). На його думку, криміналістична характеристика злочину – це заснована на практиці правоохоронних органів та криміналістичних дослідженнях модель системи зведених відомостей про криміналістично значимі ознаки виду, групи, або конкретного злочину, яка має за мету оптимізацію процесу розкриття та розслідування злочинів¹.

Зазначена позиція є досить популярною серед науковців. Так, на думку М. П. Яблокова, структура криміналістичної характеристики злочинів не може не враховувати, у деякій мірі, кримінально-правові, кримінально-процесуальні та кримінологічні напрями пошуку відповідної інформації про злочин². Аналогічну

¹ Весельський В. Криміналістична характеристика злочинів / В. Весельський // Право України : юрид. журн. / засн. Нац. акад. прав. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, НУ «Юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого» та ін. – 2001. – № 5 – С. 113-114.

² Криміналістика : учебник / Отв. ред. Н. П. Яблоков. – 3-е изд., перераб. и доп. – Москва: Юристъ, 2007. – С. 61.

думку висловили й А. В. Старушкевич, який стверджує, що по відношенню до криміналістичної характеристики злочинів кримінально-правова характеристика виступає своєрідним несучим каркасом¹, та О. Н. Колесніченко, на думку якого, положення кримінального права про склад злочину та його елементи є основою системи криміналістичної характеристики². Виходячи з того, що, саме кримінально-правова характеристика первинно окреслює коло ознак, характерних для злочину, вважаємо, що вибір ознак, які підлягають висвітленню у криміналістичній характеристиці злочину, має бути орієнтованим на кримінально-правову характеристику такого злочину.

Отже, на нашу думку, одним з джерел формування криміналістичної характеристики посягань на життя та здоров'я журналістів виступає кримінально-правова характеристика зазначеної категорії злочинів. Слід зауважити, що метою даної роботи не є всебічне дослідження складів злочину передбачених ч. 2, 3 ст. 345¹, ст. 348¹ КК України, кримінально-правова характеристика яких розглядається нами лише з метою побудови їх криміналістичної характеристики.

Основний безпосередній об'єкт посягань на життя та здоров'я журналістів: суспільні відносини, що забезпечують додержання нормативно визначеного порядку здійснення журналістом законної професійної діяльності. Додатковий безпосередній об'єкт: суспільні відносини, що забезпечують здоров'я, безпеку, недоторканність, волю потерпілих³.

¹ Старушкевич А. В. Криміналістична характеристика злочинів : Навчальний посібник / А. В. Старушкевич. – Київ : НВТ «Правник», 1997 – С. 6.

² Колесніченко А. Н. Криминалистическая характеристика преступлений : учебное пособие / А. Н. Колесніченко, В. Е. Коновалова. – Харьков, 1985. – С. 18.

³ Див.: Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. – Київ : Юрінком Інтер, 2016 – С. 795.

Потерпілим виступає журналіст (в розумінні примітки до ст. 345¹ КК України), або його близькі родичі чи члени сім'ї.

З об'єктивної сторони досліджувані склади характеризуються активними діями. Ч. 2 ст. 345¹ передбачає відповідальність за заподіяння потерпілому побоїв, легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень. Ч. 3 ст. 345¹ – заподіяння потерпілому важкого тілесного ушкодження. Ст. 348¹ – вбивство, або замах на вбивство потерпілого.

Суб'єкт злочину: за ч. 2 ст. 345¹, у разі заподіяння побоїв або легких тілесних ушкоджень, – загальний суб'єкт (особа, що досягла 16-ти років), у разі заподіяння умисного середньої тяжкості ушкодження – особа, що досягла 14-ти років; за ч. 3 ст. 345¹ та ст. 348¹ – особа, що досягла 14-ти років¹.

Суб'єктивна сторона: умисна форма вини, прямий умисел², поєднаний зі спеціальним мотивом, що полягає у вчиненні злочину у зв'язку зі здійсненням журналістом законної професійної діяльності. Винний усвідомлює, що посягає на здоров'я або життя журналіста у зв'язку з його професійною журналістською діяльністю, передбачає настання суспільно небезпечних наслідків у формі тілесних ушкоджень або смерті такої особи та бажає їх настання. Спеціальний мотив, передбачений зазначеними злочинами, може конкретизуватися метою перешкодити професійній журналістській діяльності, спонукати до такої діяльності, помститися за таку діяльність тощо.

До закріплення у КК України складів злочинів ч. 2, 3 ст. 345¹, діяння, передбачені цими частинами статті кваліфікувалися за сукупністю ст. 171 (у частині перешкодження законній професійній діяльності

¹ Див.: Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За заг. ред. О. М. Литвинова. – Київ : «Центр учбової літератури», 2016. – С. 385.

² Див.: Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За заг. ред. О. М. Литвинова. – Київ : «Центр учбової літератури», 2016. – С. 385.

журналістів) та статті, що передбачає відповідальність за відповідне фізичне посягання на особу (ст. 121, 122, 125-127 та ін.). Діяння, передбачене ст. 348¹, кваліфікувалося за п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України і не потребувало додаткової кваліфікації за ст. 171 КК¹.

Не викликає сумнівів позиція науковців про те, що криміналістичну характеристику складає система найбільш криміналістично значущих для розслідування злочину ознак². Відтак, загальною детермінантою методики розслідування, як цілого, та криміналістичної характеристики злочину, як частини, виступає криміналістична класифікація злочинів, яка на думку В. Ю. Шепітька являє собою систематизацію злочинів за криміналістично значущими основами³. Варто також погодитися з К. О. Спасенком, який відзначає, що класифікаційний рівень криміналістичної методики визначає специфіку побудови відповідної криміналістичної характеристики та її форму⁴.

Результати узагальнення практики розслідування злочинів традиційно вважають одним з найважливіших джерел формування криміналістичної характеристики злочину. Г. М. Мухін абсолютно слушно апелює до авторів дисертаційних досліджень, які формулюють положення й інші висновки, що виносяться на захист, нехтуючи вивченням слідчої практики, кримінальних проваджень,

¹ Див.: Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. – Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – 2013. – С. 174.

² Див.: Экологические преступления: квалификация и методика расследования / Под ред. В. Е. Коноваловой, Г. А. Матусовского. – Харьков: Глобус, 1994. – С. 62.

³ Шепітько В. Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / В. Ю. Шепітько ; за заг. ред. акад. НАН України В. Я. Тація. – Х. : Право, 2001. – С. 199.

⁴ Спасенко К. О. Методика розслідування порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / К. О. Спасенко – Харків, 2016. – С. 6.

офіційної статистики¹. Видається, що зазначена теза справедлива й у відношенні до розробки криміналістичної характеристики, як елементу методики розслідування злочинів. Так, В. Л. Синчук стверджує, що підставою формування криміналістичної характеристики вбивств є сукупність якісної і кількісної інформації, тобто результати емпіричних і статистичних досліджень².

З іншого боку, з метою реалізації загально визнаних евристичної, прогностичної та практично-прикладної функцій криміналістики, науковці мають оперативно реагувати на виникнення нових видів злочинів та забезпечувати практику необхідними методичними рекомендаціями, навіть в умовах дефіциту практичних напрацювань з розслідування таких посягань. Зокрема, В. В. Тіщенко рекомендує науковцям в умовах недостатності емпіричного матеріалу розробляти орієнтуючі моделі «випереджуючих» методик із подальшим їх коригуванням і наповненням більш конкретним та емпірично обґрунтованим змістом³.

За офіційною статистикою Генеральної Прокуратури України, з травня 2015 року (коли у КК України було закріплено відповідні склади злочинів) по грудень 2016 року включно, на території країни до ЄРДР було внесено відомості про 41 випадок погроз та насильств щодо журналістів (ст. 345¹ КК України), з них у 9 випадках було повідомлено про підозру, та лише 8 проваджень передано до суду з обвинувальним актом (19,5% від загальної

¹ Мухин Г. Н. О прикладном значении некоторых дискуссионных понятий в теории криминалистики / Г. Н. Мухин // Сибирские уголовно-процессуальные и криминалистические чтения. – 2012. – №. 1. – С. 252.

² Синчук В. Л. Кореляційні залежності між елементами криміналістичної характеристики та їх використання у методиці розслідування вбивств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В. Л. Синчук. – Х., 2004. – С. 16.

³ Тіщенко В. В. Щодо шляхів оптимізації розробки методик розслідування злочинів / В. В. Тіщенко // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». – 2014. – Т. 14. – С. 94.

кількості). Щодо посягань на життя журналістів (с. 348¹ КК України), то за даними ГП України, у звітному періоді не було зафіксовано жодного названого злочину¹.

Недостатня кількість розслідуваних злочинів даної категорії змушує нас звернутися до вивчення та узагальнення практики розслідування таких посягань до їх виокремлення в самостійні склади (як ми раніше зазначали, діяння, передбачені ч. 2, 3 ст. 345¹ КК України, кваліфікувалися за сукупністю ст. 171 і статті, що передбачає відповідальність за відповідне фізичне посягання на особу (ст. 121, 122, 125-127 тощо), а діяння передбачене ст. 348¹ кваліфікувалося за п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України).

В таких умовах деяким орієнтиром для побудови криміналістичної характеристики посягань на життя та здоров'я журналістів можуть слугувати криміналістичні характеристики заподіяння тілесних ушкоджень та вбивств.

С. О. Сафронов до елементів криміналістичної характеристики умисного заподіяння тяжких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень відносить: 1) місце, час, обстановку вчинення злочину; 2) способи готування до злочину; 3) способи вчинення злочину; 4) мотиви і мету злочину; 5) засоби вчинення злочину; 6) сліди злочину (у широкому розумінні); 7) дані про особу, яка вчинила злочин; 8) дані про жертву злочину (потерпілого)².

В. Г. Дрозд до елементів криміналістичної характеристики заподіяння умисних тяжких тілесних ушкоджень відносить особу потерпілого; спосіб заподіяння

¹ Див.: Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування / Сайт Генеральної Прокуратури України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112661&libid=100820&c=edit&c=fo.

² Сафронов С. О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень : Науково-практичний посібник / С. О. Сафонов. – Харків, 2003. – С. 13.

тілесних ушкоджень; обстановку вчинення злочину – слідову картину у широкому її розумінні; мету і мотив заподіяння тілесних ушкоджень; особу злочинця¹.

Стосовно криміналістичної характеристики умисних вбивств, В. О. Коновалова виділяє її такі елементи, як способи вчинення та приховання, слідову картину, час, місце та обстановку вчинення вбивства, відомості про особу потерпілого та особу злочинця². О. С. Саїнчин рекомендує розробляти теоретично та враховувати на практиці такі елементи, як обстановка (час, місце й інші обставини) вчинення убивства; спосіб підготовки, вчинення і спосіб приховання убивства; характеристика особистості злочинця і потерпілого³.

Важливим критерієм вибору фактичних ознак посягання, що мають бути відображені у криміналістичній характеристиці злочину, є їх криміналістична значущість. Видаються досить влучними вимоги до таких ознак, запропоновані А. С. Кудіновим. На його думку, елемент криміналістичної характеристики повинен, по-перше – містити інформацію про сліди злочину та впливати на процес її відображення будь яким іншим елементом криміналістичної характеристики злочинів, по-друге – мати значення для наукового й практичного вирішення криміналістичними засобами та методами завдань виявлення, розкриття, розслідування та попередження злочинів⁴.

¹ Дрозд В. Г. Організаційні і тактичні аспекти розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В. Г. Дрозд. – Київ, 2009 – С. 9.

² Коновалова В. Е. Убивство: Искусство расследования : монография. Изд. 2-е доп. и перераб / В. Е. Коновалова. – Х. : Юрайт, 2013. – С. 5-49.

³ Саїнчин О. С. Розкриття і розслідування умисних убивств: концептуальні і практичні основи : Моногр. / О. С. Саїнчин. – Одеса : Юрид. л-ра, 2004. – С. 31.

⁴ Кудінов А. С. Розслідування крадіжок нафти та нафтопродуктів із магістральних трубопроводів / А. С. Кудінов ; за заг. ред. В. В. Коваленка / МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. О.Е. Дідоренка. – Суми : РВВ ЛДУВС ім. О.Е. Дідоренка, 2015. – С. 35.

Варто погодитися з В. Ю. Шепітьком, який вважає, що криміналістична характеристика злочинів сприяє розробленню окремих методик розслідування, побудові типових програм і моделей розслідування злочинів, визначенню напряму розслідування конкретного злочину. Вона слугує слідчому своєрідною інформаційною базою, набором відомостей про цей вид злочинів¹. Отже, основною метою криміналістичної характеристики є сприяння розслідуванню злочину. Виходячи із наведеної тези, слід звернути увагу на задачі, які мають вирішуватися при розслідуванні злочину та визначити, яким чином вони співвідносяться з криміналістичною характеристикою.

Чинний КПК України серед завдань кримінального провадження називає повне розслідування та судовий розгляд. Таке положення розвивається нормою ст. 94 КПК України, відповідно до якої слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд, оцінюють докази за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження.

У науці криміналістиці існують різні підходи щодо об'єднувальної назви таких обставин – обставини, що підлягають з'ясуванню, встановленню, або доказуванню при розслідуванні злочину. З огляду на зазначене, можна зробити висновок, що відсутність єдиної узгодженої позиції науковців щодо терміну, який визначає обставини, що підлягають з'ясуванню (доказуванню, встановленню) при розслідуванні злочину, є показником високого рівня зацікавленості цим питанням в наукових колах. Для потреб побудови методики розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів ми вважаємо за доцільне орієнтуватися на термін, що використовує В. А. Журавель – обставини, що підлягають з'ясуванню. На його думку,

¹ Криміналістика : підруч. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. : за ред. В. Ю. Шепітька. – 5-те вид. переробл. та допов. – Київ : Ін Юре, 2016. – С. 423.

процедура формування обставин, що підлягають з'ясуванню, зумовлена трьома чинниками: предметом доказування, кримінально правовою та криміналістичною характеристикою певного різновиду злочинного посягання. При цьому, обставини, що підлягають доказуванню, як структурний елемент окремої криміналістичної методики, є більш широким, ніж предмет доказування в розумінні КПК України¹.

В. П. Бахін усі ознаки криміналістичної характеристики поділяє на дві групи: 1) ознаки, які складають всебічну характеристику певного виду злочину, дають можливість відмежувати його особливості від інших видів злочинів; 2) ознаки, здатні та покликані виконувати функцію забезпечення розкриття та розслідування злочинів². Розвиваючи його думку, Б. В. Щур пише, що обставини, що підлягають з'ясуванню, виконують конститутивну роль у інформаційній моделі злочину, формують його інформаційний портрет, визначають інші ознаки, які у сукупності з першими й становлять собою вичерпну криміналістичну характеристику злочину³.

Відтак, маємо дві різні, проте не взаємовиключні позиції: В. А. Журавель стверджує, що обставини, що підлягають з'ясуванню формуються, в тому числі, й з огляду на криміналістичну характеристику злочину; Б. В. Щур вважає що перелік ознак криміналістичної характеристики у деякій мірі визначається обставинами, що підлягають з'ясуванню. На наш погляд, обидві названі теоретичні конструкції ґрунтуються на реальних ознаках злочину, що пояснює їх взаємну обумовленість.

¹ Журавель В. А. Обставини, що підлягають з'ясуванню, у структурі криміналістичної методики / В. А. Журавель // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – 2010. – Вип. 10. – С. 13.

² Бахін В. П. Криміналістика: проблеми и мнения (1962-2002) / В. П. Бахін. – К., 2002. – С. 183.

³ Щур Б. В. Обставини, що підлягають з'ясуванню, як складова частина методики розслідування шахрайства з фінансовими ресурсами / Б. В. Щур // Європейські перспективи : наук.-практ. журн. – 2011. – № 2, ч. 2 – С. 137.

При цьому, погоджуємося зі вченими, які вважають, що обставини, що підлягають з'ясуванню не можна ототожнювати з криміналістичною характеристикою злочину. Так, М. П. Яблоков зазначає, що предмет доказування не характеризує та не має характеризувати злочин тим чи іншим чином, він лише у відповідності до вимог КПК визначає ті задачі, які слід вирішувати у процесі розслідування з метою отримання підстав для постановлення обвинувального вироку¹. Схожу позицію висловлює й О. В. Пчеліна, яка співвідносить поняття «предмет доказування» та «криміналістична характеристика злочинів» як «завдання» та «варіанти його вирішення з ступенем їх ймовірності»².

Відтак, видається, що обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів, виступають суттєвим окремим елементом методики розслідування названих злочинів. Вважаємо за доцільне приділити їм увагу в рамках дослідження основ організації розслідування злочинів, що вивчаються. В той же час, з огляду на взаємообумовленість криміналістичної характеристики та обставин, що підлягають з'ясуванню, визнаємо останні одним з критеріїв визначення ознак, які мають бути включені до криміналістичної характеристики.

З огляду на загальну спрямованість методики розслідування злочинів на допомогу практиці, вважаємо, що вибір елементів криміналістичної характеристики злочину має враховувати думку практичних працівників. Так, за результатами проведеного нами опитування слідчих НП України щодо доцільності окремого

¹ Яблоков Н. П. Криминалистическая характеристика преступлений как составная часть общей криминалистической теории // Вестник МГУ. Серия «Право». – 2000. – № 2. – С. 10.

² Пчеліна О. В. Особливості предмета доказування у кримінальних справах про економічні злочини та їх вплив на методику розслідування : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / О. В. Пчеліна. – Х., 2010. – С. 32.

висвітлення в методиці розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів тих чи інших елементів криміналістичної характеристики таких злочинів, 60,4% опитаних обрали обстановку вчинення злочину, 42,6% особу потерпілого, 25,4% особу злочинця та 26,5% типові сліди.

Виходячи з кримінально-правової характеристики посягань на життя та здоров'я журналістів, обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування зазначених злочинів, на основі вивчення доктринальних положень, практики розслідування відповідних посягань та результатів опитування слідчих НП України, нами запропоновано наступну систему елементів, що мають входити до структури криміналістичної характеристики посягань на життя та здоров'я журналістів:

- 1) особа потерпілого;
- 2) типові способи та сліди злочину;
- 3) обстановка злочину;
- 4) особа злочинця.

2.2. Особа потерпілого

З точки зору криміналістичної класифікації злочинів найбільш спорідненим та характерним елементом криміналістичних характеристик посягань на життя та здоров'я журналістів є особа потерпілого.

Особу потерпілого, як елемент криміналістичної характеристики злочинів, у своїх працях досліджували С. В. Давиденко, І. Г. Івасюк, Л. Д. Кокорев, В. О. Коновалова, В. О. Малярова, Є. С. Назимко, О. І. Резнікова, А. В. Старушкевич, А. М. Удод, Б. Холист, Є. О. Центров, Л. І. Шаповалова, В. Ю. Шепітько, О. Ю. Юрченко та інші науковці. Втім, типові ознаки особи потерпілого від посягань на життя та здоров'я журналістів ще не знайшли відображення у криміналістичній літературі.

У загальному вигляді, криміналістичні знання про потерпілого від злочину сьогодні розуміються як система узагальнених наукових положень і рекомендацій із використання відомостей про жертву злочину (потерпілого) з метою ефективного розкриття і розслідування злочинів¹.

Як слушно зазначає В. О. Коновалова, особа потерпілого може змінювати свою роль в криміналістичній характеристиці в залежності від категорії злочину, виду злочинного посягання, наявності зв'язків між потерпілим та злочинцем, психологічних особливостей потерпілого та його рольових функцій до та під час вчинення злочину². На наш погляд, в контексті розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів, особа потерпілого стає ключовим елементом криміналістичної характеристики таких злочинів, який породжує кореляційні зв'язки з іншими елементами та дозволяє висувати слідчі версії в умовах, коли інформація про такий злочин є досить обмеженою.

Система ознак, що належать до особи потерпілого, має складну структуру. На думку В. Ю. Шепітька, вона охоплює загальні демографічні ознаки (стать, вік, місце проживання, роботи чи навчання, професія, фах, освіта та ін.), дані про спосіб життя, риси характеру, навички і схильності, зв'язки і стосунки, відомості про його віктимність³. Різноманітні соціально-психологічні дані служать цілям розкриття й розслідування злочинів⁴.

¹ Див.: Резнікова О. І. Формування криміналістичних знань про потерпілого від злочину: історія становлення та розвитку проблеми / О. І. Резнікова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: юридичні науки. – 2013. – Вип. 6, том 2. – С. 132.

² Коновалова В. Е. Убивство: Искусство расследования : монография. Изд. 2-е доп. и перераб / В. Е. Коновалова. – Х. : Юрайт, 2013. – С. 33.

³ Криміналістика : підруч. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. : за ред. В. Ю. Шепітька. – 5-те вид. переробл. та допов. – Київ : Ін Юре, 2016. – С. 428.

⁴ Див.: Шепітько В. Ю. Особа потерпілого в системі криміналістичної характеристики злочинів / В. Ю. Шепітько // Проблеми законності : респ. міжвідом. наук. зб. – 2008. – Вип. 93. – С. 171.

О. І. Резнікова вважає, що структура елемента «особа потерпілого» криміналістичної характеристики злочинів має містити блоки даних про: криміналістично значущі ознаки, властивості та якості потерпілого; його поведінку; зв'язки та відносини зі злочинцем. Перший блок даних, на її думку, представлено системою соціальних, психологічних і біологічних даних про ознаки, якості та властивості потерпілого, що об'єднанні у групи: соціально-демографічні, соціально-психологічні дані; відомості про ознаки, якості, властивості, що стали віктимними. Другий блок охоплює характеристику поведінки потерпілого, яка передувала злочину, була продемонстрована у ході реалізації злочинного наміру та після злочинного посягання. Третій блок містить дані про: знайомство потерпілого і злочинця, його ступень і обставини; перебування потерпілого у відносинах зі злочинцем¹.

Відповідно до положень ч. 2, 3 ст. 345¹ та ст. 348¹ КК України, потерпілим від посягань на життя та здоров'я журналістів може виступати журналіст (в розумінні примітки до ст. 345¹ КК України), або його близькі родичі чи члени сім'ї.

Близькі родичі та члени сім'ї журналіста, як потенційні потерпілі від злочинів, що вивчаються, є дуже широкою категорією осіб. Встановлення кореляційних зв'язків між віком, статтю, іншими ознаками таких осіб, та вірогідністю посягань на них видається недоцільним, адже вибір таких осіб злочинцем для нападу продиктований, перш за все, їх родинними зв'язками з журналістом. Також видається ускладненим узагальнення психологічних та соціальних ознак таких осіб з метою їх висвітлення в методиці розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів.

З іншого боку, потерпілі журналісти є досить виокремленою категорією осіб, вивчення та узагальнення

¹ Резнікова О. І. Віктимологічне пізнання особи у криміналістиці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / О. І. Резнікова. – Харків, 2015. – С. 14.

ознак яких має сприяти розслідуванню посягань на них. Виходячи з таких міркувань, вважаємо за доцільне сконцентруватися на дослідженні типових ознак особи потерпілого журналіста, як елемента криміналістичної характеристики посягань на життя та здоров'я журналістів.

Таким чином, до системи ознак що належать до особи потерпілого від посягань на життя та здоров'я журналістів нами були віднесені: 1) віктимологічні дані; 2) характер зв'язку між потерпілим та злочинцем; 3) психологічні особливості потерпілого.

Важливе місце в системі ознак, що характеризують особу потерпілого займає його віктимологічна характеристика. На думку Є. О. Центрова, криміналістичні віктимологічні дослідження виходять з того, що в ситуації вчинення злочину доказову інформацію (сліди) залишають не лише дії злочинця, а й дії потерпілого¹. В. О. Коновалова, підходячи до питання віктимності потерпілого в рамках криміналістичної характеристики, додає до традиційної віктимної поведінки потерпілого систему його поведінкової спрямованості, що формується як особистими якостями потерпілого, так і впливом на нього злочинної ситуації². Віктимологічні дані, достатньо відстежені та статистично оброблені, також можуть стати інформаційною базою для побудови типових версій початкового етапу розслідування³.

Дослідження віктимності особи, як в рамках побудови методики розслідування злочину, так і під час

¹ Центров Е. Е. Основы криминалистического учения о потерпевшем : автореф. дисс. на соиск. ученой степени док. юрид. наук : спец. 12.00.09. – М., 1993. – С. 19.

² Коновалова В. Е. Убийство: Искусство расследования : монография. Изд. 2-е доп. и перераб / В. Е. Коновалова. – Х. : Юрайт, 2013. – С. 35.

³ Див.: Коваленко В. В. Значення віктимологічних даних для побудови типових криміналістичних версій / В. В. Коваленко, А. В. Коваленко // Досудове розслідування в Україні: сучасний стан та шляхи підвищення ефективності : матер. наук.-практ. конферен. (м. Миколаїв, 29 травн. 2015 р.). – Миколаїв : Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка, 2015 – С. 74.

розслідування у конкретних провадженнях, здійснюється за допомогою віктимологічного аналізу. У спеціальній літературі віктимологічний аналіз визначають як планомірну та цілеспрямовану діяльність слідчого, прокурора, судді зі збирання, вивчення та оцінки відомостей про особу потерпілого, його поведінку до, під час та після вчинення злочину, коло його зв'язків, відносини зі злочинцем з метою використання отриманої інформації для визначення найбільш ефективних тактичних прийомів проведення слідчих та судових дій, а також виконання завдань розслідування злочину¹.

Б. Холист², В. Ю. Шепітько³, В. О. Коновалова⁴ серед багатьох проявів віктимності виділяють безособову, або професійну (соціальну) віктимність, що обумовлена виконанням особою професійних функцій або соціальної ролі. О. Ю. Юрченко такий вид віктимності називає статусним. На думку даної авторки, таку віктимність проявляють ті жертви злочинів, поведінка яких має нейтральний або позитивний характер, але призводить до завдання шкоди, зокрема мова йде про осіб, чие службове або суспільне становище викликає підвищену зацікавленість злочинців (підприємці, банкіри, депутати, журналісти та ін.)⁵.

Видається, що саме професійна віктимність є основною причиною вчинення злочинів проти журналістів та

¹ Див.: Курс криміналістики : в 3 т. Т. 1 / Под ред. О. Н. Коршуновой и А. А. Степанова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – С. 99.

² Холыст Б. Факторы, формирующие виктимность / Б. Холыст // Вопросы борьбы с преступностью. –1984. – Вып. 41. – С. 73-77.

³ Шепітько В. Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / В. Ю. Шепітько ; за заг. ред. акад. НАН України В. Я. Тація. – Х. : Право, 2001. – С. 51.

⁴ Коновалова В. Е. Убийство: Искусство расследования : монография. Изд. 2-е доп. и перераб / В. Е. Коновалова. – Х. : Юрайт, 2013. – С. 36.

⁵ Юрченко О. Ю. Роль віктимної поведінки потерпілих при вчиненні тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / О. Ю. Юрченко. – Харків, 2004. – 18 с.

джерелом формування мотиву злочинця. Проте, професійну віктимність не можна ототожнювати з професійним статусом особи. Потерпілими від злочинів проти журналістів можуть бути як самі журналісти, що мають власні віктимні ознаки, так і члени їх сімей та близькі родичі, що стають жертвами злочинних посягань через діяльність журналіста. Виходячи з цього, вважаємо, що саме професійна діяльність журналіста виступає основною ознакою віктимологічної характеристики особи потерпілого від посягань на життя та здоров'я журналістів.

Про це свідчить і формулювання статей 345¹, 347¹, 348¹, а також 171 КК України, що встановлюють обов'язковий зв'язок злочинних посягань проти журналістів, його близьких родичів чи членів сім'ї із здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності. Таким чином, вказаний зв'язок виступає обставиною, що підлягає доказуванню під час розслідування зазначеної категорії злочинів. Більше того, встановлення взаємозв'язку злочинного посягання проти журналіста з його професійною діяльністю має велике значення для правильної попередньої кваліфікації злочину та прийняття рішення про внесення відповідних відомостей до ЄРДР.

Віктимність, як елемент характеристики особи потерпілого, тісно пов'язана зі зв'язками між жертвою та злочинцем. Є. О. Центров запропонував класифікацію таких зв'язків у залежності від часу їх виникнення; від характеру взаємодії жертви та злочинця; та від обставин виникнення зв'язку¹.

Застосовно до посягань на життя та здоров'я журналістів, за часом виникнення зв'язок може виникати до вчинення злочину (наприклад, коли діяння злочинця є реакцією на результати праці журналіста – публікації, чернетки тощо), або безпосередньо перед початком

¹ Центров Е. Е. Основы криминалистического учения о потерпевшем : автореф. дисс. на соиск. ученой степени док. юрид. наук : спец. 12.00.09. – М., 1993. – С. 27.

вчинення злочину (коли діяння є безпосередньою реакцією на конкретні дії журналіста зі збору інформації та підготовки свого матеріалу – здійснення фото- відеозйомок, опитування осіб тощо)¹. Виходячи з цього, пропонуємо для потреб віктимологічного аналізу виділити наступні етапи професійної діяльності журналіста:

1) підготовчий – полягає у первинному зборі та аналізі журналістом інформації, найбільшою мірою проявляється в інтелектуальній діяльності щодо вибору спрямованості, теми, цілей, методів майбутньої журналістської діяльності;

2) оперативний – здійснення журналістом конкретних дій зі збору та обробки інформації, включає також редакційну діяльність та публікацію матеріалів;

3) подальший етап – починається з моменту, коли майбутній злочинець (безпосередньо, або через третіх осіб) отримує відомості про проміжні, або після публікації кінцеві результати журналістської діяльності, і включає в себе реакцію злочинця, третіх осіб на такі відомості.

Слід зазначити, що початок третього етапу пов'язується з початком формування злочинної спрямованості у свідомості майбутнього злочинця. З точки зору журналіста, його професійна діяльність на подальшому етапі не завжди зазнає якихось змін порівняно з попередніми етапами.

На кожному з розглянутих етапів професійна діяльність журналіста відбивається у слідовій картині злочину. На підготовчому етапі більшість слідів є ідеальними і відображуються у пам'яті журналіста та осіб, з якими він обговорює свою діяльність. Рідше утворюються матеріальні сліди – записи у чернетках, щоденниках. Оперативний етап характерний створенням журналістом більшої кількості матеріальних слідів – текстів, фото-, відео-, звукозаписів тощо. На подальшому етапі журналістська діяльність

¹ Коваленко А. В. Професійна діяльність журналіста як елемент віктимологічної характеристики потерпілого від злочинів проти журналістів / А. В. Коваленко // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2015. – Вип. № 4 (72). – С. 221.

відбивається у свідомості майбутнього злочинця, проте такі ідеальні сліди можуть в подальшому знайти свій вираз і у матеріальних слідах –повідомленнях, листах, записах тощо.

За характером взаємодії, при насильстві щодо журналіста (ч. 2, 3, 4 ст. 345¹ КК України) та посяганні на життя журналіста (ст. 348¹ КК України), взаємодія між злочинцем та жертвою є безпосередньою (контактною).

Цікавим є питання щодо обставин виникнення зв'язку між злочинцем та потерпілим від злочину проти журналіста, які Є. О. Центров пов'язує з наявністю чи відсутністю конфліктних взаємин між ними до скоєння злочину, розвитком таких взаємин та впливом майбутньої жертви на механізм виникнення злочинної спрямованості у майбутнього злочинця¹. Склади перелічених злочинів, сформульовані як умисні діяння, обов'язково пов'язані з професійною діяльністю журналіста. Таким чином, на момент вчинення злочинного посягання злочинець усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачає його суспільно небезпечні наслідки та бажає їх настання. Отже, чітко проявляється конфліктне ставлення злочинця до журналіста та його професійної діяльності. В той же час, сам журналіст, частіше за, все не має конфліктної спрямованості, адже виконує свої професійні обов'язки в рамках закону, проте може усвідомлювати, що його діяльність здатна провокувати конфліктне ставлення до нього з боку інших осіб.

Відтак, характер зв'язків між потерпілим та злочинцем дозволяє зробити висновок, що саме професійна діяльність журналіста виступає чинником віктимності жертви та однією з причин вчинення злочину. При цьому, професійна діяльність журналіста як елемент віктимологічної характеристики особи потерпілого від злочинів проти

¹ Центров Е. Е. Основы криминалистического учения о потерпевшем : автореф. дисс. на соиск. ученой степени док. юрид. наук : спец. 12.00.09. – М., 1993. – С. 27.

журналістів, здійснює суттєвий вплив на зв'язок між потерпілим та злочинцем, механізм та момент формування злочинної спрямованості (вини у формі прямого умислу) у злочинця, слідову картину злочину.

Аналіз віктимологічної характеристики журналіста дає змогу прийти до висновку, що в сучасних умовах журналісти піддаються реальній загрозі посягань через свою професійну діяльність. Відтак, видається помилковою позиція К. М. Буряка щодо недоцільності криміналізації суспільно небезпечних діянь проти журналістів, яку названий автор безпідставно обґрунтовує відсутністю «особливих тисків на дану категорію потерпілих», та відсутністю зростання «кількісної динаміки потерпілих осіб»¹.

Доцільно окремо зазначити, що зв'язок між потерпілим близьким родичем чи членом сім'ї журналіста та злочинцем найчастіше виникає лише в момент вчинення злочину. До того моменту, формується зв'язок злочинця з журналістом, з професійною журналістською діяльністю якого пов'язано вчинення злочину.

Слід звернути увагу на психологічні особливості, моральні якості та професійні навички журналістів, як потенційних потерпілих від посягань на життя та здоров'я журналістів. Відомості про такі ознаки можуть допомогти слідчому у побудові версій щодо поведінки потерпілого до та під час вчинення щодо нього злочину, а також у прогнозуванні його поведінки на етапі розслідування злочину. Виходячи з цього, доцільно вивчити якості, що притаманні журналісту як представнику своєї професії.

Ціннісні орієнтири, моральні якості та еталони поведінки професійного журналіста визначені актами журналістських об'єднань та профспілок. Прикладом такого акту є Декларація принципів поведінки

¹ Буряк К. М. Доцільність криміналізації суспільно небезпечних діянь проти журналістів / К. М. Буряк // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. – 2015. – №. 4. – С. 137.

журналістів, прийнята Міжнародною федерацією журналістів як кодекс принципів, яких повинні дотримуватися працівники засобів масової інформації, що займаються збиранням, передачею, поширенням, коментуванням новин і описом подій. Відповідно до неї, повага правди і права суспільства знати правду – перша заповідь журналіста; журналіст повинен відстоювати принцип свободи збирання і публікації новин, а також право неупередженого коментування і критики; журналіст зобов'язаний передавати лише вивірені факти, та не може приховувати суспільно важливу інформацію, фальсифікувати, спотворювати документи тощо¹.

На рівні нашої держави, норми етики журналістів врегульовані Кодексом етики українського журналіста. Даний акт проголошує свободу слова та висловлювань невід'ємною складовою діяльністю журналіста, а служіння інтересам влади чи засновників, а не суспільства – порушенням етики журналіста. Окрім свободи та незалежності журналіста, Кодекс ставить перед ним вимоги бути неупередженим, поважати права інших осіб та суспільства в цілому; не допускається плагіат або висвітлення завідомо невірної інформації².

О. А. Кривошишина характеризує темперамент співробітників ЗМІ (співвідношення індивідуальних властивостей особи, пов'язаних з динамікою психічної діяльності) наступним чином. Серед журналістів є і холерики – активні, сильні, але неврівноважені люди, меланхоліки – ранимі, що глибоко переживають, але мляво сприймають оточення, флегматики – незворушні,

¹ Див.: Декларація принципів поведінки, прийнята на II всевітньому Конгресі Міжнародної федерації журналістів (Бордо, 25-28 квітня 1954 р.), зі змінами на 18-му всевітньому Конгресі МФЖ (Хельсінгбор, 2-6 червня 1986 р.) / Сайт національної спілки журналістів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nsju.org/page/204>. – Заголовок з екрана.

² Див.: Кодекс етики українського журналіста ухвалений 2002 року на З'їзді журналістів-підписантів Кодексу [Електронний ресурс] / Сайт національної спілки журналістів України. – Режим доступу: <http://nsju.org/page/196>.

урівноважені, такі, що володіють завидною постійністю. Більшість, на погляд фахівців, сангвініків. Вони володіють хорошою реакцією, легко відгукуються на те, що відбувається навколо, швидше справляються з неприємностями, якими рясніє напружена репортерська професія. Також, авторка наводить перелік необхідних журналісту здібностей та навичок: базисні характеристики (інтелект, емоційність, воля), соціальні (здатність до праці, творчості, особового розвитку), професійні (пізнавальні, проектні й комунікативні). Крім того, сучасному працівникові ЗМІ властиві дослідницькі, акторські, режисерські, комунікативні, організаторські та комерційні нахили¹.

Втім, слід пам'ятати, що перелічені моральні та психологічні ознаки журналіста є еталонними, такими, до яких журналісти мають прагнути. На практиці, представники даної професії можуть володіти як неповним спектром перелічених ознак, так і цілим рядом негативних рис характеру.

Як і представники більшості інших професій, журналісти піддаються дії професійної деформації. В спеціальній літературі професійна деформація особистості визначається як комунікативне і соціально-психологічне явище, в основі якого лежать комунікативні процеси, що відбуваються в середовищі, де діє особистість-професіонал, і що призводять до взаємопов'язаних змін психологічних рис особистості і структури її професійної діяльності².

Для журналістів, з часом, як і для вчителів, стає характерною авторитарність, категоричність суджень, менторський тон; журналісти часто маніпулюють

¹ Кривошпина О. А. Психологія журналістської творчості : конспект лекцій для студ. напряму 0302 «Журналістика та інформація» спец. 6.030201 «Журналістика» денної форми навчання / О. А. Кривошпина. – Суми : СумДУ, 2010. – С. 17.

² Див.: Колянов А. Ю. Профессиональные деформации политического журналиста: природа, классификация, профилактика / А. Ю. Колянов // Известия СПбГЭТУ «ЛЭТИ». – 2007. – С. 32.

аудиторією, створюють і нав'язують певну картину світу¹. Внаслідок професійної деформації журналіст може некритично ставитися до отриманої з ексклюзивних джерел інформації, орієнтуючись на її скандальність. На рівні соціальних деформацій спостерігається нестійкість ціннісних установок. На особистісному рівні журналісти розглядають людей як «типового представника» цільової аудиторії, абстрагуючись від його індивідуальних особливостей, потреб, проблем².

Вважаємо за доцільне також дослідити умови праці і режим праці середньостатистичного журналіста. Л. Г. Свیتич називає наступні характерні журналістській професії умови праці: ненормований робочий день, підвищену оперативність та інтенсивність праці, нерівномірність трудового ритму, складність роботи з джерелами інформації, високий рівень психологічної напруги, стресовість, відрядження і роботу в екстремальних умовах, ситуаціях підвищеного ризику, небезпеки для життя і здоров'я, конфлікти і труднощі у взаємовідносинах з владою, політичними і комерційними структурами, з власниками, керівниками редакцій, можливість судових процесів, підкупи і переслідування журналістів³. О. В. Петрик наводить психологічні характеристики професійної діяльності журналістів, зокрема творчий, динамічний характер роботи, швидкий темп, оперативність, високий рівень психологічних навантажень,

¹ Див.: Тулупов В. В. Профессиональная деформация в современной журналистике / В. В. Тулупов // Журналист. Социальные коммуникации. – 2015. – № 1-2 (17-18) 2015. – С. 9.

² Див.: Терехова О. В. Профессиональные деформации у студентов-журналистов: к теории вопроса / О. В. Терехова // Инновационный потенциал психологии в развитии человека XXI века. Сборник материалов Межрегиональной научно-практической конференции с международным участием 25–27 июня 2009 г. – Владивосток : Издательство ВГУЭС, 2009. – С. 58.

³ Свیتич Л. Г. Феномен журнализма / Л. Г. Свیتич ; под ред. проф. Я. Н. Засурского. – М. : Факультет журналистики МГУ, 2000. – С. 146.

з переважаючою розумовою діяльністю, що реалізується журналістським твором¹.

Високий рівень фізичного та психологічного навантаження стають чинниками професійної деформації, можуть вплинути на можливість журналіста сприймати обставини злочину, на його поведінку та реакції на поведінку інших людей. У зв'язку з цим, рекомендуємо практичним працівникам з'ясовувати умови роботи потерпілого журналіста, з метою встановлення його психологічного стану до та під час злочинного посягання на нього.

Недостатня кількість виявлених та розкритих посягань на життя та здоров'я журналістів в нашій країні не дає можливості зробити однозначні висновки про гендерну належність типового потерпілого від такого злочину. Проте, занепокоєння викликає світова тенденція нападів на жінок-журналістів. Зокрема, Міжамериканська комісія з прав людини (автономний та уповноважений орган Організації американських держав), констатує, що в країнах Північної та Південної Америки насильство, скоєне відносно журналістів жіночої статі у зв'язку з їх роботою, має особливі характеристики, обумовлені соціальними упередженнями щодо статі та дискримінацією, якої традиційно зазнають жінки. Узагальнення Комісією відомостей про такі напади свідчить, що подібне насильство проявляється в різних формах, від вбивства до сексуального насильства, включаючи сексуальні домагання, залякування, зловживання владою, а також погрози через статеvu належність². Видається, що слідчим, під час

¹ Петрик О. Психологічні особливості професійної діяльності журналістів / О. Петрик // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Культура та соціальні комунікації». – 2009. – Вип. 1. – С. 142.

² Див.: Catalina Botero Marino Violence against journalists and media workers: inter-american standards and national practices on prevention, protection and prosecution of perpetrators / Catalina Botero Marino / Office of the Special Rapporteur for Freedom of Expression Inter-American Commission on Human

розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів жіночої статі, слід звертати увагу на можливу наявність дискримінаційних мотивів у нападника та ретельно перевіряти наявність таких ознак.

2.3. Типові способи та сліди злочину

Спосіб вчинення злочину є комплексним елементом і включає в себе способи готування до злочинного діяння, способи його вчинення та способи приховування (маскування) злочину¹, які можна також розглядати, як етапи вчинення злочину.

Загально визнаним є визначення даного поняття, запропоноване Г. Г. Зуйковим у редакції Р. С. Белкіна: спосіб вчинення злочину – це система дій з підготовки, вчинення та приховування злочину, детермінованих умовами зовнішнього середовища і психофізіологічними властивостями особистості, які можуть бути пов'язані з вибіркоvim використанням відповідних знарядь або засобів і умов місця й часу, та об'єднаних загальним злочинним задумом. Слід зазначити, що Р. С. Белкін допускав самостійне існування способу приховування злочину, що не входить в структуру способу його здійснення, у випадку коли не всі зазначені стадії охоплюються єдиним злочинним замислом². При цьому, можна погодитися з аргументами А. С. Князькова, який вважає, що наведене визначення способу вчинення не може застосовуватися до

Rights [Електронний ресурс]. – 2013 – С. 156.– Режим доступу: http://www.oas.org/en/iachr/expression/docs/reports/2014_04_22_Violence_WEB.pdf.

¹ Див.: Коновалова В. Е. Убивство: Искусство расследования : монография. Изд. 2-е доп. и перераб / В. Е. Коновалова. – Х. : Юрайт, 2013. – С. 6; Криміналістика : підруч. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. : за ред. В. Ю. Шепітька. – 5-те вид. переробл. та допов. – Київ : Ін Юре, 2016. – С. 424.

² Белкін Р. С. Курс криміналістики: Криміналістические средства, приемы и рекомендации. В 3-х томах. Т. 3. / Р. С. Белкин. – М. : Юристъ, 1997. – С. 352. 64

необережних злочинів. Питання допустимості визначення способу вчинення необережного злочину сьогодні лишається дискусійним¹. Але, з огляду на умисний характер посягань на життя та здоров'я журналістів, видається доцільним розглянути способи вчинення таких злочинів виходячи з запропонованого Г. Г. Зуйковим та Р. С. Белкіним розуміння зазначеного поняття.

В першу чергу звернемо увагу на особливості підготовки до вчинення злочину. Нами вже відмічалось, що посягання на життя та здоров'я журналістів є умисними злочинами, що характеризуються прямим умислом, поєднаним зі спеціальним мотивом, що полягає у вчиненні злочину у зв'язку зі здійсненням журналістом законної професійної діяльності. Ми також зазначали, що подальший етап професійної журналістської діяльності (з точки зору віктимологічного аналізу) пов'язано з моментом, коли майбутній злочинець (безпосередньо, або через третіх осіб) отримує відомості про проміжні, або після публікації кінцеві результати журналістської діяльності. При цьому, у ряді випадків, злочин є миттєвою реакцією на професійну журналістську діяльність, об'єктом якої є сам злочинець або інші особи. Питання, щодо наявності підготовчого етапу у подібних злочинах, умисел на вчинення яких виник раптово (імпульсивних злочинах), є спірним.

В. О. Коновалова вважає, що підготовчий етап (момент) притаманний, у тому числі, й імпульсивним злочинам, хоча й мало відслідковується, адже існує у зжатому вигляді (миттєві підготовчі дії: злочинець шукає знаряддя злочину, обирає місце нанесення травми, продумує власну безпеку). На думку автора, це пов'язано з психологією мотиву злочину, а саме з обдуманими діями злочинця, що

¹ Князьков А. С. Криминалистическая характеристика преступления в контексте его способа и механизма / А. С. Князьков // Вестн. Том. гос. ун-та. Право. – 2011. – №1. – С. 54.

викликані рефлексом збереження власного життя¹. Найбільш яскраво такі дії прослідковуються у насильницьких злочинах.

Так, у випадку посягань на життя та здоров'я журналістів, не залежно від моменту виникнення злочинного умислу, злочинець має уявити, спланувати свої дії, а також передбачити суспільно небезпечні наслідки своїх дій, що проявляються у впливі на законну професійну діяльність журналіста та побоях, тілесних ушкодженнях тієї чи іншої тяжкості, чи смерті потерпілому. Комплексний, складний характер наслідків від такої категорії злочинів виключає можливість повністю спонтанних дій злочинця. Отже, підготовчий етап у тій чи іншій формі притаманний переважній більшості злочинів даної категорії.

Тривалість, складність та особливості підготовчого етапу злочину залежать від моменту виникнення злочинного задуму у злочинця, та часу, що минув з такого моменту до вчинення злочину. При розслідуванні посягань на життя та здоров'я журналістів такий зв'язок можна виявити через встановлення конкретного прояву журналістської діяльності, що став приводом для вчинення злочину.

Так, наприклад, як було встановлено вироком Оболонського районного суду м. Києва у справі № 756/1140/14-к, Особа 1 прибув на місце складення працівниками Дорожньо-патрульної служби адміністративного протоколу про порушення його знайомим, Особою 7, Правил дорожнього руху. Факт порушення Правил дорожнього руху та складання відповідного адміністративного протоколу фіксувався знімальною групою телеканалу «2+2» у складі журналіста, оператора та водія на законних підставах. Після усвідомлення факту здійснення професійної

¹ Коновалова В. Е. Убивство: Искусство расследования : монография. Изд. 2-е доп. и перераб / В. Е. Коновалова. – Х. : Юрайт, 2013. – С. 11.

журналістської діяльності, об'єктом якої стала Особа 7, у Особи 1 виник намір, спрямований на перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, який був реалізований шляхом відштовхування журналіста та оператора у поєднанні із застосуванням до них брутальної лайки. Коли журналісти відмовилися припинити професійну журналістську діяльність, у Особи 1 виник намір на заподіяння учаснику знімальної групи, а саме оператору, легких тілесних ушкоджень у зв'язку з його професійною журналістською діяльністю. Реалізуючи вказаний вище намір, Особа 1, усвідомлюючи та свідомо припускаючи можливі наслідки своїх дій, підійшовши до оператора зазначеної знімальної групи, умисно наніс йому удар ногою в спину, в район поперекової ділянки, чим спричинив останньому умисне легке тілесне ушкодження¹.

Отже, злочинець довідався про здійснення професійної журналістської діяльності щодо його знайомого на оперативному етапі такої діяльності. Оскільки окреслена діяльність суперечила його інтересам, у винного виник злочинний умисел спочатку на перешкоджання такій діяльності (ст. 171 КК України), а згодом на заподіяння журналісту легких тілесних ушкоджень у зв'язку із здійсненням ним професійної журналістської діяльності (ч. 2 ст. 345 КК України). Виникнення злочинного умислу та його реалізацію розділяє короткий проміжок часу. Підготовчий етап злочину, передбаченого ч. 2 ст. 345 КК України, мав місце у зжатому вигляді та проявився у виборі злочинцем способу нанесення тілесних ушкоджень та частини тіла журналіста, відносно якої будуть нанесені ушкодження. Зокрема, удар ногою був нанесений у спину оператора, що б ефективно перешкодити його професійній

¹ Див.: Вирок Оболонського районного суду м. Києва у справі № 756/1140/14-к від 20 жовтня 2014 року / Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/41103643>.

журналістській діяльності і в той же час уникнути спротиву від нього.

Інший типовий випадок характеризується тим, що злочинець дізнається про факт здійснення професійної журналістської діяльності, що суперечить його інтересам на її початковому або оперативному етапі, але з тих чи інших причин не реагує одразу після виникнення злочинного наміру. У більшості випадків такого типу, злочинець не є очевидцем професійної журналістської діяльності, а дізнається про неї від третіх осіб, або шляхом ознайомлення з її матеріальними виразами. Тоді підготовчий етап вчинення злочину полягає у збиранні інформації про журналіста, з'ясуванні можливого часу та місця здійснення нападу та безпосередньому виборі способів та засобів здійснення такого нападу.

Аналогічно, досить складним та чітко вираженим є підготовчий етап посягання на життя та здоров'я журналістів у випадках, коли злочинець є очевидцем здійснення професійної журналістської діяльності, але через побоювання щодо своєї безпеки чи безкарності не здійснює злочинний напад на журналіста відразу, а відкладає до більш зручного моменту. В таких ситуаціях підготовчий етап злочину проявляється у тих самих діях, які виконує злочинець, що не є очевидцем професійної журналістської діяльності.

Практичної реалізації такі закономірності набувають у можливості, за інформацією про підготовчі дії злочинця, зробити припущення щодо характеру та етапу журналістської діяльності, що стала причиною злочину, і навпаки, за інформацією про таку діяльність зробити припущення щодо характеру підготовчих дій злочинця та в подальшому про його особу.

Щодо вчинення злочину, то в цілому способи, засоби та знаряддя вчинення посягань на життя та здоров'я журналістів відповідають способам, засобам та знаряддям вчинення побоїв, умисних заподіянь тілесних ушкоджень

та умисних вбивств, відрізняючись за тяжкістю ушкоджень, що наносяться потерпілому.

Способом заподіяння побоїв (які визначаються як заподіяння багаторазових ударів¹, що завдали фізичного болю і не спричинили тілесних ушкоджень² найчастіше є завдання ударів руками чи ногами в тулуб, обличчя потерпілого.

Характеризуючи способи заподіяння легких або середньої тяжкості та тяжких тілесних ушкоджень, застосуємо класифікацію, запроповану С.О. Сафроновим³ з деякими застереженнями. Так, за формою діяння, заподіяння тілесного ушкодження шляхом дії значно превалює над заподіянням ушкодження шляхом бездіяльності. За методом діяння – переважно заподіяння ушкоджень із застосуванням фізичної сили злочинця, або із застосуванням спеціальних знарядь. За методом впливу – безпосередній вплив. Запропонований даним автором класифікаційний критерій «характер виду травматичного впливу» видається нам дещо невдалим, через занадто громіздку назву. Доцільніше сформулювати його як вид травматичного впливу. Отже, за видом травматичного впливу, найбільш характерними для заподіяння журналістам тілесних ушкоджень є удар, поштовх, ламання.

Знаряддями, притаманними такому типу посягань, є палиці, металеві труби, біти тощо. Заподіяння тяжких тілесних ушкоджень додатково характеризуються

¹ Див.: Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень»: від 17.01.1995 р., № 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95>.

² Див.: Кримінальний кодекс України / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

³ Сафронов С. О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень : Науково-практичний посібник / С. О. Сафонов. – Харків, 2003. – С. 24.

використанням злочинцем холодної та/або вогнепальної зброї, транспортних засобів як знарядь злочину.

При умисних вбивствах, у більшості випадків спосіб вчинення злочину обирається злочинцем виходячи з наслідків, до яких він прагне, тобто до позбавлення життя іншої особи. Основними способами вчинення посягань на життя журналістів є удушення, удари палицями, бітами, металевими трубами по життєво важливим частинам тіла та органам, застосування холодної та вогнепальної зброї, вибухових пристроїв.

Приховування злочину в спеціальній літературі розуміють як діяльність (елемент злочинної діяльності), спрямовану на перешкодження розслідуванню шляхом утаювання, знищення, маскування і фальсифікації слідів злочину і злочинця¹. На думку М. В. Даньшина, приховування злочину завжди здійснюється в динаміці, під впливом тих чи інших внутрішніх і зовнішніх факторів². Видається, що зовнішні фактори, які впливають на рішення злочинця про приховування злочину, можливо дослідити та узагальнити в рамках розробки криміналістичної характеристики такого злочину.

Більшість посягань на життя та здоров'я журналістів, що проявляються у формі побоїв, заподіяння легких та середньої тяжкості тілесних ушкоджень, відбуваються в умовах очевидності, у присутності інших осіб. В таких ситуаціях злочин практично не може бути прихованим злочинцем. Крім того, значний обсяг посягань відбувається безпосередньо під час здійснення журналістом його професійної діяльності, у тому числі в складі журналістської бригади чи групи, або поряд з іншими

¹ Див.: Белкин Р. С. Курс криминалистики: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. В 3-х томах. Т. 3. / Р. С. Белкин. – М. : Юристъ, 1997. – С. 364.

² Даньшин М. В. Класифікація способів приховування злочинів у криміналістиці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / М. В. Даньшин. – Х., 2000. – С. 6.

журналістами, які теж здійснюють свою діяльність на місці майбутнього злочину. Таким чином інші журналісти стають свідками або потерпілими від посягань злочинця, а саме посягання може бути зафіксоване за допомогою аудіо- відео-техніки. У зазначених випадках етап приховування злочину, як правило, відсутній.

Більш серйозні посягання, такі як заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, замах на вбивство або вбивство частіше здійснюються в умовах неочевидності та супроводжуються намаганням злочинця приховати злочин.

В. В. Тищенко називає наступні способи приховування вбивства: знищення злочинцем слідів перебування на місці вбивства; приховування чи знищення знарядь злочину, речей злочинця чи потерпілого; приховування трупа, його розчленування; створення неправдивого алібі¹. Усі перелічені способи можуть бути використані злочинцями для приховування посягань на життя та здоров'я журналістів.

Одним із способів приховування категорії злочинів, що вивчаються, є інсценування. Як пише В. В. Семенов, злочинець обирає такі варіанти інсценування і супутнього йому поводження, які найбільше переконували б слідство в тій версії, що була сформульована ним (убивцею)². Посягання на життя та здоров'я журналістів можуть маскуватися під злочини проти власності, самогубство потерпілого, нещасний випадок тощо.

Слід зупинити увагу на способі приховування злочину, який є притаманним саме посяганням, що нами вивчаються. Мова йде про зміну, приховування чи знищення злочинцем результатів професійної

¹ Аленин Ю. П. Расследование тяжких преступлений : науч.-практ. пособие / Ю. П. Аленин, В. В. Тищенко, Л. И. Аркуша. – Харьков : Одиссей, 2006. – С. 9-10.

² Семенов В. В. Методика розслідування вбивств, прихованих інсценуванням : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В. В. Семенов. – Харків, 2004. – С. 29.

журналістської діяльності, що стала причиною злочину. Найбільш розповсюдженим проявом такої діяльності є пошкодження злочинцем аудіо- чи відео- техніки, за допомогою якої журналіст зафіксував ознаки нападника, носіїв інформації, які містять результати діяльності журналіста. Характерний приклад подібних дій було зафіксовано вироком Шевченківського районного суду м. Києва у справі № 761/22577/13-к від 2 вересня 2014 року: в процесі нападу групи осіб на двох журналістів, які здійснювали свою професійну діяльність, один з нападників почав хапатися за об'єктив фотокамери потерпілого фотокореспондента з метою недопущення документування останнім його протиправних дій; інший нападник вибив з рук другого потерпілого мобільний телефон, за допомогою якого останній здійснював фіксацію протиправних дій нападників, внаслідок чого мобільний телефон був розбитий, а один з потерпілих у результаті нападу отримав легкі тілесні ушкодження¹.

Таким чином, можна зробити висновок, що більшість посягань на життя та здоров'я журналістів відзначається неповноструктурним способом вчинення. Підготовка до вчинення таких злочинів обов'язково включає вибір злочинцем способів та засобів реалізації власного задуму щодо незаконного впливу на законну професійну діяльності журналіста та заподіяння побоїв, тілесних ушкоджень тієї чи іншої тяжкості, чи смерті потерпілому. Способи, засоби та знаряддя вчинення злочинів, що досліджуються, в цілому відповідають способам, засобам та знаряддям вчинення побоїв, умисних заподіянь тілесних ушкоджень та умисних вбивств, відрізняючись за тяжкістю ушкоджень, що наносяться потерпілому. Найбільш характерними для заподіяння журналістам тілесних ушкоджень є удари,

¹ Див.: Вирок Шевченківського районного суду м. Києва у справі № 761/22577/13-к від 2 вересня 2014. // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/40488425>.

поштовхи, ламання за допомогою рук та ніг нападника, палиць, металевих труб, біт тощо. Заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, вбивство або замах на вбивство додатково характеризуються використанням злочинцем холодної та/або вогнепальної зброї, транспортних засобів як знарядь злочину. Приховування злочину найбільш притаманне посяганням на життя та здоров'я журналістів, що вчиняються в умовах неочевидності.

Сліди злочину виступають цінним джерелом інформації про подію посягання на життя та здоров'я журналіста. Теоретичні аспекти типових слідів, як елементу криміналістичної характеристики злочину, досліджували В. Ю. Агібалов, Р. С. Белкін, А. Г. Волеводз, В. Г. Дрозд, Д. Д. Заєць, Б. Є. Лук'янчиков, Є. Д. Лук'янчиков, М. В. Салтевський, С. О. Сафронов, А. Смушкін, Є. О. Центров та інші. Проте, типові сліди посягань на життя та здоров'я журналістів потребують окремого дослідження.

М. В. Салтевський сліди в широкому розумінні визначає як зміни в природному середовищі або суспільстві, внесені суб'єктом злочинної діяльності, що являють собою матеріальні та ідеальні продукти соціальної діяльності взагалі та злочинної зокрема. У вузькому (трасологічному) розумінні, автор визначає сліди як продукт контактної чи безконтактної енергетичної взаємодії¹. На думку Б. Є. Лук'яничкова та Є. Д. Лук'яничкова, сліди злочину у широкому розумінні, як будь-які відображення події, є результатом взаємодії (безпосередньо або опосередковано) з оточуючим середовищем². Дещо конкретніше формулює свою точку зору Є. О. Центров, який вважає що поняття «сліди

¹ Салтевський М. В. Криміналістика. Підручник : у 2-х ч. ч. 1 / М. В. Салтевський. – Х. : Консум, Основа, 1999. – С. 39.

² Лук'янчиков Б. Є. Сліди злочину як джерело криміналістичної інформації / Б. Є. Лук'янчиков, Є. Д. Лук'янчиков // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 1999. – № 4. – С. 79.

злочину» є більш емким, ніж поняття «сліди злочинця», та включає в себе і сліди злочинця, і сліди потерпілого, а також сліди, що залишилися на потерпілому, злочинці та матеріальній обстановці у результаті взаємодії усіх зазначених об'єктів. На його погляд, сліди злочину у широкому розумінні – це сліди, що свідчать чи можуть свідчити про злочин, чи конкретну особу (осіб), які приймали участь у його вчиненні¹. Схожої позиції дотримується й Д. Д. Заєць, на думку якого, сліди злочинів це різноманітні зміни, які вносяться ними в навколишню обстановку².

Сліди злочину у широкому розумінні Є. О. Центров класифікує наступним чином:

- сліди на потерпілому: а) сліди від злочинця (від взаємодії, можливо боротьби, знарядь та засобів, біологічні матеріали злочинця); б) сліди від обстановки (від матеріальних об'єктів на місці події);

- на злочинці: а) від потерпілого (сліди боротьби, біологічні матеріали, речі/цінності/чернетки, записи, носії інформації, що належали потерпілому); б) від матеріальних об'єктів на місці події;

- на місці події: а) злочинця; б) потерпілого; в) випадкові сліди інших об'єктів, що не мають значення для розслідування³.

Видається доцільним з метою типізації розглянути сліди посягань на життя та здоров'я журналістів у широкому розумінні, а також запропонувати їх авторську класифікацію.

Специфіка злочинів, що вивчаються, дозволяє окрім традиційних слідів (що є результатами змін у середовищі

¹ Центров Е. Е. Криминалистическое учение о потерпевшем / Е. Е. Центров. – Москва : Издательство московского университета, 1988. – С. 74.

² Криміналістика : Підручник. / В. Д. Берназ, В. В. Бірюков, А. Ф. Волобуєв та ін ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. – Харків : ХНУВС, 2011. – С. 374.

³ Центров Е. Е. Криминалистическое учение о потерпевшем / Е. Е. Центров. – Москва : Издательство московского университета, 1988. – С. 78.

внаслідок злочинного діяння), виділити сліди, які не були утворені в результаті злочинної діяльності, проте пов'язані зі вчиненням злочину. Так, з огляду на передбачений КК України обов'язковий зв'язок злочинного посягання на журналіста з його професійною журналістською діяльністю, до зазначеної категорії слідів можна віднести матеріальні та ідеальні відображення такої діяльності. Відтак, ключовими категоріями типових для посягань на життя та здоров'я журналістів слідів є сліди злочинної діяльності та сліди професійної журналістської діяльності, з якою пов'язано вчинення злочину.

1. Сліди злочинної діяльності. Сліди, які утворюються в процесі заподіяння тяжких тілесних ушкоджень В. Г. Дрозд об'єднує у наступні групи: а) сліди підготовки; б) сліди заподіяння; в) сліди впливу на організм людини¹, що відповідає етапам вчинення злочину, на яких такі сліди утворюються. Видається, що використаний авторкою підхід можливо застосувати й до класифікації слідів злочинної діяльності посягань на життя та здоров'я журналістів, та розглянути їх з огляду на етапи вчинення злочину.

Очевидно, що для слідів підготовки слідоутворюючим об'єктом виступає злочинець, а характер слідів продиктовано способами підготовки до злочину, що були ним обрані. Найхарактернішими слідами підготовки до вчинення посягання на життя та здоров'я журналіста можна вважати: 1) ідеальні відображення в пам'яті злочинця та осіб, які стали очевидцями підготовчих дій (наприклад особи, в яких злочинець з'ясовував відомості про розклад, місце проживання чи роботи потерпілого); 2) матеріальні сліди – записи камер відеоспостереження, помітки, нотатки залишені злочинцем тощо.

Серед матеріальних слідів вчинення злочину найбільш інформативними можна вважати сліди на потерпілому

¹ Дрозд В. Г. Організаційні і тактичні аспекти розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В. Г. Дрозд. – Київ, 2009 – С. 9.

(трупі), який виступає слідосприймаючим об'єктом. Поранення на тілі живої людини та сліди на трупі можуть свідчити про спосіб та знаряддя, яким було завдано ушкодження. Так, при нанесенні ударів руками характерними слідами на тілі будуть садна, синці округлої або овальної форми; при проникаючих пораненнях форму рани обумовлюють поверхня та конструктивні особливості знаряддя травми; ушкодження, заподіяні вогнепальною зброєю, також мають свої особливості, які неодноразово були описані у спеціальній літературі¹ тощо. Необхідно пам'ятати, що сліди на тілі можуть виникати, як від впливу предмета на тіло, так і від впливу тіла на предмет. Наприклад, ушкодження може статися внаслідок падіння людини й ударі головою об цеглину². Сліди на тілі потерпілого виступають джерелом інформації про тяжкість отриманих ним ушкоджень.

Сліди на тілі та одязі потерпілого виникають в результаті його контактної взаємодії зі злочинцем, яка найчастіше знаходить вираз у їх боротьбі, а також в результаті його взаємодії з матеріальними об'єктами обстановки злочину. Зокрема, мова йде про нашарування мікрОВОЛОКОН одягу злочинця на тілі чи одязі потерпілого, нашарування мікрочастинок матеріальних об'єктів обстановки тощо. Аналогічним чином, в залежності від виду контактної взаємодії, утворюються й сліди на злочинці.

Матеріальні сліди на місці події є відображенням контактної взаємодії злочинця, потерпілого, об'єктів які вони використовують з матеріальною обстановкою місця події. Найхарактернішими слідами такого типу є сліди рук та ніг названих осіб, частинки та мікрочастинки їх одягу,

¹ Див.: Герасименко О. І. Судова медицина: підручник для ВНЗ / О. І. Герасименко, А. Г. Антонов, К. О. Герасименко, Н. О. Комісарова, М. Л. Комісаров ; за заг. ред. О. І. Герасименка. – К. : КНТ, 2016. – 630 с.

² Див.: Сафронов С. О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень : Науково-практичний посібник / С. О. Сафонов. – Харків, 2003. – С. 25

сліди крові та інших біологічних речовин, знаряддя злочину або його частини, предмети, що належали таким особам тощо.

Ідеальні сліди вчинення посягань на життя та здоров'я журналістів представлені відображеннями обставин нападу в пам'яті злочинця, потерпілого а також очевидців злочину. Такі сліди вилучаються за допомогою допитів та пред'явлення для впізнання, тактику провадження яких описано нами у четвертому розділі монографії. Слід дослухатися також до позиції Д. В. Затенацького, який рекомендує практикам фіксувати та вилучати ідеальні сліди за допомогою науково-технічних засобів – здійснювати відео та аудіо запис показань особи тощо¹.

Найбільш характерні сліди приховування посягань на життя та здоров'я журналістів пов'язані з відповідним унікальним способом приховування названих злочинів – знищенням або пошкодженням злочинцем знарядь професійної журналістської діяльності, з якою пов'язано вчинення злочину. До таких слідів відносяться пошкоджені аудіо- та відеозаписувальні пристрої, фізичні носії інформації журналіста, їх частини; залишки знищених злочинцем чернеток або готових публікацій потерпілого.

2. Сліди професійної журналістської діяльності, з якою пов'язано вчинення злочину. Нами вже було досліджено зв'язок таких слідів з етапами журналістської діяльності, на яких вони були утворені. Вважаємо за доцільне запропонувати їх загальну характеристику та класифікацію.

Слідоутворюючим об'єктом виступає журналіст, а слідами такого типу слід визнати усі зміни обстановки в результаті професійної журналістської діяльності, з якою пов'язане посягання на журналіста.

¹ Затенацький Д. В. Ідеальні сліди в криміналістиці (техніко-криміналістичні та тактичні прийоми їх актуалізації) : монографія / Д. В. Затенацький ; за ред. В. Ю. Шепітька. – Х. : Право, 2010. – С. 81.

До ідеальних слідів відносяться відображення відомостей про професійну журналістську діяльність та її проміжні або кінцеві результати у пам'яті самого журналіста, його колег, редакторів, керівників, інших осіб, яким відомо про здійснення такої діяльності, а також у пам'яті злочинця. Отже, перелічених осіб доцільно опитувати та допитувати з приводу професійної журналістської діяльності.

До матеріальних слідів відносяться чернетки, записи, зошити, листи, електронні носії з фото- відео записами, текстовими записами створені журналістом з приводу його професійної діяльності; макети готових журналістських матеріалів, а також будь які матеріальні носії, що містять готовий (опублікований) результат журналістської діяльності тощо.

Досить інформативними в цьому сенсі видаються результати проведеного нами опитування журналістів. Зокрема, під час здійснення професійної журналістської діяльності 67,6% опитаних мають при собі записник або інші нотатки, 62,2% – фото чи відео камеру, 60,8% – мобільний телефон в якості знаряддя здійснення професійної журналістської діяльності, 45,9% – диктофон або інший аудіо-записуючий пристрій. Зазначені матеріальні об'єкти слід визнати джерелами інформації про професійну журналістську діяльність, з якою пов'язано вчинення злочину.

Оскільки журналістська професія активно використовує результати науково-технічного прогресу, окремо слід виділити так звані віртуальні (або електронні¹ сліди професійної журналістської діяльності, що виникають в результаті використання журналістом електронно-обчислювальної техніки. Віртуальний слід – це електронно-

¹ Див.: Авдеева Г. К. Електронні сліди: поняття та види / Г. К. Авдеева, С. В. Стороженко // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка. Науково-теоретичний журнал – 2017. – Вип. № 1 (77) – С. 170.

цифровий об'єкт, що містить упорядковану сукупність електронних цифрових даних, що відображують абстрактну модель та параметри реального об'єкту, речовини, явища або процесу, що має відношення до розслідування злочину¹.

Класифікувати такі віртуальні сліди можна за фізичним носієм, що їх містить: 1) зовнішні фізичні носії пам'яті електронно-обчислювальної машини (жорсткий диск – HDD, SDD; дискові носії – CD, DVD, Blue-Ray диски, дискети; USB диски); 2) оперативний запам'ятовуючий пристрій ЕОМ (скорочено ОЗП); 3) ОЗП периферійних пристроїв (наприклад принтер, в пам'яті якого знаходяться документи у «черзі друку»); 4) ОЗП пристроїв зв'язку; 5) дані про проходження інформації через дротову, радіо-, оптичну та інші електромагнітні системи і мережі зв'язку (електрозв'язку)². На нашу думку такий перелік доцільно доповнити пунктом 6) хмарні сховища даних – сервіси зі зберігання інформації на сервері інтернет компанії. У більшості випадків такі сховища захищені паролем, що відомий тільки користувачу такого сховища.

Віртуальні сліди можуть виникати й внаслідок діяльності злочинця, у випадку якщо він вирішив змінити, видалити або знищити ті чи інші записи журналіста з електронних носіїв. А. Смушкін відмічає, що будь які маніпуляції з комп'ютерними або програмованими пристроями отримують свої відображення у пам'яті пристрою. Найбільш показовими в цьому плані є сліди: 1) увімкнення та вимикання пристрою, різноманітні операції з пам'яттю пристрою (відображаються в журналах адміністрування, журналах безпеки тощо; 2) дії з програмами (встановлення, видалення, зміна) –

¹ Див.: Агибалов В. Ю. Криминалистическая сущность виртуальных следов / В. Ю. Агибалов // Вестник ВГУ. Серия: Право. Воронежский государственный университет. – 2009. – №. 2. – С. 355.

² Див.: Волеводз А. Г. Противодействие компьютерным преступлениям: правовые основы международного сотрудничества / А. Г. Волеводз. – М. : ООО «Издательство «Юрлитинформ», 2001. – С. 149-150.

відображаються у реєстрі комп'ютера; 3) відомості про роботу пристрою у мережі Інтернет – акумулюються у так званих log-файлах; 4) операції з файлами (відображається у їх властивостях)¹.

Таким чином, типові сліди посягань на життя та здоров'я журналістів можна поділити на сліди злочинної діяльності та сліди професійної журналістської діяльності, з якою пов'язано вчинення злочину. Перші з них доцільно розглядати через призму етапу злочину, на якому вони виникли, та у зв'язку з обраними злочинцем способами вчинення посягання. Другі утворюються на різних етапах професійної журналістської діяльності та виступають чинником виникнення у злочинця наміру вчинити злочин.

2.4. Обстановка злочину

Зміст та обсяг поняття «обстановка злочину» сьогодні залишається дискусійним у криміналістичній літературі. Насамперед, погоджуємося з О. С. Саїнчиним, який вважає, що місце, час і обстановка вчинення злочину не включаються в спосіб вчинення злочину, а тільки його детермінують².

Проблеми обстановки злочину, як елементу криміналістичної характеристики вивчали В. А. Динту, О. Н. Колесниченко, В. О. Коновалова, А. М. Кустов, О. В. Одерій, О. С. Саїнчин, С. О. Сафронов, В. В. Тіщенко, В. Ю. Шепітько, С. В. Шошин, Б. В. Щур та інші дослідники.

У криміналістиці існують два основних підходи до співвідношення обстановки злочину та часу й місця вчинення злочину. Відповідно до першого, зазначені елементи є хоч і пов'язаними, проте мають деяку

¹ Смушкин А. Виртуальные следы в криминалистике / А. Смушкин // Законность. – 2012. – № 8 (934). – С. 44.

² Саїнчин О. С. Розкриття і розслідування умисних убивств: концептуальні і практичні основи : Моногр. / О. С. Саїнчин. – Одеса : Юрид. л-ра, 2004. – С. 37. 80

самостійність. Такий підхід використовують В. Ю. Шепітько¹, В. О. Коновалова², Б. В. Щур³, О. Н. Колесниченко⁴ та інші. Відповідно до другого підходу, час та місце, а також обстановка вчинення злочину є частинами елементу обстановки злочину. Таку думку підтримують В. В. Тищенко⁵, В. А. Динту⁶, А. М. Кустов⁷, О. В. Одерій⁸ тощо.

Пристаючи до позиції другої групи вчених, погодимося з думкою В. А. Динту про те, що обстановку злочину становлять матеріальне, мікро-соціальне та морально-психологічне середовища, що у своїй сукупності являють собою систему взаємопов'язаних та взаємообумовлених елементів. Так, матеріальне середовище – це сукупність пов'язаних між собою об'єктів, явищ і процесів матеріального світу, в яких вчинялися дії з підготовки, реалізації та подальшого приховування злочину у певній системі просторово – часової координати. Мікро-соціальне середовище – це мікросистеми, що являють собою

¹ Криміналістика : підруч. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. : за ред. В. Ю. Шепітька. – 5-те вид. переробл. та допов. – Київ : Ін Юре, 2016. – С. 426.

² Коновалова В. Е. Убийство: Искусство расследования : монография. Изд. 2-е доп. и перераб / В. Е. Коновалова. – Х. : Юрайт, 2013. – С. 31.

³ Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик. Монографія / Б. В. Щур. – Харків: Харків юридичний, 2010. – С. 182.

⁴ Колесниченко А. Н. Криминалистическая характеристика преступлений / А. Н. Колесниченко // Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений ; под ред. В. К. Лисиченко. – К. : Высшая школа, 1988. – С. 34.

⁵ Аленин Ю. П. Расследование тяжких преступлений : науч.-практ. пособие / Ю. П. Аленин, В. В. Тищенко, Л. И. Аркуша. – Харьков : Одиссей, 2006. – С. 10.

⁶ Динту В. А. Обстановка злочину як елемент криміналістичної характеристики злочинів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В. А. Динту. – Одеса, 2014. – С. 10.

⁷ Кустов А. М. Теоретические основы криминалистического учения о механизме преступления / А. М. Кустов. – Москва, 1997. – С. 20.

⁸ Одерій О. В. Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля : монографія / О. В. Одерій. – Харків : Діса плюс, 2015. – С. 159.

безпосереднє соціальне оточення кримінального правопорушення на стадії його готування, вчинення та приховування. Морально-психологічне середовище – це сукупність психологічних та моральних станів, настроїв, стосунків між людьми та особою злочинця у період підготовки, реалізації та приховування злочину¹.

Задля вивчення матеріального середовища, як елементу типової обстановки посягань на життя та здоров'я журналістів, в першу чергу варто визначити просторово-часову характеристику таких злочинів.

Важливе значення має встановлення часу вчинення злочину. В. О. Коновалова звертає увагу на необхідність з'ясування черговості процесів та явищ, що вивчаються під час розслідування, визначення періодів діяльності та бездіяльності учасників події, встановлення часу різного роду обставин, що супроводжують злочин². Установлення часу вчинення злочину необхідне для чіткого розмежування відповідальності між обвинуваченими, установлення небезпеки того чи іншого протиправного діяння, правильної кваліфікації вчиненого, визначення приналежності тих чи інших установлених даних³.

Так, можна прослідкувати зв'язок між часом вчинення злочину та професійною журналістською діяльністю. Посягання на життя та здоров'я журналістів можуть вчинятися під час здійснення журналістської діяльності (як у робочий, так і у неробочий за трудовим законодавством час) або у період, коли журналіст свою професійну діяльність не здійснює.

¹ Динту В. А. Обстановка злочину як елемент криміналістичної характеристики злочинів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В. А. Динту. – Одеса, 2014.. – С. 15.

² Коновалова В. Е. Убийство: Искусство расследования : монография. Изд. 2-е доп. и перераб / В. Е. Коновалова. – Х. : Юрайт, 2013. – С. 28.

³ Див.: Саїнчин О. С. Розкриття і розслідування умисних убивств: концептуальні і практичні основи : Моногр. / О. С. Саїнчин. – Одеса : Юрид. л-ра, 2004. – С. 54.

У першому випадку, найбільш розповсюдженими є злочини, що стали безпосередньою реакцією злочинця на здійснення журналістом професійної діяльності щодо нього, або діяльності, свідком якої він став. Під час розслідування таких посягань доцільно встановлювати час початку здійснення журналістом його професійної діяльності; час, коли злочинець дізнався про здійснення такої діяльності; момент виникнення умислу на вчинення відповідного злочину, часові рамки основних етапів вчинення злочинного діяння; час заподіяння потерпілій особі тілесних ушкоджень або смерті тощо.

У другому випадку, мова йде про більш ретельно підготовлений злочин, час вчинення якого, імовірніше за все, заздалегідь обирається злочинцем виходячи з інформації, зібраної ним про журналіста під час підготовчого етапу (наприклад, розклад потерпілого). У таких ситуаціях перелік обставин, час настання яких потрібно встановити, значною мірою збігається з наведеним нами вище. Особливість таких ситуацій полягає у потребі більш ретельного вивчення підготовчого етапу злочину з встановленням часу вчинення кожної з підготовчих дій. Коли жертвою злочину виступає близький родич чи член сім'ї журналіста, час вчинення такого діяння, як правило, не збігається з часом здійснення журналістом професійної журналістської діяльності, що стала підставою для злочину.

У більшості випадків, посягання на життя та здоров'я журналістів мають одноразовий характер, час вчинення конкретного злочинного діяння може бути чітко визначений. Рідше мають місце продовжувані, багатоепізодні посягання, що проявляються у повторенні дій злочинця щодо потерпілого через деякий проміжок часу. Найбільш характерними такі діяння є для посягань на життя та здоров'я журналістів, що поєднані з захопленням журналіста як заручника (ст. 349¹ КК України).

Встановлення місця злочину необхідне для розкриття і розслідування злочину, правильної кваліфікації, своєчасного вжиття заходів щодо припинення злочинних проявів. С. О. Сафронов пропонує розглядати місце вчинення злочину з двох позицій: як природно-соціальні умови навколишнього середовища, та як місце, де безпосередньо було вчинено злочин¹. З першої позиції, важливо відмітити, що місце вчинення злочину може збігатися з місцем здійснення професійної журналістської діяльності, або не збігатися. У випадку збігу, при огляді місця події, важливо виявляти та фіксувати не тільки сліди злочинця, а й сліди потерпілого, пов'язані з його професійною журналістською діяльністю. З другої позиції, просторова локалізація злочину визначається на основі вивчення матеріальних слідів (наприклад, слідів ніг і рук людини, транспортних засобів, пострілу, волочіння трупа або пересування потерпілого, переміщення предметів тощо); шляхів проникнення злочинців до місця події, а також напрямку, у якому вони втекли; місця перебування знарядь (зброї) злочину, викрадених речей, предметів²; та на основі інформації, отриманої під час опитування очевидців, допиту підозрюваного та свідків.

Вірним, застосовно до посягань на життя та здоров'я журналістів, є й спостереження С. В. Шошина про те, що у переважній більшості випадків злочинець або жертва вбивства тим чи іншим чином пов'язані з місцем вчинення злочину. Мова йде про проживання або роботу одного, чи обох з них неподалік від місця вчинення злочину тощо. Відтак, автор наголошує на необхідності здійснення

¹ Сафронов С. О. Методика розслідування умисного заповдіння тяжких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень : Науково-практичний посібник / С. О. Сафронов. – Харків, 2003. – С. 14.

² Див.: Саїнчин О. С. Розкриття і розслідування умисних убивств: концептуальні і практичні основи : Моногр. / О. С. Саїнчин. – Одеса : Юрид. л-ра, 2004. – С. 54.

органами досудового розслідування пошукової роботи серед осіб, що тим чи іншим чином пов'язані з такою місцевістю¹.

За результатами проведеного нами опитування журналістів, 45,9% опитаних переважно виїжджають на місця здійснення професійної журналістської діяльності, 32,4% працюють в офісі ЗМІ, 20,3% працюють вдома. Отже, зазначені локації є потенційними місцями вчинення злочину.

Підсумовуюче викладене, можна зробити висновок, що посяганням на життя та здоров'я журналістів в найбільшій мірі притаманні наступні просторово-часові координати: вчинення злочину у приміщенні, за місцем роботи журналіста під час здійснення ним професійної журналістської діяльності; вчинення злочину у приміщенні, що не є місцем роботи журналіста під час здійснення ним професійної журналістської діяльності; вчинення злочину поза приміщенням під час здійснення журналістом його професійної діяльності; та вчинення злочину поза приміщенням у час, коли журналіст не здійснює свою професійну діяльність.

Вважаємо за доцільне окремо звернути увагу на деякі особливості обстановки місць вчинення злочину, що збігаються з місцями здійснення професійної журналістської діяльності потерпілого. Зокрема, названий елемент криміналістичної характеристики має істотний вплив на дії злочинця у випадках, коли посягання є безпосередньою реакцією на здійснення потерпілим професійної журналістської діяльності. Журналісти часто висвітлюють мітинги, стихійні лиха, злочини, дорожньо-транспортні події, бойові дії тощо.

Так, у ситуаціях, коли посягання на життя та здоров'я журналістів вчиняється під час висвітлення останнім мітингів, маніфестацій, масових зібрань, злочин вчиняється в умовах очевидності, серед скупчення великої

¹ Шошин С. В. Расследование убийств / С. В. Шошин. – Ростов на Дону : Феникс, 2007. – С. 17.

кількості людей. Злочинець сподівається, що описана обстановка перешкодить запам'ятовуванню потерпілим чи свідками його ознак, не дозволить іншим особам ефективно припинити його злочинну діяльність. Для описаних ознак обстановки характерними є вчинення посягання групою осіб¹, а також маскування злочинцем своєї зовнішності (наприклад за допомогою медичної маски²).

У випадках, коли посягання на життя та здоров'я журналістів є безпосередньою реакцією на висвітлення останнім дорожньо-транспортних подій, злочин вчиняється в умовах очевидності, часто в присутності працівників правоохоронних органів. Потерпілими від таких посягань традиційно стають журналісти, до професійних обов'язків яких входить висвітлення дорожньо-транспортних подій³. Таких осіб на місце події викликають очевидці чи працівники правоохоронних органів.

Найбільш характерними елементами матеріального середовища, у якому вчиняються посягання на життя та здоров'я журналістів, є знаряддя здійснення журналістської діяльності (чернетки, блокноти, аудіо- та відеозаписувальна техніка тощо), знаряддя та засоби, що використовуються злочинцем на всіх етапах вчинення злочину. До таких елементів також відносяться будівлі,

¹ Див.: Вирок Шевченківського районного суду м. Києва у справі № 761/22577/13-к від 2 вересня 2014. // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/40488425>.

² Див.: Вирок Кіровського районного суду м. Дніпропетровська у справі № 203/1474/15-к від 01 жовтня 2015 року / Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/51789830>.

³ Див.: Вирок Оболонського районного суду м. Києва у справі № 756/1140/14-к від 20 жовтня 2014 року / Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/41103643>; Вирок Уманського міськрайонного суду Черкаської області у справі №705/1719/15-к від 14 квітня 2015 року / Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/43576617>.

споруди, рослинність, люди та тварини, інші об'єкти матеріального світу, що оточують злочинця на різних етапах вчинення злочину.

Щодо мікро-соціального середовища, як елементу обстановки посягань на життя та здоров'я журналістів, то воно полягає у сукупності найближчих соціальних зв'язків злочинця на всіх етапах вчинення злочину, а також найближчих соціальних зв'язків потерпілого від посягання, що пов'язані, або якимось чином вплинули на вчинення злочину. Найбільш характерними прикладами таких зв'язків є, наприклад, зв'язок між потерпілим та злочинцем, що виник до чи під час вчинення злочину; родинні зв'язки між журналістом, та його членом сім'ї або близьким родичем, який став потерпілим від посягання у зв'язку з професійною діяльністю такого журналіста; зв'язки між журналістом, третіми особами та злочинцем, завдяки яким злочинець довідався про професійну журналістську діяльність потерпілого тощо. Більше уваги мікро-соціальним зв'язкам потерпілого та злочинця приділено у підрозділах, що присвячені характеристиці особи потерпілого та особи злочинця. Морально-психологічне середовище посягань на життя та здоров'я журналістів, на нашу думку, також більш доцільно дослідити в рамках характеристики особи злочинця та особи потерпілого.

2.5. Особа злочинця

Відповідно до ст. 2 КПК України, одним із завдань кримінального провадження є притягнення до відповідальності кожного, хто вчинив кримінальне правопорушення. З цією метою слідство має встановити особу злочинця та довести його вину у вчиненні злочину. В умовах недостатності доказів на початковому етапі розслідування злочину слідчі можуть використовувати узагальнені відомості про ознаки злочинця, що містяться у

криміналістичній характеристиці того чи іншого виду злочинів.

Особу злочинця, як елемент криміналістичної характеристики злочину, в своїх роботах досліджували Ю. М. Антонян, Н. Бобечко, В. Є. Емінов, В. О. Коновалова, В. М. Кудрявцев, В. О. Малярова, К. М. Новікова, Є. О. Центров, В. Ю. Шепітько, С. В. Шошин та інші науковці. Втім, криміналістично значущі ознаки особи, що вчиняє посягання на життя та здоров'я журналістів, на сьогодні ще не знайшли відображення у спеціальній літературі.

На думку В. О. Коновалової, система ознак особи злочинця включає ознаки демографічні, соціальні, ті, що відображують моральні якості та психологічні особливості злочинця (риси характеру, темпераменту тощо), а також ознаки, притаманні його професії у тій мірі, в якій вони використовуються при вчиненні злочину¹. Є. О. Центров, відмічає, що вибір злочинцем способу, знарядь, засобів та інших пристосувань, а також місця та часу вчинення злочину може залежати від особи конкретної жертви, особливостей її образу життя. При цьому, варто погодитися з твердженням автора про те, що при такому виборі деяку роль, також, відіграють фактори, обумовлені особистими ознаками злочинця².

Нами вже не раз відмічалася необхідність встановлення зв'язку посягання на життя та здоров'я журналіста з професійною журналістською діяльністю, що проявляється у формі спеціального мотиву. Відтак, необхідно також дослідити особливості формування мотиву злочинця. При цьому варто дослухатися до застереження Ю. М. Антоняна

¹ Коновалова В. Е. Убийство: Искусство расследования : монография. Изд. 2-е доп. и перераб / В. Е. Коновалова. – Х. : Юрайт, 2013. – С. 46.

² Центров Е. Е. Криминалистическое учение о потерпевшем / Е. Е. Центров. – Москва : Издательство московского университета, 1988. – С. 18.

та співавторів від перебільшення значення соціальних чи психологічних ознак особистості злочинця¹.

Вважаємо за доцільне в рамках вивчення особи, що вчиняє посягання на життя та здоров'я журналіста дослідити її соціально демографічні ознаки, моральні якості та психологічні ознаки, а також мотив такої особи.

При вивченні демографічних, персонографічних та інших соціально-демографічних ознак злочинця, слід звертати увагу на такі криміналістично значущі дані: 1) прізвище, ім'я, по батькові; 2) дата народження; 3) місце реєстрації та фактичного проживання; 4) національність; 5) громадянство (підданство); 6) соціальний статус; 7) сімейний стан; 8) матеріальний стан; 9) освіта; 10) місце роботи, професія, здійснення суспільно корисної діяльності; 11) відношення до військової служби; 12) наявність спортивних чи інших спеціальних навичок; 13) чи притягувалася особа до кримінальної відповідальності; 14) чи має особа схильність до вживання алкоголю, наркотичних, психотропних та інших сильнодіючих речовин тощо. Також, в ході розслідування злочину доцільно вивчати природно-біологічні ознаки особистості злочинця, такі як стать, стан здоров'я, група крові, особливості папілярного візерунку, особливості статури, фізичного розвитку, сили суб'єкту, ознаки зовнішності та особливості голосу та мови².

Соціальний зв'язок – це соціальна дія, що виражає залежність і сумісність людей або груп. Це сукупність особливих залежностей одних соціальних суб'єктів від інших, їх взаємні відносини, які об'єднують людей у відповідні соціальні спільності і свідчать про їх колективне існування. Соціальні зв'язки можуть виявлятися у формі соціального контакту та соціальної взаємодії.

¹ Антонян Ю. М. Личность преступника : монография. / Ю. М Антонян, В. Н. Кудрявцев, В. Е. Эминов. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. – С. 14.

² Див.: Курс криминалистики : в 3 т. Т. 1 / Под ред. О. Н. Коршуновой и А. А. Степанова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – С. 90-92, 96.

Визначальною рисою соціальних контактів є їх поверхневий і короткочасний характер. На відміну від соціального контакту, соціальна взаємодія є формою спілкування, яка передбачає систематичний, взаємний вплив індивідів¹.

При розслідуванні посягань на життя та здоров'я журналістів соціальні зв'язки злочинця, насамперед, цікаві як шлях, яким злочинець отримав інформацію про професійну журналістську діяльність, зі здійсненням якої пов'язано злочин. Такі зв'язки можна узагальнити наступним чином:

1. Безпосередній зв'язок злочинець – журналіст. Найчастіше виражається у формі соціального контакту, що виникає коли майбутній злочинець стає очевидцем професійної журналістської діяльності або знайомиться з її опублікованими результатами. Такий контакт є короткочасним та полягає у безпосередньому отриманні майбутнім злочинцем інформації про журналістську діяльність, яка з ти чи інших причин суперечить його інтересам. Рідше, такий зв'язок може проявлятися у формі соціальної взаємодії, якщо потерпілий та злочинець були знайомі ще до виникнення в останнього злочинного наміру.

2. Опосередкований зв'язок. Посередником виступає особа, яка повідомляє майбутньому злочинцю про здійснення професійної журналістської діяльності, або її результати. Між посередником та майбутнім злочинцем може існувати як соціальна взаємодія, так і короткочасний соціальний контакт. У той же час, посередник може мати соціальні зв'язки з потерпілим, бути так званим «спільним знайомим» потерпілого та злочинця. Мотивація такого посередника може бути різною, у тому числі й продиктованою намаганням вплинути на журналіста за допомогою іншої особи. Якщо такий посередник якимось чином схилив майбутнього злочинця застосувати до

¹ Див.: Вербець В. В. Соціологія: Навчальний посібник. / В. В. Вербець, О. А. Субот, Т. А. Христюк. – К. : КОНДОР, 2009. – С. 198.

журналіста силу, його дії потрібно кваліфікувати як підбурювання до посягання на життя чи здоров'я журналіста (ч. 4 ст. 27 КК України). У випадку, коли посередник повідомив майбутньому злочинцю про житло, роботу, розпорядок, іншу інформацію про жертву злочину з метою посприяти злочинному посяганням, його дії слід кваліфікувати як пособництво посягання на життя чи здоров'я журналіста (ч. 5 ст. 27 КК України).

З огляду на моральні якості та психологічні ознаки злочинця, осіб, які посягають на життя та здоров'я журналістів можна охарактеризувати схожим чином, що й більшість злочинців, які вчиняють насильницькі злочини. На переконання К. М. Новікової, кульмінацією насильницьких некорисливих (суто насильницьких) злочинів є безпосередньо насильство, учинивши яке, злочинець вважає, що досяг своєї мети. На думку автора, найхарактернішими психологічними ознаками таких осіб є дефектність соціальної ідентифікації, емоційна обмеженість, імпульсивна агресивність¹.

В. Ю. Шепітько зазначає, що насильницький тип злочинця пов'язаний з тим, що розв'язання конфлікту визначається наявністю агресивності особистості, зумовленої такими якостями особистості, як соціальне відчуження, знижена толерантність, озлобленість, егоцентризм тощо². Так, у випадку посягань на життя та здоров'я журналістів, діяння злочинця є реакцією на законну професійну діяльність потерпілого, що характеризує такого злочинця як особу, якій складно контролювати свої емоції. Моральні орієнтири такої особи зміщені: вона реагує аморальним, незаконним насильством

¹ Новікова К. М. Психологічні особливості злочинця з насильницькою спрямованістю / К. М. Новікова // Юридична психологія. – 2015. – №. 1. – С. 200.

² Шепітько В. Ю. Соціально-психологічні характеристики особи злочинця в криміналістиці: проблеми використання типології та можливостей моделювання / В. Ю. Шепітько // Вибрані твори / Избранные труды. – Харків : Видавнича агенція «Апостіль», 2010. – С. 550.

на цілком законну діяльність потерпілого. При цьому, незаконний характер професійної діяльності виключає можливість кваліфікації діяння злочинця за ст. ст. 345¹ або 348¹ КК України.

Цікаво, що з таких само міркувань виключається й вчинення зазначеної категорії злочинів злочинцем у стані сильного душевного хвилювання в розумінні ст. 66 КК України, адже за змістом зазначеної статті, таке хвилювання має бути викликане неправомірними або аморальними діями потерпілого.

Проте, не можна виключати можливість вчинення злочинцем посягання у стані афекту, що виник не через діяльність потерпілого журналіста. У такому стані людина може прийняти рішення, яке у неї у звичному стані не спало би на думку, зокрема вчинити злочин. У спеціальній літературі афективна поведінка характеризується недостатньою обдуманістю вчинків, продуманістю в деталях, відсутністю передбачливості, попереднього плану, хаотичністю, стрімкістю та автоматизмом дій¹. Відповідний стан злочинця може настати через, наприклад, стихійне лихо або нещасний випадок, жертвою яких стала особа, а журналіст, здійснюючи свою професійну діяльність цілком законно, ставить свої запитання, або здійснює аудіо- чи відеофіксацію такої особи невчасно, чим викликає в неї неадекватну реакцію.

Як вже зазначалося, сукупність моральних якостей та психологічних ознак злочинця є частиною морально-психологічного середовища, як елементу обстановки злочину, а відтак і проявом зв'язку обстановки злочину з особою злочинця.

Особа, якій стало відомо про здійснення професійної журналістської діяльності може відноситися до неї як позитивно чи нейтрально, так і негативно. Намагання

¹ Див.: Нор В. Т. Основи загальної та юридичної психології : Курс лекцій. Навч. посібн. / Н. Р. Бобечко, В. П. Бойко, І. В. Жолнович, І. І. Когутич; за ред. В. Т. Нора. – К. : Алерта ; ЦУ ЛІ, 2011. – С. 98.

злочинця тим чи іншим чином вплинути на здійснення такої діяльності є захисною реакцією, адже на його думку така діяльність може вплинути на його інтереси, або інтереси близьких йому осіб. Через деформовані моральні погляди, соціальну деградацію та девіантні психологічні особливості злочинець звертається до незаконних засобів впливу на журналіста – заповідання йому чи його членам сім'ї, близьким родичам побоїв, тілесних ушкоджень або смерті.

Значення мотиву в рамках криміналістичної характеристики особи злочинця важко переоцінити. В. Ю. Шепітько відмічає, що узагальнені дані про найбільш поширені мотиви злочину дають змогу визначити коло потреб злочинця, що штовхнули його на вчинення злочину, і тим самим встановлювати основні напрями розслідування¹.

Мотив – досить складна психологічна структура (ідеально-розумова модель), що конструється у певній взаємозумовленій послідовності, яка передбачає декілька стадій: усвідомлення мети і мотиву дії, боротьба мотивів, прийняття рішення, визначення форм і засобів реалізації мотиву².

Як ми вже зазначали, склади посягань на життя та здоров'я журналістів передбачають наявність у злочинця спеціального мотиву, а саме вчинення злочину у зв'язку зі здійсненням журналістом законної професійної діяльності. Такий мотив конкретизується метою злочинця – уявленням про бажаний результат його діяння.

Так, злочинець може поставити собі за мету перешкодити професійній діяльності журналіста. В таких випадках злочинець найчастіше обирає способи вчинення

¹ Криміналістика : підруч. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. : за ред. В. Ю. Шепітька. – 5-те вид. переробл. та допов. – Київ : Ін Юре, 2016. – С. 428.

² Див.: Коновалова В. О. Юридична психологія: Підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. / В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько – Х. : Право, 2008. – С. 194.

злочину, результатом застосування яких є безпосереднє обмеження чи нівелювання можливості потерпілого здійснювати свою професійну діяльність (заподіяння ушкоджень, що приводять до втрати працездатності, вбивство). Також, можливе заподіяння ушкоджень журналісту, або ушкоджень чи смерті його членам сім'ї чи близьким родичам, результатом чого стає залякування журналіста. В таких випадках злочинець тим чи іншим чином намагається повідомити потерпілому про ту лінію поведінки, яку від нього вимагає (шляхом погроз, натяків).

Коли злочинець ставить за мету спонукати журналіста до здійснення журналістської діяльності у якомусь напрямку, ним обирається спосіб вчинення злочину, який не обмежує можливість потерпілого здійснювати свою діяльність. При цьому потерпілому журналісту найвірогідніше завдаються побої або легкі тілесні ушкодження. Якщо потерпілим стає член сім'ї або близький родич журналіста, злочинець має більш широкий вибір способів вчинення злочину, адже не повинен хвилюватися про збереження працездатності потерпілого. С. В. Шошин зауважує, що нанесення жертві багаточисельних, як правило необумовлених конкретними обставинами злочину тілесних ушкоджень (як зажиттєвих, так і посмертних), може вказувати на бажання правопорушника домогтися залякування близьких та рідних потерпілого¹.

Також, мета злочинця може бути пов'язана з помстою журналісту за здійснення професійної журналістської діяльності. Таке посягання вчиняється коли діяльність журналіста вже була завершена, матеріали за її результатами опубліковані і тим чи іншим чином вплинули на злочинця. В таких випадках способи вчинення злочину продиктовані метою злочинця завдати потерпілому страждань. Відтак, можна прослідкувати досить чіткий зв'язок між мотивацією злочинця та обранням ним способу

¹ Шошин С. В. Расследование убийств / С. В. Шошин. – Ростов на Дону : Феникс, 2007. – С. 41.

вчинення посягання на життя та здоров'я журналіста. Вивчення способу вчинення злочину дозволить слідчому зробити припущення про мотивацію злочинця, а зрештою і його особу.

Підсумовуючи викладене, відзначимо, особа злочинця є суттєвим елементом криміналістичної характеристики посягань на життя та здоров'я журналістів, до ознак якого відносяться соціально демографічні ознаки, моральні якості та психологічні ознаки, а також мотив такої особи.

РОЗДІЛ 3. ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ ПОСЯГАНЬ НА ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ЖУРНАЛІСТІВ

3.1. Особливості виявлення ознак кримінального правопорушення та початку досудового розслідування

Відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування.

До ЄРДР вносяться відомості про: час та дату надходження заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення або виявлення з іншого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; прізвище, ім'я, по батькові (найменування) потерпілого або заявника; інше джерело, з якого виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела; попередню правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; прізвище, ім'я, по батькові керівника прокуратури, органу досудового розслідування, слідчого, прокурора, який вніс відомості до Реєстру та/або

розпочав досудове розслідування; інші передбачені законодавством відомості¹.

Інструкцією «Про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події» визначено, що прийняття заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події незалежно від місця і часу їх учинення, повноти отриманих даних, особи заявника здійснюється цілодобово і невідкладно тим органом поліції, до якого надійшла заява чи повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення та іншу подію, або слідчим, або іншою посадовою особою органу поліції, якою самостійно виявлено з будь-якого джерела обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення. Облік таких заяв та повідомлень проводиться уповноваженими працівниками чергових частин органів поліції, працівниками інших структурних підрозділів цих органів, яких призначено підмінними черговими в установленому порядку, оператором телефонної лінії «102» або іншою посадовою особою².

Джерелом інформації про вчинені кримінальні правопорушення та інші події є: 1) повідомлення осіб, які надходять до органу поліції або особи, уповноваженої здійснювати досудове розслідування; 2) самостійно виявлені слідчим або іншою посадовою особою органу поліції з будь-якого джерела обставини кримінальних правопорушень; 3) повідомлення осіб, які затримали

¹ Див.: Положення Про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань / Затв. нак. Генеральної прокуратури України від 06.04.2016 р. № 139 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0680-16/>.

² Див.: Інструкція про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події / Затв. нак. МВС України від 06.11.2015 № 1377 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1498-15>.

підозрюваного на місці вчинення кримінального правопорушення¹.

Аналіз практики розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів показав, що найімовірнішими ситуаціями виявлення правоохоронними органами ознак зазначеної категорії злочинів є: отримання заяви про вчинення кримінального правопорушення від особи, яка постраждала від злочину або іншої особи; виявлення трупу потерпілого; отримання заяви про зникнення потерпілого безвісти; отримання відомостей про відповідне кримінальне правопорушення зі ЗМІ. Вважаємо за доцільне докладніше розглянути особливості початку досудового розслідування за інформацією з перелічених джерел інформації про ознаки посягань на життя та здоров'я журналістів.

1. Отримання заяви від особи, яка постраждала від злочину або іншої особи. Відповідно до положень ч. 2, 3 ст. 345¹ та ст. 348¹ КК України, потерпілим від злочинів, передбачених зазначеними статтями може бути як сам журналіст, так і його члени сім'ї або близькі родичі. Така заява може надійти від безпосередньої жертви злочину, якщо стан здоров'я дозволяє їй особисто звернутися з повідомленням про вчинення проти неї злочину, або від сторонніх осіб, яким відомі обставини посягання, у випадку, якщо безпосередня жертва злочину мертва, або стан її здоров'я не дозволяє їй особисто звернутися до правоохоронних органів.

Перша ситуація є більш сприятливою, адже безпосередній потерпілий від злочину може надати найбільш актуальну та точну інформацію про обставини події що сталася. При цьому, уповноваженій особі, яка приймає таку заяву або повідомлення, слід пам'ятати про

¹ Див.: Інструкція про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події / Затв. нак. МВС України від 06.11.2015 № 1377 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1498-15>.

можливість викривлення потерпілим інформації через хвилювання або шок, викликані злочинним діянням проти нього. У другому випадку, заявником може бути очевидець злочину, або колега, родич чи член сім'ї потерпілого, яким відома лише інформація про стан потерпілого внаслідок посягання. Відомості про обставини події злочину, отримані від очевидців часто є не повними, часом недостатніми для правильної попередньої кваліфікації злочину. Інформацію, отриману від заявника, що не був очевидцем події, можна назвати найменш цінною, адже така особа може лише повідомити про стан потерпілого та обставини посягання, що могли бути повідомлені їй потерпілим (інформація з чужих вуст).

Ще однією категорією заявників є медичні працівники. Медичні працівники зобов'язані невідкладно інформувати органи і підрозділи поліції про всі факти звернення та доставлення до закладів охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень кримінального характеру (вогнепальних, колотих, різаних, рубаних, забитих поранень). Інформація про такі звернення та доставлення записується в журналі обліку фактів звернення та доставлення до закладу охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень кримінального характеру та інформування про такі випадки органів та підрозділів поліції. Зокрема, до журналу заносяться відомості про дату і час звернення та доставлення до закладу охорони здоров'я осіб із тілесними ушкодженнями кримінального характеру, анкетні дані такої особи та особи, яка доставила постраждалого, обставини отримання тілесних ушкоджень, їх характер та локалізацію, відомості про особу, яка зі слів потерпілого завдала тілесних ушкоджень тощо¹. Зазначені відомості

¹ Див.: Наказ Міністерства внутрішніх справ України та Міністерства охорони здоров'я України від 06.07.2016 № 612/679 «Про порядок обліку фактів звернення та доставлення до закладів охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень кримінального характеру та

мають велике значення для досудового розслідування, адже допомагають прийняти рішення про внесення відомостей про відповідне кримінальне правопорушення до ЄРДР, здійснити попередню кваліфікацію діяння та надають першу інформацію про подію злочину.

Зазвичай, при отриманні заяви про вчинення злочину, уповноважена особа, що вносить відомості про злочин до ЄРДР, має достатньо інформації для здійснення попередньої кваліфікації правопорушення. Так, в разі смерті потерпілого та наявності інформації, що може свідчити про зв'язок вбивства з професійною діяльністю журналіста, злочинне діяння слід попередньо кваліфікувати за ст. 348¹ КК України. У випадку, коли достатніх відомостей про зв'язок вбивства з професійною діяльністю журналіста не виявлено, попередню кваліфікацію слід здійснювати за ч. 1 ст. 115 КК України. Коли потерпілий живий, в залежності від наявної в уповноваженої особи інформації про стан його здоров'я, попередню кваліфікацію слід здійснювати за ч. 2, 3 ст. 345¹ КК України в разі наявності інформації про зв'язок посягання з професійною журналістською діяльністю, або за ст.ст. 121, 122, 125, 126 КК України за відсутності такої інформації.

Після внесення відповідних відомостей до ЄРДР, слідчому, прокурору слід у першу чергу здійснити огляд місця події. Якщо дозволяє стан здоров'я потерпілого, його потрібно допитати, здійснити освідчення, та призначити судово-медичну експертизу для визначення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень чи встановлення причин смерті.

2. Виявлення трупу. У випадку, коли встановлюється що вбитий був журналістом, близьким родичем чи членом сім'ї журналіста, однією з основних версій слідства є вбивство у зв'язку з професійною журналістською

інформування про такі випадки органів і підрозділів поліції» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1051-16>.

діяльністю. Попередня кваліфікація такого вбивства залежить від того, чи була інформація про особу вбитого виявлена до, чи після внесення відомостей про злочин до ЄРДР.

У першому випадку, під час огляду місця події (який відповідно до ч. 3 ст. 214 КПК України може проводитися до внесення відомостей до ЄРДР) можуть бути виявлені документи, що посвідчують особу вбитого та документи, що підтверджують його статус журналіста; засоби здійснення професійної журналістської діяльності (аудіо-відеозаписувальна техніка тощо); елементи службового одягу з маркуванням «ЗМІ», «ПРЕССА», «ЖУРНАЛІСТ» тощо. Попередня кваліфікація посягання за ст. 348¹ КК України можлива лише у випадках, коли наявний цілий комплекс ознак, що можуть вказувати на зв'язок вбивства з професійної журналістської діяльністю потерпілого (наприклад, сліди знищення аудіо- відеотехніки, нотаток, зошитів, електронних носіїв, що імовірно належали потерпілому; наявність кримінальних проваджень за фактами погроз, побоїв, нанесення тілесних ушкоджень даній особі у зв'язку з її професійною журналістською діяльністю тощо). В інших випадках рекомендується попередньо кваліфікувати таке вбивство за ч. 1 ст. 115 КК України.

У другому випадку, коли знайдений труп не було впізнано в ході здійснення огляду місця події, або не було встановлено статусу журналіста у потерпілого, доцільно попередньо кваліфікувати злочин за ч. 1 ст. 115 КК України. Після встановлення достатнього обсягу ознак, що можуть свідчити про зв'язок вбивства з професійною журналістською діяльністю потерпілого, правову кваліфікацію злочину слід змінити на ст. 348¹ КК України.

3. Отримання заяви про зникнення потерпілого безвісти. У разі отримання заяви про зникнення журналіста або його близького родича чи члена сім'ї, така заява має бути зареєстрована уповноваженою особою у

журналі єдиного обліку заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, відповідно до п. 14 Інструкції «Про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події». Проте, такої заяви замало для прийняття рішення про внесення відомостей до ЄРДР. Як зазначає В. О. Коновалова, висунення версій зникнення особи найчастіше пов'язано з вбивством, хоча право на існування мають й інші здогадки¹.

Відповідно до п. 9.4.2. наказу Міністерства внутрішніх справ України від 14 серпня 2012 року № 700 «Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень» у разі безвісного зникнення дорослої особи за обставин, що свідчать про можливість учинення стосовно неї кримінального правопорушення, здійснюється обов'язкове внесення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) відомостей про вказане кримінальне правопорушення і його попередню кваліфікацію як умисного вбивства та вживаються всі передбачені КПК України заходи для всебічного, повного і неупередженого дослідження обставин кримінального провадження².

Обставинами, що свідчать про можливість учинення стосовно неї кримінального правопорушення можна вважати відсутність інформації про намір людини, яка зникла, виїхати; зникнення разом з автотранспортним засобом або з великою сумою грошей; знайдення автомобіля потерпілого зі слідами крові у салоні; переоформлення

¹ Коновалова В. Е. Убивство: Искусство расследования : монография. Изд. 2-е доп. и перераб / В. Е. Коновалова. – Х. : Юрайт, 2013. – С. 49.

² Див.: Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень / Затв. нак. МВС України від 14 серпня 2012 року № 700 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MVS391.html.

майна потерпілого після його зникнення на інших осіб; наявність конфлікту в родині тощо¹.

Відомості про факти безвісного зникнення особи вносяться до ЄРДР як інформація про кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 115 КК України, з відміткою «безвісне зникнення»². Проте, в разі достатньої кількості ознак, що можуть свідчити про вбивство зниклої особи у зв'язку із професійною журналістською діяльністю, вважаємо за доцільне здійснювати попередню правову кваліфікацію за ст. 348¹ КК України, з відміткою «безвісне зникнення» при внесенні відповідних відомостей до ЄРДР.

У випадку зникнення журналіста, або його члена сім'ї чи близького родича, обставинами, що можуть свідчити про вбивство зниклої особи у зв'язку з професійною журналістською діяльністю можуть бути: наявність інформації про погрози, що надходили особі до зникнення; наявність інформації про конфлікти журналіста з певними особами через його журналістську діяльність; виявлення особистих речей потерпілого, його транспортних засобів зі слідами крові або боротьби; знайдення знарядь здійснення професійної журналістської діяльності, що належали журналісту та були знищені чи пошкоджені; виявлення електронних пристроїв, що належали журналісту, з яких було видалено інформацію тощо.

Найбільш нагальними слідчими (розшуковими) діями, що слід провести після внесення таких відомостей до ЄРДР, є допит заявника, допити колег або керівника журналіста щодо характеру та об'єктів його журналістської діяльності, обшук житла та робочого місця журналіста тощо.

4. Отримання відомостей про ознаки кримінального правопорушення із засобів масової інформації. Відповідно

¹ Див.: Криміналістика. Академічний курс : підручник / Т. В. Варфоломеева, В. Г. Гончаренко, В. І. Бояров та ін. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – С. 385.

² Див.: Козьяков Р. Розслідування безвісного зникнення особи як теоретична та прикладна проблема / Р. Козьяков // Науковий часопис Нац. акад. прокуратури України. – 2014. – № 4. – С. 88.

до ст. 25 КПК України, прокурор, слідчий зобов'язані в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення (за виключенням випадків, коли кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого). Оскільки ч. 2, 3 ст. 345¹ та ст. 348¹ КК України не віднесені нормою ст. 477 КПК України до випадків початку кримінального провадження виключно на підставі заяви потерпілого, допускається самостійне виявлення слідчим, прокурором ознак таких злочинів.

З огляду на специфіку злочинів, що вивчаються, найбільш вірогідним джерелом отримання такої інформації є засоби масової інформації. Журналісти часто висвітлюють у своїх матеріалах факти порушення прав їх колег, у тому числі у ЗМІ можуть бути оприлюднені повідомлення про побиття, зникнення журналістів або їх членів сім'ї чи близьких родичів. Така ситуація можлива, якщо постраждалі особи з тих чи інших причин не звернулися до правоохоронних органів з відповідною заявою відразу після вчинення щодо них злочину. До зазначених причин можна віднести страх розправи за звернення до правоохоронних органів, стан здоров'я потерпілого, що не дозволяє подати відповідну заяву тощо. Практичним працівникам слід мати на увазі, що до повідомлень у ЗМІ про посягання на журналістів потрібно ставитися зі здоровим скепсисом, проте ігнорувати такі повідомлення не можна.

Висловлені рекомендації, на наш погляд, сприятимуть практичним працівникам у ефективному виявленні ознак посягань на життя та здоров'я журналістів та у правильному здійсненні попередньої кваліфікації таких діянь.

На початку кримінального провадження щодо розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів можуть виникнути складнощі, пов'язані з процесуальним порядком визнання особи потерпілою від такого посягання.

Процесуальне становище потерпілого у кримінальному провадженні визначається ст. 55-59 КПК України. Так, відповідно до ч. 1 ст. 55 КПК України, потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди.

Виходячи з аналізу складів злочинів, що передбачають кримінальну відповідальність за посягання на життя та здоров'я журналістів, а також зі змісту ст. 55 КПК України, в залежності від особи, яка зазнала злочинного посягання, стану її здоров'я, можна виділити наступні ситуації щодо потерпілого від таких посягань:

1) жертвою посягання є журналіст, стан якого дозволяє йому виконувати процесуальні функції потерпілого;

2) жертвою посягання є журналіст, але внаслідок кримінального правопорушення настала його смерть або він перебуває у стані, який унеможлиблює виконання процесуальних функцій потерпілого;

3) жертвою посягання є близький родич чи член сім'ї журналіста, але внаслідок кримінального правопорушення настала його смерть або він перебуває у стані, який унеможлиблює виконання процесуальних функцій потерпілого;

4) жертвою посягання є близький родич чи член сім'ї журналіста, стан якого дозволяє йому виконувати процесуальні функції потерпілого.

Найбільш простою та зрозумілою з точки зору визначення особи, яка має виступати потерпілим у кримінальному провадженні, є перша ситуація. У такому випадку журналісту було завдано моральної, фізичної або майнової шкоди і він за власною заявою або з ініціативи слідчого, прокурора, суду за його письмової згоди визнається потерпілим у даному провадженні (ч. 1, 3, 7 ст. 55 КПК України).

У другому випадку доцільно керуватися ч. 6 ст. 55 КПК України, відповідно до якої, якщо внаслідок кримінального правопорушення настала смерть особи, або особа перебуває у стані, який унеможливорює подання нею відповідної заяви, процесуальний статус потерпілого може поширюватися на близьких родичів чи членів сім'ї такої особи. Проте, зазначене положення значно обмежує права потерпілого. Така норма не враховує ситуації, коли безпосередня жертва злочину загинула або з інших причин не може виконувати свої процесуальні функції, в тому числі вже після визнання її потерпілою у кримінальному провадженні, та не дозволяє близьким родичам чи членам сім'ї надалі захищати її інтереси. Тому, більш правильною уявляється вказівка на можливість чи неможливість потерпілого реалізовувати свої процесуальні функції, які, на думку І. Г. Івасюка, можуть мати обвинувальний, захисний та правозахисний характер у світлі кримінально-та цивільно-правових інтересів потерпілого¹.

Більш цікавими та складними є третя та четверта ситуації, коли жертвою посягання є близький родич чи член сім'ї журналіста, якому було завдано моральної, фізичної або майнової шкоди. При цьому, дії злочинця не спрямовані безпосередньо на журналіста, проте, в першу чергу, покликані якимось чином на нього вплинути. Обов'язковими ознаками таких злочинів є зв'язок злочинного посягання проти журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї з професійною журналістською діяльністю цього журналіста (у ст. 345¹, 347¹, 348¹, та КК України) та спеціальна мета – спонукати журналіста до вчинення або утримання від вчинення будь-яких дій як умови звільнення заручника (у ст. 349¹ КК України).

Очевидно, що такі дії порушують права журналіста, як особисті, так і ті, що пов'язані з його законною професійною

¹ Івасюк І. Г. Функції потерпілого у кримінальному провадженні України / І. Г. Івасюк // Науково виробничий журнал Держава та регіони. Серія: Право. – 2013. – № 3 (41) – С. 104.

діяльністю. Відтак, розширений перелік потерпілих від даної категорії злочинів покликаний, перш за все, забезпечити посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів. Схожий підхід до визначення кола потерпілих був застосований законодавцем при формулюванні складів посягань на працівників правоохоронних органів (ст. 345, 347, 348, 349 КК України), а також деяких злочинів проти правосуддя (ст. 377, 378, 379 КК України). Є. С. Назимко та А. М. Удод вважають такий підхід виправданим та наводять наступну статистику: у 21% випадків вчинення злочину, передбаченого ст. 345 КК України, погроза носить комплексний характер і висловлюється щодо працівника правоохоронного органу та його близьких родичів; ще у 6% випадків погроза насильством чи знищенням майна висловлюється виключно на адресу його близьких родичів¹.

Виходячи з цього, уявляється доцільним залучення журналіста до кримінального провадження в якості потерпілого, а не свідка, у випадках, коли безпосередньою жертвою злочинного посягання є його близький родич чи член сім'ї, незалежно від їх можливості самостійно виконувати процесуальні функції потерпілого. Журналіст та особа, що безпосередньо постраждала від злочину, мають одночасно виступати потерпілими у відповідному провадженні.

Для того щоб надати журналісту процесуальний статус потерпілого, у таких випадках потрібно визначити, якої шкоди він зазнав унаслідок злочинного посягання, безпосередньо спрямованого на його близького родича чи члена сім'ї.

¹ Назимко Є. С. Члени сімей працівників правоохоронних органів як нова група потерпілих від погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу / Є. С. Назимко, А. М. Удод // Офіційний сайт юридичної клініки «Захисник» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lawhelp.dli.donetsk.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=884:2014-01-24-08-41-44&catid=57:katalog-statej&Itemid=222.

На думку Л. І. Шаповалової, деякі злочини можуть заподіяти шкоду, яку неможливо віднести ні до майнової, ні до фізичної, ні до моральної, але і в цих випадках особу слід визнавати потерпілим. Характер та вид шкоди, яка заподіяна внаслідок злочину, залежать від суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом¹. Для злочинів проти журналістів, основним безпосереднім об'єктом злочину є охоронювані законом суспільні відносини, пов'язані з нормальною професійною діяльністю журналіста; додатковим обов'язковим об'єктом – психічна недоторканність журналістів або їх близьких родичів, чи членів сім'ї, їх здоров'я, життя, право приватної власності, або особиста свобода. Таким чином, злочини зазначеної категорії порушують права журналіста, пов'язані із здійсненням його законної професійної діяльності, тобто професійні права.

Крім того, такі злочинні посягання спрямовані на вплив на волю журналіста: прийняття ним рішень щодо вчинення або утримання від вчинення дій, пов'язаних з його професійною діяльністю. При посяганні на близького родича або члена сім'ї журналіста, такий вплив є опосередкованим, спрямованим на родинні відносини. При цьому порушуються гарантовані Конституцією України права журналіста на свободу думки, слова, вільне вираження поглядів і переконань, право на особисту свободу, право на працю, право на свободу творчості тощо. У випадках, коли злочинним посяганням було перешкоджено професійній діяльності журналіста і така діяльність є засобом заробітку, мова може йти і про неотриману (упущену) через злочин вигоду – тобто матеріальну шкоду. Відповідно до ст. 31 Закону України «Про інформацію» у разі, якщо порушенням права на

¹ Шаповалова Л. І. Потерпілий як суб'єкт кримінально-процесуальної діяльності в досудових стадіях кримінального процесу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Л. І. Шаповалова. – К., 2001. – С. 12.

свободу інформації особі завдано матеріальної чи моральної шкоди, вона має право на її відшкодування за рішенням суду¹.

Душевні страждання, яких журналіст зазнає у зв'язку з протиправною поведінкою щодо членів його сім'ї чи близьких родичів підпадають під поняття моральної шкоди у розумінні ст. 23 ЦК України², що саме по собі є підставою визнання його потерпілим у кримінальному провадженні щодо такого злочину. На підтвердження такої тези можна навести думку С. Є. Сиротенка, який на основі аналізу норм, що регулюють відносини з відшкодування моральної шкоди, прийшов до висновку, що така шкода повинна відшкодовуватися кожному, чие право порушене та кому вона дійсно завдана³.

Верховний Суд України у Постанові пленуму №4 від 31 вересня 1995 року «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди», тлумачить поняття майнової шкоди ширше, включаючи до неї, у тому числі, й інші негативні наслідки⁴, до яких на наш погляд, можна віднести порушення особистих та професійних прав. Проте, використання такого тлумачення на практиці є досить складним, адже перелік елементів моральної шкоди у ЦК України є вичерпним і не допускає поширювального тлумачення, а КПК України не містить норм, які б регламентували відшкодування моральної шкоди.

¹ Див.: Закон України «Про інформацію» [Електронний ресурс] / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992 р., № 48, ст. 650. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.

² Див.: Цивільний кодекс України / Відомості Верховної Ради України (ВВР) від 03.10.2003 р., № 40, стаття 356 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

³ Сиротенко С. Є. До питання про джерела цивільного права, які регулюють відносини з компенсації моральної шкоди [Електронний ресурс] / С. Є. Сиротенко // Теорія і практика правознавства. – 2013. – Вип. 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2013_1_8. – С. 7.

⁴ Постанова Пленуму ВСУ № 4 від 31.03.1995 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95/>.

Важливість висвітленої проблеми підтверджує позиція І. В. Грицюка, який зазначає, що неправильне розуміння поняття моральної шкоди в кримінальному процесі може призвести до необґрунтованого звуження чи розширення кола потерпілих від кримінального правопорушення, тому це питання має регламентуватися КПК України¹. Виходячи з такої аргументації, не можна погодитися з пропозицією Л. І. Шаповалової щодо визначення у КПК поняття потерпілого без зазначення видів шкоди². На нашу думку, оптимальним способом вирішення цієї проблеми було би внесення до КПК України норми, яка б визначала кожен з видів шкоди та порядок їх відшкодування.

На основі викладеного, рекомендуємо слідчим, прокурорам, суду роз'яснювати журналістам їх право бути залученим до кримінального провадження в якості потерпілого, та в порядку ч. 7 ст. 55 КПК України за їх згодою визнавати їх потерпілими відповідним процесуальним рішенням. Т. В. Корчева слушно зазначає, що хоча ст. 55 КПК України і не передбачає винесення слідчим чи прокурором постанови про визнання особи потерпілою, виходячи з норми ст. 110 КПК України дане процесуальне рішення має оформлюватись у формі постанови³. Схожої позиції дотримується і В. Г. Пожар, який рекомендує одночасно з винесенням такої постанови вручати та роз'яснювати потерпілому пам'ятку про його

¹Грицюк І. В. Право потерпілого на відшкодування (компенсацію) шкоди, завданої кримінальним правопорушенням / І. В. Грицюк // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – 2014. – № 2(65) 2014 – С. 137.

² Шаповалова Л. І. Потерпілий як суб'єкт кримінально-процесуальної діяльності в досудових стадіях кримінального процесу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Л. І. Шаповалова. – К., 2001. – С. 17.

³Корчева Т. В. Щодо питання реалізації прав учасників процесу у кримінальному провадженні за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / Т. В. Корчева // Форум Права. – 2012. – № 2. – С. 370.

права та обов'язки, та складати про це відповідний протокол¹.

Таким чином, правовою підставою залучення журналіста до кримінального провадження в якості потерпілого, у випадку коли безпосередньою жертвою злочинного посягання є його близький родич або член сім'ї, є ч. 1 ст. 55 КПК України. Фактичною підставою є завдання журналісту моральної шкоди у формі страждань у зв'язку з протиправною поведінкою щодо членів його сім'ї чи близьких родичів, порушення його особистих та професійних прав, а також заподіяння матеріальної шкоди у формі неотриманої (упущеної) вигоди у зв'язку з перешкоджанням його професійній діяльності.

Такий підхід кореспондує з завданнями кримінального провадження, що визначені у ст. 23 КПК України, зокрема щодо захисту особи, охорони її прав, та застосування до кожного учасника кримінального провадження належної правової процедури. Як потерпілий, журналіст має широкий перелік закріплених у статті 56 КПК України процесуальних прав, які дозволяють захищати та реалізовувати його інтереси. Найбільш значущими серед них є право на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди; забезпечення безпеки щодо себе, близьких родичів чи членів своєї сім'ї, майна та житла; можливість оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, подавати докази на підтвердження своєї заяви, брати участь у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях тощо. Крім того, в якості потерпілого журналіст має право підтримувати обвинувачення в суді у разі відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення.

¹Пожар В. Г. Процесуальний статус потерпілого за новим кримінальним процесуальним кодексом України: позитивні кроки та прогалини правової регламентації / В. Г. Пожар // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 127.

3.2. Обставини, що підлягають з'ясуванню

Як вже зазначалося, обставини, що підлягають з'ясуванню, були визнані нами окремим елементом методики розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів. У своїх роботах увагу теоретичним аспектам побудови методик розслідування злочинів, а також місцю та значенню обставин, що підлягають з'ясуванню в структурі методики розслідування злочинів приділяли Р. С. Белкін, В. А. Журавель, В. О. Коновалова, В. В. Тіщенко, Б. В. Щур та інші. Питання визначення обставин, що підлягають з'ясуванню при розслідуванні окремих видів злочинів, досліджували В. В. Логінова, А. А. Мацола, М. І. Панов, С. О. Сафронов, М. Ю. Тарасов, Р. А. Чеботарьов, В. Ю. Шепітько та інші науковці. Проте, на сьогодні в науковій літературі ще не було запропоновано переліку обставин, що підлягають з'ясуванню при розслідуванні посягань на життя та здоров'я журналістів.

Орієнтовний перелік обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів, має складатися з предмету доказування, визначеного ст. 91 КПК України, обставин, що прийнято з'ясовувати при розслідуванні, відповідно, вбивств та заподіяння тілесних ушкоджень, а також обставин, які характеризують професійну діяльність журналіста, що стала передумовою вчинення злочину, і зв'язок між такою діяльністю та злочином.

Методиками розслідування заподіяння тілесних ушкоджень різної тяжкості та методиками розслідування вбивств, вже визначені узагальнені обставини, що підлягають з'ясуванню при розслідуванні відповідних злочинів. Проте, посягання на життя та здоров'я журналістів, що об'єднують принципові ознаки перелічених складів та, при цьому, мають свою специфіку, потребують розроблення власної методики їх розслідування, яка включатиме й обставини, що підлягають з'ясуванню.

Обставини, що підлягають з'ясуванню при розслідуванні вбивств досліджувалися та формулювалися багатьма вченими, в основному з огляду на підвид вбивства, що вивчався. Наприклад, на думку М. Ю. Тарасова, обставини, що підлягають доказуванню, визначені кримінальним процесуальним законом, відносяться до будь-яких злочинів, але очевидно, що стосовно кожного зі складів злочинів, вони набувають своїх особливостей, будучи орієнтованими на ті ознаки, які характерні для конкретного складу злочину, і необхідні для розмежування різних складів злочину. До ключових обставин, що підлягають доказуванню при розслідуванні вбивств, він відносить наявність причинного зв'язку між дією (бездіяльністю) винного і смертю потерпілого, винність особи у вчиненні злочину, форму вини, зміст і спрямованість умислу, обставини, що характеризують особу потерпілого¹.

Р. А. Чеботарьов конкретизує обставини, що підлягають встановленню при доказуванні події вбивства: смерть потерпілого, насильницький характер смерті, факт заподіяння смерті іншою людиною².

Більш узагальнений перелік обставин, що підлягають з'ясуванню при розслідуванні вбивств наводить В. О. Коновалова: 1) безпосередня причина смерті; 2) що мало місце – насильницьке заподіяння смерті, чи смерть настала з інших причин (нещасний випадок, хвороба); 3) яким способом, за допомогою яких знарядь вчинено вбивство; 4) час настання смерті; 5) місце вчинення вбивства; 6) обставини, за яких вчинено вбивство; 7) особа

¹ Тарасов М. Ю. Расследование уголовных дел об убийствах : Процессуальные и криминалистические вопросы : автореф. дисс. на соискание уч. степеней канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. / М. Ю. Тарасов. – М., 2003. – С. 17.

² Чеботарев Р. А. Обстоятельства, подлежащие установлению при доказывании события убийства / Р. А. Чеботарев // Известия РГПУ им. А.И. Герцена [Электронный ресурс]. – 2011. – №127. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/obstoyatelstva-podlezhaschie-ustanovleniyu-pri-okazyvanii-sobytiya-ubiystva>. – С. 180.

жертви; 8) співучасники вбивства і роль кожного з них у вчиненні злочину; 9) особа вбивці; 10) мотиви вбивства; 11) обставини, що сприяли вбивству (умисному чи необережному), заходи, яких треба вжити для попередження таких злочинів¹.

Щодо розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, С. О. Сафронов, запропонував та класифікував типові обставини, що підлягають з'ясуванню при розслідуванні зазначеної категорії злочинів. Зокрема, мова йде про обставини, що відносяться до суб'єкта злочину (анкетні дані, стан здоров'я, наявність судимостей тощо); обставини, що встановлюють суб'єктивну сторону злочину (мотив, привід, мета вчинення злочину, винність особи, форму вини); обставини, що належать до об'єктивної сторони злочину і до події злочину (час, місце, способи готування та вчинення злочину, засоби, знаряддя, зв'язки між злочинцем та потерпілим, ознаки та тяжкість ушкодження, механізм його виникнення, його характер та локалізація); обставини, встановлення яких має значення для кваліфікації діяння; обставини, що визначають розмір шкоди від вчиненого злочину та інші².

Схожий перелік наводить В. В. Логінова, яка вважає, що при розслідуванні заподіяння тілесних ушкоджень, необхідно встановити особу потерпілого та ступінь тяжкості тілесних ушкоджень, час та механізм їх утворення; довести факт умисного заподіяння тілесних ушкоджень потерпілому та встановити спосіб заподіяння; виявити осіб, причетних до розслідуваної події³.

¹ Настільна книга слідчого / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. 3-тє вид., переробл. і доп. – К. : Ін Юре, 2011. – С. 195.

² Сафронов С. О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень : Науково-практичний посібник / С. О. Сафронов. – Харків, 2003. – С. 60.

³ Логінова В. В. Основні положення методики розслідування заподіяння тілесних ушкоджень : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В. В. Логінова. – К., 2012. – С. 10.

Погоджуючись із зазначеними авторами, наголосимо, що ступінь тяжкості тілесного ушкодження є однією з ключових обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування такої категорії злочинів.

Як ми вже зазначали, до внесення до КК України складів злочинів, передбачених ч. 2, 3, ст. 345¹, діяння, передбачені цими частинам статті кваліфікувалися за сукупністю ст. 171 (у частині перешкодження законній професійній діяльності журналістів) та статті, що передбачає відповідальність за відповідне фізичне посягання на особу (ст. 121, 122, 125-127 тощо)¹. Виходячи з цього, було би доцільно звернути увагу й на обставини, що підлягають з'ясуванню при розслідуванні перешкодження законній професійній діяльності журналістів (ст. 171 КК України).

Проте, на сьогодні, перелік таких обставин ще не було чітко визначено та обґрунтовано у науковій літературі. А. А. Мацолою була здійснена спроба визначити обставини, які підлягають встановленню при вирішенні питання щодо внесення відомостей про кримінальне правопорушення, передбачене ст. 171 КК України до Єдиного реєстру досудових розслідувань². Такий підхід викликає деякі сумніви, адже відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України, слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть

¹ Див.: Вирок Звенигородського районного суду Черкаської області у справі № 694/592/15-к від 24.11.2015 року / Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/53699260>; Вирок Оболонського районного суду м. Києва у справі № 756/1140/14-к від 20 жовтня 2014 року / Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/41103643>.

² Мацола А. А. Розслідування перешкодження законній професійній діяльності журналістів : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / А. А. Мацола. – К., 2015. – С. 59.

свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до ЄРДР та розпочати розслідування. Крім того, відповідно до ч. 3 зазначеної статті, здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом. Єдиною слідчою (розшуковою) дією, що може бути у невідкладних випадках проведеною до внесення відповідних відомостей до ЄРДР є огляд місця події. Таким чином, слідчий, прокурор, з моменту отримання відомостей про вчинене кримінальне правопорушення протягом максимум 24 годин можуть лише здійснити первинну перевірку відомостей, що вони отримали, й про встановлення ними широкого переліку обставин говорити не доцільно.

Зокрема, видаються не зовсім вдалим рекомендації А. А. Мацоли щодо залучення слідчим оперативних підрозділів з метою збору інформації про діяльність особи, яка ймовірно вчинила злочин. Такі дії суперечать змісту ч. 3 ст. 214 КПК України. Також викликає сумніви питання щодо матеріалів ОРД, з якими має ознайомитися слідчий під час вирішення питання про початок досудового розслідування за ознаками ст. 171 КК України. Відповідно до ч. 1 ст. 41 КПК України, оперативні підрозділи здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора. Отже, таке формулювання доцільне лише у випадках, коли відомості про кримінальне правопорушення було виявлено в ході досудового розслідування іншого кримінального правопорушення. Але й у цьому випадку, слідчий, прокурор приймають рішення про внесення відомостей до ЄРДР на основі матеріалів такого провадження, а не «матеріалів ОРД».

Однією з обставин, що виокремлюють посягання на життя та здоров'я журналістів, є вчинення такого діяння у

зв'язку зі здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності. Законодавець не роз'яснює у чому полягає зазначений зв'язок, проте схожі формулювання використовуються у інших складах злочинів, що вже давно відомі практиці, наприклад у ст. 345 КК України – погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу...у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків. Автори науково-практичного коментаря до КК України називають зазначений зв'язок спеціальним мотивом вчинення злочину¹. Отже, вважаємо виправданим використання схожого підходу та визначення зв'язку вчинення злочину зі здійсненням журналістом законної професійної діяльності як спеціального мотиву злочинця.

Для того, щоб доказати такий мотив (зв'язок), потрібно встановити наявність у потерпілого статусу журналіста у розумінні примітки до ст. 345¹ КК України, факт вчинення ним професійної журналістської діяльності, та законний характер такої діяльності².

Таким чином, орієнтовний перелік обставин, що підлягають з'ясуванню при розслідуванні посягань на життя та здоров'я журналістів, має виглядати наступним чином:

1. Особа потерпілого (анкетні дані, професія, рід діяльності, фізіологічний та психологічний стан).

2. Здійснення потерпілим професійної журналістської діяльності, або здійснення кимось із близьких родичів чи членів сім'ї потерпілого професійної журналістської діяльності.

¹ Див.: Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. – Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – 2013. – С. 725.

² Див.: Коваленко А. В. Професійна діяльність журналіста як елемент віктимологічної характеристики потерпілого від злочинів проти журналістів / А. В. Коваленко // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2015. – Вип. № 4 (72). – С. 223.

3. Подія вбивства або тілесного ушкодження (час, місце, інші обставини).

4. Причина смерті, або характер та тяжкість тілесних ушкоджень потерпілого (у тому числі час настання смерті, характер ушкоджень, що призвели до смерті, а у випадку тілесних ушкоджень – їх тяжкість, локалізація на тілі жертви, час їх заподіяння та механізм виникнення).

5. Чи мало місце насильницьке заподіяння смерті/тілесних ушкоджень, або зазначені негативні наслідки настали внаслідок інших причин (хвороба, нещасний випадок, заподіяння шкоди особою самою собі тощо).

6. Спосіб та засоби вчинення вбивства або заподіяння тілесного ушкодження (у тому числі способи та засоби готування та приховування злочину).

7. Особа злочинця (анкетні дані, особисті та професійні якості, фізіологічний та психологічний стан).

8. Співучасники вбивства або заподіяння тілесних ушкоджень, роль кожного з них у вчиненні злочину.

9. Зв'язки між злочинцем та потерпілим.

10. Форма вини, мета злочину.

11. Спеціальний мотив – вчинення злочину у зв'язку з професійною діяльністю журналіста (в тому числі, потрібно встановити, які саме прояви професійної журналістської діяльності стали причиною злочинного посягання, та чи були такі прояви законними).

12. Вид і розмір шкоди, завданої посяганням на життя чи здоров'я журналіста, а також розмір процесуальних витрат.

13. Обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання, а також обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження.

3.3. Типові слідчі ситуації та планування розслідування

Відповідно до норм КПК України, розслідування злочину починається з моменту внесення відомостей про відповідне кримінальне правопорушення до ЄРДР. В цей момент слідчому, прокурору відомі певні обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення. Сукупність таких відомостей, разом з іншими умовами розслідування, формують слідчу ситуацію, що склалася.

Тематиці слідчих ситуацій та слідчих версій увагу в своїх роботах приділяли Ю. П. Аленін, В. П. Бахін, Р. С. Белкін, С. В. Великанов, А. Ф. Волобуєв, В. К. Гавло, В. Г. Гончаренко, Г. А. Густов, В. А. Журавель, М. П. Кептене, О. Н. Колесніченко, В. О. Коновалова, В. К. Лисиченко, В. В. Логінова, Є. Д. Лук'янчиков, В. О. Образцов, В. Л. Синчук, В. В. Тищенко, В. Ю. Шепітько та інші вчені. При цьому, типові слідчі ситуації та алгоритми їх вирішення під час розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів на сьогодні не були висвітлені в криміналістичній літературі та потребують окремого дослідження.

Потреба у розробці таких положень та їх включенні до методик розслідування злочинів продиктована практикою. Проте, як справедливо стверджує В. Л. Синчук, жодні наукові рекомендації не можуть врахувати кожен конкретну слідчу ситуацію, отже можливо висвітлити лише типові ситуації і найбільш оптимальні шляхи щодо їх вирішення¹. Показними є результати проведеного нами опитування слідчих Національної поліції України: 39,9% респондентів обрали типові слідчі ситуації та алгоритм дій

¹ Синчук В. Типові слідчі ситуації в методиці розслідування вбивств / В. Синчук // Вісник Академії правових наук України. – 2002. – Вип. 2 (29). – С. 181.

для їх вирішення як обов'язковий елемент методики розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів.

Така позиція практиків кореспондує тенденції включення вченими-криміналістами названого елемента до методик розслідування злочинів. Ситуаційний підхід до побудови методик розслідування, з точки зору В. А. Журавля, дозволяє конкретизувати теоретичні та практичні узагальнення, дає можливість використовувати в слідчій діяльності інформацію узагальненого характеру, що є найбільш адекватною для вибору та адаптації типових рішень для подолання складних ситуацій, що виникають у конкретних кримінальних провадженнях¹. Аналогічної позиції дотримується С. В. Веліканов, який стверджує, що методика розслідування злочинів в інтерпретації ситуаційного підходу обов'язково має включати в себе ситуації, відповідні їм версії й послідовності слідчих дії, предмет яких конкретизовано щодо інформації, яку містить ситуація². Зазначений вчений поняття слідчої ситуації розглядає як категорію криміналістичної методики, а класифікацію слідчих ситуацій визнає одним з основних завдань криміналістичної методики³.

У спеціальній літературі було сформовано два підходи до розуміння поняття слідчої ситуації. На думку Р. С. Белкіна, слідча ситуація – це сукупність умов, у яких в даний момент здійснюється розслідування, тобто та обстановка, в якій відбувається доказування⁴, що відповідає широкому підходу до поняття слідчої ситуації. Вузкий

¹ Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія / В. А. Журавель. – Х.: Вид. Агенція «Апостиль», 2012. – 203.

² Веліканов С. В. Ситуаційний підхід у методиці розслідування злочинів / С. В. Веліканов // Проблеми законності: респ. міжвідом. наук. зб. – 2008. – Вип. 96. – С. 174.

³ Веліканов С. В. Класифікація слідчих ситуацій у криміналістичній методиці: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / С. В. Веліканов. – Х., 2002. – С. 7.

⁴ Белкин Р. С. Курс криминалистики: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. В 3-х томах. Т. 3. / Р. С. Белкин. – М.: Юрист, 1997. – С. 132. 120

підхід можна прослідкувати на прикладі визначення, запропонованого О. Н. Колесніченком та В. О. Коноваловою, на думку яких слідча ситуація являє собою характеристику стану розслідування злочину, що обумовлена наявністю чи відсутністю доказової та оперативної інформації про обставини предмета доказування та елементи криміналістичної характеристики посягання, котрі обумовлюють систему безпосередніх завдань та напрямків розслідування злочину¹.

Не можна не погодитися з позицією В. А. Журавля щодо доцільності застосування саме вузького підходу для типізації слідчих ситуацій². Дійсно, широке розуміння даного терміну передбачає врахування необмеженого переліку обставин, що в різному обсязі впливають на процес розслідування, та можуть мати, в тому числі, й випадковий характер, що ускладнює визначення їх закономірностей з метою типізації.

Типова слідча ситуація, з точки зору В. Л. Синчука, це наукова абстракція, в якій відображені найбільш загальні, ймовірні риси, що характеризують хід і стан розслідування на певному етапі³.

Вирізнення типових ситуацій і розроблення на цій основі рекомендацій з методики розслідування окремих видів злочинів необхідні для визначення напрямку подальшого розслідування, правильної побудови та перевірки слідчих версій, виявлення обставин, що мають значення для справи, обрання комплексу та черговості

¹ Колесніченко А. Н. Криміналістическая характеристика преступлений : учебное пособие / А. Н. Колесніченко, В. Е. Коновалова. – Харьков, 1985. – С. 64.

² Журавель В. А. Ситуаційний підхід до формування окремих криміналістичних методик розслідування злочинів В. А. Журавель // Вибрані твори. – Харків : Вид. агенція «Апостіль», 2016. – С. 404.

³ Синчук В. Типові слідчі ситуації в методиці розслідування вбивств / В. Синчук // Вісник Академії правових наук України. – 2002. – Вип. 2 (29). – С. 183.

слідчих дій¹. Отже, побудова методики розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів потребує типізації та висвітлення слідчих ситуацій, які характеризують процес розслідування таких злочинів. При цьому не можна забувати про взаємозв'язок слідчих ситуацій та версій що висуваються виходячи з таких ситуацій, а також про ситуаційну обумовленість останніх. На підтвердження даної тези наведемо позицію В. О. Коновалової, на думку якої виникнення версій завжди зумовлено видом злочину, способами його вчинення та, головним чином, тією інформацією, яка була виявлена на початковому етапі розслідування². Перелічені даним автором елементи значною мірою формують слідчу ситуацію конкретного розслідування. В. М. Стратонов відмічає, що слідча ситуація визначатиме порядок проведення розслідування та його особливості³. Відтак слід погодитися з позицією В. П. Колмакова про те, що висування обґрунтованих версій, визначення обставин, які мають бути перевірені за кожною з них, а також планування повного, всебічного та об'єктивного розслідування є найважливішим положенням методики розслідування⁴.

Вважаємо, що типізація слідчих ситуацій розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів та версій, що висуваються виходячи з таких ситуацій, потребує, також, висвітлення у загальному вигляді алгоритмів вирішення

¹ Шевчук В. М. Слідча ситуація: поняття, структура, види та їх значення для оптимізації розслідування злочинів / В. М. Шевчук // Юридичний науковий електронний журнал. – 2014. – № 1. – С. 143.

² Коновалова В. Е. Версия; концепция и функции в судопроизводстве / В. Е. Коновалова. – Харьков : Консум, 2000. – С. 47.

³ Стратонов В. М. Версії в практиці пізнавальної діяльності слідчого / В. М. Стратонов // Право і Безпека. – 2011. – № 1. – С. 175.

⁴ Колмаков В. П. Расследование убийств: Следственный осмотр: Идентификационные действия следователя: Введение в курс советской криминалистики: (избранные труды по криминалистике) / В. П. Колмаков. – Одесса : «Юридическая литература», 2008. – С. 19.

зазначених ситуацій та перевірки висунутих версій. Подібні алгоритми виступають основою для реальних дій слідчих при розслідуванні конкретних злочинів. Перелік таких реальних заходів, на думку М. П. Кептене, має спиратися на запропонований методикою розслідування алгоритм, та при цьому бути ширшим за нього, із застосуванням слідчими та оперативними працівниками творчого підходу до розслідування¹.

Таким чином, з метою забезпечення ситуаційного підходу до побудови методики розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів, найбільш вдалою вбачається наступна логіка розміщення згаданих вище елементів: типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування; типові версії, що висувуються виходячи із зазначених ситуацій; комплекс слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій та організаційних заходів, необхідних для вирішення слідчих ситуацій з врахуванням висунутих версій, та планування розслідування злочину.

Для виділення типових слідчих ситуацій розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів, слід визначити критерії такої типізації. Так, В. А. Журавель, пропонує застосовувати критерій наявності чи відсутності значущої для розслідування інформації². Р. С. Белкін вважає за доцільне типізувати слідчі ситуації за якимось одним, рідше двома компонентами, частіше за все за інформаційним компонентом, що вимагає неодмінної вказівки на цей компонент, як об'єкт узагальнення³.

¹ Кептене М. П. Окремі аспекти побудови, перевірки та використання типових слідчих версій у кримінальних справах про серійні вбивства // Право і Безпека. – 2012. – №. 3. – С. 201.

² Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія / В. А. Журавель. – Х. : Вид. Агенція «Апостиль», 2012. – С. 195.

³ Белкин Р. С. Курс криминалистики: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. В 3-х томах. Т. 3. / Р. С. Белкин. – М. : Юристъ, 1997. – С. 143.

В. Л. Синчук пропонує критерій істотного впливу ситуації на формування алгоритму дій слідчого¹.

Ще одним можливим критерієм типізації слідчих ситуацій є етап розслідування злочину, на якому така ситуація склалася. Так, на прикладі розслідування заподіяння тілесних ушкоджень особі, В. В. Логінова, виходячи з зазначеного критерію, виділяє наступні слідчі ситуації: 1) первинні, що виникають до відкриття кримінального провадження й не можуть бути слідчими в повному сенсі, оскільки кримінальне провадження ще не розпочато; 2) початкові (вихідні), які мають місце на початковому етапі розслідування й виникають на момент початку кримінального провадження; 3) наступні слідчі ситуації, що виникають на основі проведення початкових слідчих (розшукових) дій².

Якщо перша категорія ситуацій вже була розглянута нами у підрозділі 3.1., як ситуації виявлення ознак злочину, а третя видається значною мірою обумовленою результатами первинних слідчих (розшукових) дій, то початкові (вихідні) слідчі ситуації, на наш погляд, є найбільш придатними до типізації, проте з одним застереженням. Наведений поділ типових слідчих ситуацій був розроблений В. В. Логіновою в реаліях КПК України 1961 року. На сьогодні більш адекватною виглядає типізація слідчих ситуацій, що виникають на початковому етапі розслідування, який за чинним КПК починається одразу після внесення відомостей до ЄРДР та закінчується встановленням особи злочинця та відшукуванням достатніх доказів для оголошення підозри особі у вчиненні злочину³.

¹ Синчук В. Типові слідчі ситуації в методиці розслідування вбивств / В. Синчук // Вісник Академії правових наук України. – 2002. – Вип. 2 (29). – С. 183.

² Логінова В. В. Класифікація слідчих ситуацій при розслідуванні тілесних ушкоджень / В. В. Логінова // Право і Безпека. – 2010. – №. 3. – С. 175.

³ Див.: Журавель В. Проблеми періодизації досудового розслідування / В. Журавель // Вісник Національної академії правових наук України. – 2014. – №. 2. – С. 142-143.

Відтак, можна зробити висновок, що саме обсяг відомостей про особу злочинця є ключовим інформаційним критерієм типізації слідчих ситуацій початкового етапу розслідування.

Виходячи зі специфіки посягань на життя та здоров'я журналістів, видається, що потерпілий від таких злочинів є одним з найважливіших джерел криміналістично значущої інформації про вчинений злочин в цілому. Досить легко прослідкувати залежність між станом здоров'я потерпілого та обсягом інформації про злочин, що наявна у слідчого на початку розслідування. Отже, поєднання зазначених ознак можна визнати важливим критерієм типізації початкових (вихідних) слідчих ситуацій розслідування категорії злочинів, що вивчається.

Зокрема, в залежності від стану потерпілого, в якому він перебуває в результаті вчинення щодо нього злочину, можна виділити наступні ситуації:

1) потерпілий перебуває у стані, який дозволяє йому давати показання;

2) потерпілий помер, або перебуває у стані, який не дозволяє йому давати показання внаслідок погіршення стану здоров'я через тілесні ушкодження;

3) потерпілий значиться як зниклий без вісти (в такому випадку висувається версія про вбивство, проте слідством ще не було виявлено тіло потерпілого).

Кожна з перелічених ситуацій характеризується різними можливостями отримання криміналістично значущої інформації про подію злочину. Так, перша ситуація є найбільш сприятливою – потерпілого може бути допитано щодо обставин нападу, ознак злочинця, інформації про професійну журналістську діяльність, з якою міг бути пов'язаний злочин тощо; може бути проведено його освідчування а також судово-медичну експертизу з метою визначення характеру та тяжкості тілесних ушкоджень. Більш того, при першій ситуації слідству у більшості випадків з показань потерпілого відомо про час

та місце вчинення злочину, що дозволяє провести його огляд, виявити та вилучити сліди вчинення злочину.

Друга ситуація є менш сприятливою, оскільки потерпілий не в змозі повідомити слідству обставини посягання. Слідчий, прокурор можуть оглянути тіло або труп потерпілого, призначити відповідні судово-медичні експертизи. Місце вчинення злочину часто відповідає місцю виявлення непритомного потерпілого або його трупу (крім випадків, коли тіло чи труп були переміщені з безпосереднього місця вчинення злочину), час настання смерті може бути встановлено судово-медичною експертизою.

Найменш сприятливою є третя ситуація. В таких випадках слідству не відомі ні стан потерпілого, ні місце його перебування, ні обставини вчинення злочину, ні ознаки злочинця.

Ще один критерій виокремлення слідчих ситуацій розслідування категорії злочинів, що вивчається, продиктовано характерними особливостями обстановки вчинення зазначених посягань. Професійна журналістська діяльність, з якою пов'язано вчинення злочину, часто здійснюється публічно, в присутності інших осіб. Як зазначалося, значна кількість посягань на життя та здоров'я журналістів, що не спричиняють смерті потерпілого, вчиняються в умовах очевидності, в людних місцях та при свідках. У той же час, можна простежити статистичну закономірність, відповідно до якої більш тяжкі посягання (заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, вбивство) частіше вчиняються в умовах неочевидності, та поєднуються з приховуванням злочинцем слідів злочину. В таких ситуаціях пошук очевидців посягання, отримання від них криміналістично значущої інформації, а також пошук слідів злочину ускладнено. Очевидно, що злочинам, що вчинені в умовах неочевидності, відповідають менш сприятливі слідчі ситуації.

Окрім перелічених критеріїв типізації, слід застосувати критерій повторюваності (або ймовірності) слідчих ситуацій, що є продиктованим суттю категорії «типовий» та визнаним багатьма вченими-криміналістами. Зокрема, Л. Я. Драпкін в основі типізації вбачає узагальнення істотних ознак, що є спільними для деякої групи конкретних ситуацій¹.

Отже, за виключенням найбільш сприятливих ситуацій (наприклад, явка злочинця з зізнанням при повному обсязі доказів), які окремі вчені все ж виділяють як типові², а також ситуацій, коли злочин залишається латентним (невідомим правоохоронним органам), виходячи з критеріїв повторюваності та обсягу криміналістично значущої інформації про подію злочину, що наявна у слідчого, вважаємо за доцільне виділити наступні типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів.

Ситуація 1. Встановлено особу, яка вчинила злочин, відомі місце, час, обставини здійснення нападу. Посягання вчинено в умовах очевидності. В залежності від можливостей отримання криміналістично значущої інформації, можна виділити наступні різновиди названої ситуації:

ситуація 1.1 – потерпілий в результаті вчинення злочину знаходиться у стані, який дозволяє йому давати показання, злочинця не було затримано за гарячими слідами;

ситуація 1.2 – потерпілий помер або перебуває у стані, який не дозволяє йому давати показання внаслідок погіршення стану здоров'я через тілесні ушкодження, проте були встановлені очевидці злочину.

¹ Драпкин Л. Я. Основы теории следственных ситуаций / Л. Я. Драпкин. – Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1987. – С. 14.

² Див.: Аленин Ю. П. Расследование тяжких преступлений : науч.-практ. пособие / Ю. П. Аленин, В. В. Тищенко, Л. И. Аркуша. – Харьков : Одиссей, 2006. – С. 18.

Ситуація 2. Не було встановлено особу, яка вчинила злочин. Посягання вчинено в умовах неочевидності. Аналогічно з ситуацією 1, в залежності від можливостей отримання криміналістично значущої інформації, можливе виділення наступних різновидів названої ситуації:

ситуація 2.1 – потерпілий помер та було знайдено його труп, або він знаходиться у стані, який не дозволяє давати показання, не було встановлено очевидців злочину;

ситуація 2.2 – потерпілий зник безвісти, слідству не відомі час, місце та обставини вчинення злочину, не знайдено непритомного потерпілого або його трупу.

Ситуація 1.1 має місце, коли потерпілий особисто звернувся до правоохоронних органів із заявою про вчинення посягання на його життя або здоров'я. У своїй заяві він повідомляє відомості про себе, час, місце, обставини здійснення посягання, ознаки злочинця, інформує слідство про здійснення ним професійної журналістської діяльності, з якою, ймовірно, пов'язано вчинення злочину.

Для ситуації 1.1 основними напрямками розслідування є:

- 1) встановлення точних відомостей про час, місце та обставини посягання;
- 2) визначення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень, отриманих потерпілим;
- 3) відшукання очевидців події злочину;
- 4) з'ясування ознак особи злочинця, мотивів нападу, вжиття заходів із встановлення особи та розшуку злочинця;
- 5) з'ясування відомостей про професійну журналістську діяльність, з якою пов'язане посягання.

В ситуації 1.1 можна висунути наступні типові версії відносно:

- характеру події злочину:
 - а) було здійснено умисне посягання на життя або здоров'я потерпілого;
 - б) мав місце нещасний випадок;

в) потерпілий повідомив неправдиву інформацію щодо нападу на нього.

- мотиву посягання на життя чи здоров'я журналіста, його близького родича чи члена сім'ї:

а) посягання було вчинено у зв'язку із здійсненням журналістом професійної діяльності;

б) посягання не було пов'язано із здійсненням журналістом професійної діяльності;

в) посягання не було пов'язано із здійсненням журналістом професійної діяльності, проте було інсценовано посягання на життя та здоров'я журналіста.

- щодо особи злочинця:

а) посягання вчинено особою, що була об'єктом професійної журналістської діяльності;

б) посягання вчинено у зв'язку із здійсненням журналістом професійної діяльності особою, яка не була об'єктом такої діяльності;

в) злочинець був знайомий з потерпілим до нападу;

г) злочинець не був знайомий з потерпілим до нападу.

- щодо характеру зв'язку професійної журналістської діяльності потерпілого з метою посягання на нього:

а) злочинець мав за мету припинити, перешкодити професійній журналістській діяльності, яка здійснювалася потерпілим;

б) злочинець мав за мету помститися за здійснення потерпілим професійної журналістської діяльності;

в) злочинець мав за мету спонукати потерпілого до здійснення професійної журналістської діяльності у тому чи іншому напрямі, або до фальсифікації результатів такої діяльності;

г) злочинець мав іншу мету, пов'язану із професійною журналістською діяльністю.

Виходячи зі сформульованих версій, для вирішення зазначеної слідчої ситуації доцільно провести наступні слідчі (розшукові), негласні слідчі (розшукові) дії та організаційні заходи:

- 1) огляд місця події (злочину);
- 2) встановлення очевидців події злочину;
- 3) освідування потерпілого;
- 4) призначення судово-медичної експертизи для визначення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень, що були отримані потерпілим;
- 5) допит потерпілого;
- 6) допит очевидців події злочину, інших свідків.

Для перевірки версії щодо зв'язку професійної журналістської діяльності потерпілого з метою посягання на нього, доцільно використовувати наступний алгоритм дій:

- 1) встановити, у яких напрямках здійснювалася професійна журналістська діяльність, хто був її об'єктами;
- 2) ідентифікувати об'єктів професійної журналістської діяльності;
- 3) встановити, кому з об'єктів було відомо про здійснення щодо них професійної журналістської діяльності;
- 4) з'ясувати причини конфлікту професійної журналістської діяльності з інтересами особи, що вчинила посягання.

У ситуації 1.2 повідомлення про вчинення злочину надходить до правоохоронних органів від родичів, членів сім'ї, колег потерпілого, працівників медичних закладів, осіб, які виявили труп потерпілого тощо. З такого повідомлення слідство може отримати відомості про місце та час виявлення непритомного потерпілого або трупу, та частіше за все дані про його особу та статус журналіста. Основним джерелом інформації про особу злочинця є показання очевидців злочину.

Для ситуації 1.2, основними напрямками розслідування є:

- 1) встановлення точних відомостей про час, місце та обставини вчинення посягання;

2) встановлення точних відомостей про особу потерпілого;

3) визначення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень, отриманих потерпілим, або часу та причин настання смерті;

4) з'ясування ознак особи злочинця, мотивів нападу, вжиття заходів із встановлення особи злочинця та її розшуку;

5) з'ясування відомостей про професійну журналістську діяльність, з якою пов'язане посягання.

У ситуації 1.2, окрім характерних для ситуації 1.1, можна висунути наступні типові версії відносно:

- характеру події злочину:

1) було здійснено посягання на життя або здоров'я потерпілого;

2) мав місце нещасний випадок, або смерть потерпілого настала через природні причини;

- місця вчинення посягання:

1) місце виявлення тіла потерпілого збігається з місцем вчинення злочину;

2) тіло потерпілого було переміщено до місця його виявлення.

Виходячи із сформульованих версій, для вирішення зазначеної слідчої ситуації доцільно здійснити, у комплексі з характерними для ситуації 1.1, наступні слідчі (розшукові), негласні слідчі (розшукові) дії та організаційні заходи:

1) огляд місця події та огляд трупу (у випадку, коли потерпілий загинув внаслідок посягання);

2) призначення судово-медичної експертизи для визначення причин та обставин смерті потерпілого;

3) пред'явлення трупу для впізнання;

4) огляд речей та документів потерпілого;

5) допит керівництва, колег журналіста;

6) зняття інформації з електронних інформаційних систем з метою огляду документів потерпілого, що містяться в хмарних сервісах зберігання інформації.

Ситуація 2.1 принципово відрізняється від ситуації 1.2. відсутністю очевидців, а отже обмеженою інформацією про обставини вчинення злочину та відсутніми відомостями про особу злочинця, що свідчить про її менш сприятливий характер. Типові версії, що висуваються у такій ситуації а також комплекс дій з її вирішення, в цілому, відповідають ситуації 1.2.

У ситуації 2.2 до правоохоронних органів надходить повідомлення про зникнення журналіста або його члена сім'ї чи близького родича безвісти. Як ми вже зазначали, однією з основних версій зникнення особи безвісти може бути вбивство. З такої заяви, слідству можуть бути відомі останнє відоме місце перебування потерпілого, його плани на період, у який від нього не було звісток, характер, об'єкти та напрями його професійної журналістської діяльності.

Основними напрямками розслідування для зазначеної ситуації є:

- 1) з'ясування місця перебування зниклої особи;
- 2) встановлення характеру події, що сталася зі зниклою особою;
- 3) відшукання очевидців події злочину;
- 4) з'ясування ознак особи злочинця, мотивів нападу, вжиття заходів із встановлення особи та розшуку злочинця;
- 5) з'ясування відомостей про професійну журналістську діяльність, з якою пов'язане посягання.

При ситуації 2.2 можна висунути наступні типові версії відносно:

- характеру події злочину:
 - а) зникла особа за своїм бажанням перебуває у місці, яке не відомо заявникам, злочину не було вчинено;
 - б) зі зниклою особою стався нещасний випадок;
 - в) потерпілий незаконно утримується як заручник;

г) потерпілого було вбито у зв'язку зі здійсненням ним або його членом сім'ї або близьким родичем професійної журналістської діяльності;

г) потерпілого було вбито не у зв'язку з професійною журналістською діяльністю.

Виходячи із сформульованих версій, для вирішення зазначеної слідчої ситуації доцільно здійснити, у комплексі з характерними для ситуацій 1.1 та 1.2, наступні слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії та організаційні заходи:

- 1) допити заявників та інших осіб, які знали зниклого;
- 2) огляд житла й робочого місця зниклого;
- 3) відбір фотознімків зниклого, які можуть бути використані для розшуку й ідентифікації¹;
- 4) установалення місцезнаходження радіоелектронного засобу, що належить потерпілому.

Планування розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів. Загальновизнаною серед вчених-криміналістів є теза про те, що планування є однією з підвалин розслідування злочинів. Так, за Г. А. Ханем, цілі планування полягають у «визначенні напрямку і змісту діяльності слідчого на всіх етапах розслідування, забезпеченні цілеспрямованості, повноти, об'єктивності, всебічності і швидкості, економії часу, сил і засобів»², що, на нашу думку, свідчить про ключову роль планування в організації розслідування злочинів.

Обов'язковість планування розслідування закріплено на нормативному рівні. Відповідно до п. 2.4. Наказу МВС України № 686 від 09.08.2012 р. «Про організацію діяльності органів досудового розслідування МВС України», слідчий планує свою роботу таким чином, щоб

¹ Див.: Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: Наук.-практ. посібник / За ред. Н. І. Клименко. – Київ : Юрінком Інтер, 2005. – С. 50.

² Хань Г. А. Теоретичні засади планування та організації розслідування злочинів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Г. А. Хань – Харків, 2007. – С. 8.

забезпечити своєчасність виконання необхідних слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій у всіх кримінальних провадженнях, в яких він проводить досудове розслідування. З цією метою він складає загальний календарний план-графік роботи в усіх кримінальних провадженнях, а також плани розслідування у кожному кримінальному провадженні¹.

У криміналістичній літературі питання планування розслідування злочинів знайшли своє відображення в дослідженнях Т. В. Авер'янової, Р. С. Белкіна, В. С. Бурданової, О. М. Васильєва, А. Ф. Волобуєва, В. А. Журавля, І. І. Когутича, В. О. Коновалової, О. Н. Коршунової, В. К. Лисиченка, В. Г. Лукашевича, Г. А. Матусовського, М. В. Салтевського, М. О. Селіванова, Г. А. Ханя, О. О. Ханя, В. Ю. Шепітька та інших вчених. Втім, ключові засади планування розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів ще не були висвітлені у криміналістичній літературі та потребують окремого дослідження.

В. О. Коновалова під плануванням досудового розслідування розуміє визначення шляхів розкриття злочинів, окреслення обставин, які підлягають з'ясуванню, а також встановлення найдоцільніших строків проведення необхідних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій та організаційно-технічних заходів².

В. С. Бурданова та співавтори визначають планування розслідування як розумовий процес, що є спрямованим на всебічне пізнання факту та обставин вчинення злочину та відображає у письмовій (знаковій) формі систему

¹ Див.: Наказ МВС України від 09.08.2012 р. № 686 «Про організацію діяльності органів досудового розслідування МВС України» / Офіційний вісник України від 12.11.2012 № 84, стор. 126, стаття 3408, код акту 64053/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1770-12>.

² Криміналістика : підруч. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. : за ред. В. Ю. Шепітька. – 5-те вид. переробл. та допов. – Київ : Ін Юре, 2016. – 242.

визначених задач розслідування, а також спектр конкретних шляхів, засобів та способів їх вирішення¹.

Слід звернути увагу на позицію О. О. Ханя, який вважає, що планування у криміналістиці – це, насамперед, розумова діяльність слідчого, судді, експерта що лежить у площині пізнавальних процесів при доказуванні по кримінальній справі. Функціональна спрямованість планування, на думку науковця, полягає у формулюванні завдань та визначенні найбільш раціональних та ефективних шляхів їх вирішення, а результатом такої розумової діяльності виступає план, що за своєю суттю є уявною моделлю майбутніх дій слідчого, судді, експерта².

У спеціальній літературі виділяють наступні рівні планування: 1) планування роботи слідчого (календарний план); 2) планування досудового розслідування; 3) планування початкового, наступного, прикінцевого етапів розслідування; 4) планування слідчої (розшукової) дії; 5) планування тактичної операції; 6) планування тактичного прийому³. Загальні аспекти планування досудового розслідування вже знайшли відображення у працях вчених-криміналістів. Виходячи з цього, вважаємо за доцільне сконцентруватися на особливостях планування розслідування саме категорії злочинів, що вивчається, виходячи зі специфіки таких посягань.

Планування має спиратися на обставини, що підлягають з'ясуванню, та на версії, висунуті слідчим в процесі розслідування злочину⁴. Виходячи з переліку таких

¹ Курс криміналістики : в 3 т. Т. 1 / Под ред. О. Н. Коршуновой и А. А. Степанова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – С. 171.

² Хань О. О. Теоретичні основи планування та програмування слідчих (розшукових) дій : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / О. О. Хань. – Харків, 2015. – С. 17.

³ Див.: Когутич І. І. Криміналістика : Курс лекцій / І. І. Когутич. – Київ, Атіка, 2008 – С. 322.

⁴ Див.: Хань Г. А. Теоретичні засади планування та організації розслідування злочинів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Г. А. Хань – Харків, 2007. – С. 8.

обставин, слідчої ситуації що склалася на момент планування, обсягу наявної інформації про злочин, слідчий має визначити першочергові завдання та спланувати свою діяльність з розслідування злочину.

Щодо змісту плану розслідування злочину, то видається слушною пропозиція В. В. Топчія, який зазначає, що план має складатися з трьох розділів. Перший розділ, що містить завдання, вирішення яких необхідне для розслідування даного злочину, незалежно від тих версій, що висуваються в провадженні. Другий розділ містить завдання, вирішення яких є необхідним відповідно до системи виведених з кожної із сформульованих версій, необхідних і можливих наслідків, і спосіб вирішення таких завдань. Третій розділ містить необхідні слідчі (розшукові) дії і негласні слідчі (розшукові) дії¹.

Друга категорія завдань є досить варіативною та залежить від слідчої ситуації що склалася. В той же час, завдання, вирішення яких необхідне для розслідування злочину, незалежно від версій, що висуваються в провадженні, можуть бути типізовані та у загальному вигляді окреслені в методиці розслідування такого злочину.

Так, до зазначеної категорії завдань слід віднести з'ясування обставин, які обов'язково підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, відповідно до ч. 1 ст. 91 КПК України. Виходячи зі специфіки посягань на життя та здоров'я журналістів, такий перелік слід розширити за рахунок завдань із з'ясування відомостей про здійснення потерпілим професійної журналістської діяльності, або здійснення кимось із близьких родичів чи членів сім'ї потерпілого професійної журналістської діяльності, про спеціальний мотив – вчинення злочину у зв'язку з професійною діяльністю журналіста.

¹ Топчій В. В. Планування розслідування злочинів, учинених організованими злочинними групами / В. В. Топчій // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. – 2015. – №. 1. – С. 171.

Відносно елементів (або етапів) планування розслідування, звернемося до думки М. С. Остапчука, який запропонував їх наступний перелік. По перше, це аналіз вихідної інформації, як вихідна передумова формування плану. Після цього на підставі вихідної інформації висуваються версії. Обов'язковим елементом є прогнозування, тобто визначення того, які нові дані можуть бути отримані під час перевірки висунутих версій. Надалі відбувається процес складання письмового плану, що полягає у визначенні комплексу слідчих (розшукових) дій, організаційно-тактичних заходів, найбільш прийнятної послідовності їхнього виконання і тактики проведення, за необхідності навіть їх одночасності, вказуються сили та засоби, які залучатимуться¹.

Допускаючи можливість усного (уявного) планування найпростіших розслідувань, більшість вчених-криміналістів все ж рекомендують слідчому складати письмові плани. Зокрема, В. О. Коновалова², Л. Я. Драпкін³, І. В. Смаль⁴ та інші вважають оптимальною формою плану письмову, у вигляді таблиці.

Опитування слідчих Національної поліції України щодо найбільш доцільної форми плану розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів показало, що 45,9% відсотки опитаних віддають перевагу письмовому розгорнутому плану, 30% – письмовому плану у табличній формі. Меншою кількістю респондентів, як найбільш

¹ Остапчук М. С. Організація та планування провадження досудового розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми / М. С. Остапчук // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична. – 2014. – № 2. – С. 352.

² Криміналістика : підруч. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. : за ред. В. Ю. Шепітька. – 5-те вид. переробл. та допов. – Київ : Ін Юре, 2016. – С. 243.

³ Криміналістика : учебник / под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Высшая школа, 2000. – С. 243.

⁴ Криміналістика : навч. посіб. / За ред. А. Ф. Волобуєва. – Київ : КНТ; Самміт-Книга, 2011. – С. 204.

доцільні, були обрані письмовий скорочений план (14,5%) та усний план (3,6%). Ще 5,5% опитаних впевнені в недоцільності складання плану розслідування.

Виходячи з вивчення позицій вчених-криміналістів, аналізу результатів опитування практичних працівників, а також з огляду на складний та багатоелементний характер процесу розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів, рекомендуємо слідчим, які здійснюють такі розслідування, складати саме письмові плани. Вибір між розгорнутою та табличною формами письмового плану залежить від складності конкретного провадження, обсягу доступного робочого часу та особистих вподобань слідчого.

Таким чином, можна зробити висновок, що планування розслідування є необхідною умовою швидкого та ефективного розкриття посягань на життя та здоров'я журналістів. Планування має спиратися на обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування даної категорії злочинів, та слідчі версії, що були висунуті слідчим на момент планування. Найефективнішими формами плану визнано письмову розгорнуту та письмову табличну.

3.4. Організація взаємодії під час розслідування

Важливим аспектом організації розслідування будь якого злочину є організація взаємодії між суб'єктами розслідування та іншими особами.

Питання організації взаємодії під час розслідування злочинів було об'єктом наукового пошуку Р. С. Белкіна, О. О. Волобуєвої, В. А. Журавля, Д. Д. Зайця, М. В. Кривоноса, В. В. Ковальова, І. І. Когутича, В. О. Коновалової, О. А. Самойленка, В. І. Сліпченка, Р. Л. Степанюка, В. Ю. Шепітька, Л. І. Щербини, О. О. Юхна та інших вчених. В той же час, основні аспекти організації взаємодії під час розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів не були висвітлені у

криміналістичній літературі та потребують ґрунтовного дослідження.

Приєднуємося до позиції авторів, які відмічають відсутність у КПК України терміну «взаємодія», котрий, при цьому, використовується в Законах України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» і відомчих нормативно-правових актах правоохоронних органів¹. Зазначена термінологічна невідповідність спричиняє деякі складнощі в реалізації взаємодії під час розслідування злочинів, про те зазначений термін є сталим та використовується як на практиці, так і в теорії кримінального процесу та криміналістики.

В. Ю. Шепітько взаємодію у широкому значенні розуміє як процес безпосереднього або опосередкованого впливу суб'єктів (об'єктів) один на одного, що породжує їх взаємозумовленість і зв'язок². В рамках розслідування злочинів, взаємодія – це одна з форм організації розслідування³.

На думку О. А. Самойленко, сутність взаємодії полягає в узгодженій діяльності різних складових однієї чи

¹ Див.: Криміналістика : підруч. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. : за ред. В. Ю. Шепітька. – 5-те вид. переробл. та допов. – Київ : Ін Юре, 2016. – С. 429; Щербина Л. І. Взаємодія органів досудового слідства з оперативними підрозділами / Л. І. Щербина // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Юриспруденція. – 2015. – № 14, том 2 – С. 114; Сліпченко В. І. Особливості взаємодії оперативних та слідчих підрозділів за новим КПК України / В. І. Сліпченко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 4. – С. 540; Юхно О. О. Окремі аспекти взаємодії слідчих та інших підрозділів органів внутрішніх справ під час розслідування злочинів / О. О. Юхно // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2012. – №. 2. – С. 212.

² Шепітько В. Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / В. Ю. Шепітько ; за заг. ред. акад. НАН України В. Я. Тація. – Х. : Право, 2001. – С. 42.

³ Див.: Криміналістика : підруч. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. : за ред. В. Ю. Шепітька. – 5-те вид. переробл. та допов. – Київ : Ін Юре, 2016. – С. 429.

декількох систем, зокрема в поєднанні діяльності слідчого та органів дізнання, підприємств, установ, громадськості й засобів масової інформації, спрямованій на досягнення загальної мети щодо розслідування конкретного злочину. Кожний, при цьому, діє в межах своїх повноважень, методів і засобів. Науковець слушно відмічає, що провідна роль у взаємодії належить слідчому як координатору діяльності¹.

Існують різні підстави класифікації видів та форм взаємодії під час розслідування злочинів. Зокрема, Р. Л. Степанюк та Д. Д. Заяць класифікують взаємодію у залежності від рівня її існування; від стадії кримінальної процесуальної діяльності; від нормативно-правової регламентації взаємодії; за ознакою суб'єкта взаємодії². Вважаємо за доцільне зупинитися на дослідженні взаємодії з огляду на її суб'єктів.

Виходячи з тези про провідну, координуючу роль слідчого у взаємодії під час розслідування злочинів, з метою висвітлення особливостей взаємодії в ході розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів, вважаємо за доцільне дослідити зазначене питання через призму взаємодії слідчого з оперативними підрозділами, спеціалістами та експертами, а також з журналістськими організаціями, видавництвами, громадськістю. Окремо слід зазначити, що взаємодія слідчого з прокурором, що є процесуальним керівником у провадженні, досить чітко врегульована чинним КПК України та у значній мірі є універсальною для розслідування широкого переліку злочинів. Виходячи з цього, вважаємо виправданим висвітлення організації такої взаємодії лише в найбільш загальних методиках розслідування злочинів.

¹ Криміналістика : навч. посіб. / За ред. А. Ф. Волобуєва. – Київ : КНТ; Самміт-Книга, 2011.- С. 327.

² Степанюк Р. Л. Взаємодія під час досудового розслідування економічних злочинів / Р. Л. Степанюк, Д. Д. Заяць // Форум права. – 2014. – № 1. – С. 462-463.

Найбільш розповсюдженою у сучасному кримінальному процесі є взаємодія слідчого з оперативними підрозділами. За результатами проведеного нами анкетування слідчих НП України, 62,5% респондентів наголошують на доцільності взаємодії слідчого з оперативними підрозділами під час розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів.

Види й форми взаємодії оперативних і слідчих підрозділів залежать від етапу кримінального провадження, виду вчиненого кримінального правопорушення, осіб, котрі його вчинили, та стадії кримінального процесу, на якій відбувається взаємодія¹.

Загально визнаним є поділ правових форм взаємодії слідчого та оперативних підрозділів на процесуальні та непроцесуальні (організаційні). Процесуальні форми взаємодії є регламентованими чинним кримінальним процесуальним законодавством України. Однак, значна кількість науковців відмічає недосконалість норм чинного КПК України щодо врегулювання процесуальних форм взаємодії слідчого з оперативними підрозділами². Так, КПК України передбачено лише створення слідчих груп (ч. 2 ст. 38 КПК України) та доручення слідчим проведення слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам (п. 3 ч. 2. ст. 40 КПК України).

¹ Див.: Сліпченко В. І. Особливості взаємодії оперативних та слідчих підрозділів за новим КПК України / В. І. Сліпченко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 4. – С. 544.

² Див.: Багрій М. М. Взаємодія слідчого з працівниками підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність / М. М. Багрій // Вісник Львівського університету. Сер. юрид. – 2013. – Вип. № 57. – С. 316; Сліпченко В. І. Особливості взаємодії оперативних та слідчих підрозділів за новим КПК України / В. І. Сліпченко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 4. – С. 540; Щербина Л. І. Взаємодія органів досудового слідства з оперативними підрозділами в системі Служби безпеки України при розслідуванні кримінальних справ : Навч. Посібник / Л. І. Щербина – К. : НА СБ України, 2005. – С. 114 та інші.

Більш широкий перелік форм взаємодії передбачений проектом Наказу МВС України «Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень», зокрема: 1) організація взаємодії при надходженні до органу поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та реагуванні на них; 2) організація взаємодії у разі скерування оперативним підрозділом матеріалів за результатами оперативно-розшукової діяльності до слідчого підрозділу; 3) створення і організація роботи СОГ (слідчо-оперативних груп) під час досудового розслідування кримінальних правопорушень; 4) виконання співробітниками оперативного підрозділу письмових доручень про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування¹. Викладені в проекті наказу положення покликані замінити норми чинного наказу МВС від 14 серпня 2012 року № 700 «Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень». Визнаючи положення Проекту в цілому вдалими, все ж вважаємо, що керівні засади процесуальних форм взаємодії під час розслідування кримінальних правопорушень повинні бути закріплені у КПК України.

Специфіка роботи слідчо-оперативних груп в ході проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, а також особливості виконання співробітниками оперативного підрозділу письмових доручень про проведення процесуальних дій під час

¹ Див.: Проект наказу МВС України «Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.npu.gov.ua/en/control/uk/publish/article/1768465>.

досудового розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів, знаходять своє відображення у рекомендаціях щодо проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

Л. І. Щербина наводить наступний перелік організаційних (непроцесуальних) форм взаємодії при розслідуванні злочинів: спільне планування роботи з розкриття й розслідування кримінальних правопорушень; використання слідчим результатів оперативно-розшукової діяльності для побудови версій у кримінальному провадженні; інструктаж оперативних співробітників, безпосередньо задіяних у проведенні слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій; взаємний обмін інформацією між слідчими та оперативно-розшуковими підрозділами; консультації, надання методичних рекомендацій щодо документування протиправних дій тощо¹.

Підкреслюючи важливість усіх наведених організаційних форм взаємодії, звертаємо окрему увагу на інструктаж оперативних співробітників та надання їм методичних рекомендацій під час розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів. Потреба у здійсненні таких заходів продиктована специфікою розслідування зазначеної категорії злочинів, що проявляється, у тому числі, й у дослідженні доказів, пов'язаних з професійною журналістською діяльністю потерпілого.

Важливим аспектом розслідування злочинів виступає взаємодія слідчого з експертами та спеціалістами. За результатами проведеного нами анкетування слідчих НП України, 46,4% респондентів наголошують на важливості взаємодії слідчого з експертами та спеціалістами в ході розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів.

¹ Щербина Л. І. Взаємодія органів досудового слідства з оперативними підрозділами в системі Служби безпеки України при розслідуванні кримінальних справ : Навч. Посібник / Л. І. Щербина – К. : НА СБ України, 2005. – С. 115.

Важливо розуміти, що поняття взаємодії слідчого з експертами та спеціалістами не є тотожним поняттю використання спеціальних знань. Зокрема, спеціальні знання можуть застосовуватися слідчим особисто в ході прийняття процесуальних та організаційних рішень, проведення слідчих (розшукових) дій та оцінки доказів¹, в той час як взаємодія слідчого з експертами та спеціалістами покликана забезпечити застосування у провадженні спеціальних знань, що відсутні у слідчого. Таким чином, використання спеціальних знань можна назвати бажаним результатом такої взаємодії.

В. В. Ковальов мету взаємодії слідчого зі спеціалістами та експертами вбачає у реалізації наступних завдань: успішне проведення окремої слідчої (розшукової) дії; розв'язання конкретної слідчої ситуації, що виникла; застосування спеціальних знань для дослідження слідів і об'єктів на місці події і одержання інформації, необхідної для організації розшуку злочинця; одержання консультації від спеціаліста для планування та визначення тактичної комбінації².

Як і взаємодія слідчого з оперативними підрозділами, взаємодія слідчого з експертами та спеціалістами, а також використання спеціальних знань зазначених суб'єктів можливе у процесуальних, та в непроцесуальних формах. Зокрема, до процесуальних форм використання спеціальних знань за участю спеціалістів, І. І. Когутич відносить участь спеціалістів у провадженні слідчих (розшукових) дій; призначення і провадження судових

¹ Див.: Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Б. В. Романюк. – Київ, 2002. – С. 8.

² Ковальов В. В. Взаємодія слідчого з працівниками експертної служби МВС України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В. В. Ковальов. – Київ, 2008 – С. 22.

експертиз. До непроцесуальних – консультативну допомогу спеціалістів¹.

Процесуальні форми використання спеціальних знань, а також особливості взаємодії слідчого з експертами та спеціалістами в ході реалізації таких форм доцільніше розглянути відповідно у підрозділах, присвячених тактиці проведення окремих слідчих (розшукових) дій та особливостям призначення судових експертиз.

Зупинимося на особливостях непроцесуальної взаємодії слідчого з експертами та спеціалістами під час розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів. М. В. Кривонос слушно зазначає, що консультації або роз'яснення спеціаліста зі спеціальних питань широко використовуються на будь-якому етапі розслідування, у судовому розгляді кримінального провадження, як в усній, так і в письмовій формі². О. О. Волобуєва вважає за доцільне залучати спеціаліста для консультаційної і консультаційно-довідкової допомоги з усіх спеціальних питань організаційно-тактичного характеру і для роз'яснення інформаційно-доказового потенціалу речових доказів і механізму його реалізації³.

Вченими обґрунтовується доцільність консультування слідчого, прокурора із спеціалістом перед призначенням експертизи з приводу особливостей призначення та можливостей конкретних видів судових експертиз, орієнтовних питань, що вирішуються тим чи іншим видом дослідження, специфіки підготовки матеріалів для

¹Когутич І. І. Криміналістика : Курс лекцій / І. І. Когутич. – Київ, Атіка, 2008 – С. 114-115.

²Кривонос М. В. Участь спеціаліста в проведенні слідчих (розшукових) дій: правовий аспект //Вісник Академії митної служби України. Сер.: Право. – 2013. – №. 2. – С. 123.

³Волобуєва О. О. Взаємодія слідчого з фахівцями під час збору інформації про особу, яка вчинила злочин : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / О. О. Волобуєва. – Київ, 2006. – С. 16.

дослідження тощо¹. Варто також розділити занепокоєність, яку виявили Ю. В. Циганюк та О. В. Кравчук, щодо відсутності у процесуальному законодавстві регламентації попередніх консультацій з експертами щодо складності експертизи та можливостей її проведення у визначений для кожної експертизи строк. Автори наполягають на обґрунтованості впровадження відповідних положень у процесуальні норми². Погоджуючись з наведеною позицією, рекомендуємо практичним працівникам в сучасних умовах здійснювати таке консультування у неформальному порядку.

Також, вважаємо за доцільне у рамках даного підрозділу зупинити увагу на категорії спеціалістів, залучення яких, зокрема у формі консультування, є характерним для розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів.

Відповідно до ч. 1 ст. 71 КПК України, спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок.

Процес розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів потребує від слідчого, прокурора, оперативних співробітників занурення у сферу професійної журналістської діяльності. Зокрема, здійснення потерпілим професійної журналістської діяльності, або

¹ Див.: Комарницький В. М. Виявлення, документування та розслідування злочинів, передбачених ст. 315 КК України, вчинених з використанням мережі Інтернет : навчально-практичний посібник / В. М. Комарницький, В. О. Криволапчук, Б. І. Бараненко та ін.; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – Суми : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2016. – С. 171.

²Циганюк Ю. В. Строки проведення судових експертиз у процесуальному законодавстві України: порівняльний аналіз / Ю. В. Циганюк, О. В. Кравчук // Криміналістичний вісник : наук.-практ. зб. – 2016. – №1 (25). – С. 49.

здійснення кимось із близьких родичів чи членів сім'ї потерпілого професійної журналістської діяльності та спеціальний мотив – вчинення злочину у зв'язку з професійною діяльністю журналіста, були віднесені нами до обставин, що підлягають з'ясуванню у відповідних провадженнях; типовими слідами таких злочинів є знаряддя професійної журналістської діяльності. Ці та інші обставини посягань, що вивчається, тісно пов'язані зі специфікою журналістської професії.

Можливість використання спеціальних знань для вирішення завдань, що виникають при розкритті та розслідуванні злочинів, на думку науковців, встановлюється через призму дотримання принципів використання спеціальних знань, зокрема принципів: а) законності; б) науковості; в) додержання прав особи; г) безпеки; д) ефективності; е) застосування спеціальних знань уповноваженою особою; ж) збереження досліджуваного об'єкта¹. Найбільш загальними з наведених видаються принципи науковості та ефективності, в той час як дотримання інших принципів реалізується безпосередньо в ході кожного окремого застосування спеціальних знань.

Так, загальність принципу ефективності, на нашу думку, полягає у дотриманні вимоги більш ефективного вирішення конкретних завдань розслідування з використанням спеціальних знань, порівняно з їх вирішенням без застосування останніх. Принцип науковості, у загальному обсязі, полягає в обґрунтованості сучасною наукою відповідних знань.

Знання про специфіку журналістської професії, навички роботи з журналістськими текстами в абсолютній більшості випадків відсутні у слідчих, прокурорів, оперативних співробітників, що беруть участь у

¹ Див.: Криміналістичне забезпечення розкриття і розслідування злочинів (Курс лекцій) / В. К. Весельський, А. В. Іщенко, В. С. Кузьмичов та ін. – Київ: ХмЦНП, 2011. – С. 50.

розслідуванні посягань на життя та здоров'я журналістів. У той же час, студенти журналісти в ході отримання профільної вищої освіти, за підрахунками С. Г. Корконосенко, вивчають загальнопрофесійні дисципліни (25-30% від загальної кількості академічних годин) та спеціальні дисципліни (25-30% від загальної кількості академічних годин)¹. Крім того, названий автор наполягає на ефективності проходження студентами практики у ЗМІ в структурі підготовки професіонала-журналіста². А. І. Петрушка називає вільне володіння журналістами спеціальними науковими та науково-технічними знаннями запорукою конкурентоздатності журналіста та основним аспектом побудови професіограм журналістської професії³.

На основі дослідження особливостей професійної підготовки журналістів⁴, вимог до представників зазначеної професії⁵ а також посадових обов'язків журналістів різних напрямків, можна зробити однозначний висновок про те, що професійні журналісти володіють спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів. У результаті співвіднесення

¹ Корконосенко С. Г. Преподаем журналистику: Профессиональное и массовое медиаобразование. Учебное пособие / С. Г. Корконосенко. – СПб., 2004. – С. 92.

² Корконосенко, С. Г. Преподавание журналистики в высшей школе : учеб. пос. / С. Г. Корконосенко. – СПб. : Свое издательство, 2015. – С. 74.

³ Петрушка А. І. Спеціальні знання в структурі компетентності фахівців у мас-медійній діяльності як вияв конвергенції / А. І. Петрушка // Наукові записки Інституту журналістики. – 2014. – № 56. – С. 236.

⁴ Див.: Інформаційний пакет Інституту журналістики [Електронний ресурс] / Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка – Режим доступу: <http://journ.univ.kiev.ua/files/uploaded/IJ-inf%20paket.pdf>.

⁵ Див.: Професійний стандарт журналіст мультимедійних видань засобів масової інформації. Скорочена версія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/content/%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0/%D0%92%D0%B8%D1%89%D0%B0/passport-journalist.pdf>; Коханова Л. А. Основи теорії журналістики: учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по специальности «Журналистика» / Л. А. Коханова, А. А. Калмыков. – Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2009. – С. 161-162.

відомостей про спеціальні знання журналістів з завданнями розслідування, наводимо орієнтовний невичерпний перелік питань, що можуть мати значення для розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів, та вирішення яких потребує професійних знань та навичок представників даної професії. Так, спеціаліст-журналіст може надати допомогу чи консультації щодо:

- жанрів та видів професійної журналістської діяльності;
- стратегії та тактики журналістської творчості;
- методики журналістських розслідувань;
- методів збирання та фіксації журналістської інформації;
- організації роботи ЗМІ, видавництва тощо.

Зазначенні знання та навички, відсутні у слідчих та прокурорів, набуваються журналістами в процесі професійного навчання та практичної діяльності й можуть бути використані в процесі дослідження знярядь та результатів здійснення професійної журналістської діяльності, аналізу поведінки журналіста на місці події тощо.

Зокрема, допомога спеціаліста-журналіста є найбільш актуальною при дослідженні документів потерпілого журналіста, що загинув, або через стан здоров'я не може особисто дати показання щодо обставин здійснення ним професійної журналістської діяльності, змісту чернеток, макетів, робочих документів тощо.

Щодо взаємодії з засобами масової інформації, громадськістю, то на сьогодні, у криміналістичній літературі увага здебільшого приділяється взаємодії слідчого, прокурора з громадськістю та засобами масової інформації з точки зору підтримання позитивного іміджу правоохоронних органів, використання ЗМІ для розшуку зниклих осіб, а також подолання негативних наслідків розголошення ЗМІ інформації про досудове розслідування.

Проте, специфіка посягань на життя та здоров'я журналістів вимагає вивчення та запровадження нових напрямків взаємодії слідчого, прокурора з громадськістю та ЗМІ при розслідуванні зазначеної категорії злочинів.

Окремі аспекти взаємодії слідчого, прокурора з громадськістю та ЗМІ під час розслідування злочинів у своїх роботах досліджували Р. С. Белкін, В. С. Бурданова, О. А. Гончарова, Л. М. Колодкін, М. А. Михайлов, Ю. В. Наумкін, В. М. Сущенко, В. А. Хайменов, С. В. Шошин, М. П. Яблоков та інші. Втім, організація такої взаємодії під час розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів ще не знайшла відображення у науковій літературі та потребує окремого наукового вивчення.

Результати опитування слідчих Національної поліції України щодо доцільності застосування різних напрямків взаємодії під час розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів свідчать про те, що більшість респондентів (62,6%) усвідомлюють важливість взаємодії слідчого зі ЗМІ чи редакцією де працював журналіст, проте тільки 24,9% опитаних визнали важливість взаємодії з громадськістю. В той же час, лише 20,3% опитаних нами журналістів відповіли, що представники правоохоронних органів хоча б раз зверталися до них з метою організації взаємодії слідства зі ЗМІ чи громадськістю під час розслідування злочинів в цілому. Наведені результати свідчать про недостатній рівень взаємодії зі ЗМІ, та неусвідомлення слідчими позитивних аспектів взаємодії з громадськістю під час розслідування злочинів.

Відтак, виникає потреба у дослідженні напрямів взаємодії слідчого, прокурора з громадськістю та ЗМІ під час розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів, тактичних ризиків та особливостей організації такої взаємодії, а також розроблення практичних рекомендацій з окресленого питання.

Виходячи із специфіки посягань на життя та здоров'я журналістів, вважаємо за доцільне виділити наступні напрями взаємодії слідчого, прокурора з громадськістю та ЗМІ:

1. Взаємодія з редакцією засобу масової інформації, у якій працює (працював) журналіст щодо отримання відомостей про професійну журналістську діяльність, яка стала причиною вчинення злочину.

У більшості випадків керівництво або колеги журналіста, який став жертвою посягання, мають деяке уявлення про напрями та об'єкти його професійної журналістської діяльності, що є однією з обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів¹. Керівник ЗМІ, редактор можуть ставити перед журналістом завдання щодо здійснення його професійної діяльності. Колеги журналіста можуть спільно з ним працювати над матеріалом, або отримати інформацію від потерпілого. У деяких випадках слідчому, прокурору доцільно допитати зазначених осіб з метою отримання відомостей про особливості професійної журналістської діяльності потерпілого. Такі випадки можуть мати місце:

- коли журналіст загинув внаслідок посягання, або його стан здоров'я не дозволяє йому давати показання;
- коли потерпілий-журналіст з якихось причин відмовляється співпрацювати зі слідством та повідомляти подробиці своєї професійної діяльності;
- коли виникає потреба перевірити показання журналіста на правдивість.

Слідчий, прокурор можуть звернутися до керівництва, редакції засобу масової інформації, де працював потерпілий журналіст, з запитом щодо надання документів, що містять інформацію про характер та об'єкти професійної

¹ Див.: Коваленко А. В. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів / А. В. Коваленко // Право і Безпека. – 2016. – № 1. – С. 106.

журналістської діяльності, яку здійснював потерпілий. Такими документами можуть бути: письмово оформлене доручення журналісту працювати за тим чи іншим напрямком, або конкретною тематикою; документи, що містять звітність журналіста перед керівництвом щодо виконаної роботи; чернетки, макети, інші проміжкові результати журналістської діяльності, що можуть зберігатися в редакції засобу масової інформації тощо. У випадку, коли керівництво, редакція засобу масової інформації відмовляються від співпраці та не надають зазначені документи, слідчому, прокурору слід ознайомитися з ними, зробити копії або вилучити їх у порядку передбаченому ст. 159 КПК України (тимчасовий доступ до речей і документів).

Крім того, доцільно оглянути робоче місце журналіста у редакції, комп'ютерну та іншу електронну техніку, якою користувався потерпілий з метою виявлення відомостей, пов'язаних із його професійною діяльністю, що ймовірно стала причиною посягання на нього. В разі необхідності, може бути проведено обшук у робочих приміщеннях засобу масової інформації з метою відшукування документів або речей, що мають відношення до професійної журналістської діяльності, яка стала причиною посягання на життя чи здоров'я журналіста.

2. Інформування населення про стан розслідування та використання ЗМІ для розповсюдження інформації про розшукуваних осіб. Взаємодія правоохоронних органів із засобами масової інформації та громадськістю може допомогти як у розслідуванні конкретних злочинів, так і у запобіганні злочинів та зниженні рівня злочинності в цілому.

Відповідно до Положення про органи досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України, до завдання слідчих управлінь (відділів) Головних управлінь Національної поліції відноситься інформування населення через засоби масової інформації про виявлені під час

розслідування кримінальних правопорушень причини і умови, що сприяють їх учиненню¹.

Відповідно до Рекомендації N R (2003) 13 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про порядок надання інформації про розгляд у кримінальних справах через засоби масової інформації (10 липня 2003 року)», суспільство повинно бути в змозі отримувати інформацію про діяльність судової влади і поліції через засоби масової інформації; журналісти повинні бути в змозі вільно розповідати і коментувати діяльність правової системи; судова влада і поліція повинні забезпечити засоби масової інформації тільки перевіреною інформацією або такими відомостями, які засновані на обґрунтованих припущеннях².

За допомогою ЗМІ правоохоронні органи мають можливість оперативно доводити інформацію до населення, а професійні здібності ЗМІ в способах і формах подачі матеріалу дозволяють викликати в людях бажання відгукнутися і допомогти³.

На думку В. С. Бурданової, під час розслідування злочину громадськість може допомогти у виявленні очевидців злочину, мотивів злочину, ознак особи злочинця,

¹ Див.: Положення про органи досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України. Затв. наказом МВС України від 09.08.2012 № 686 / Офіційний вісник України від 12.11.2012 – 2012 р., № 84, стор. 100, стаття 3408, код акту 64053/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1769-12>.

² Див.: Принципы, касающиеся получения информации посредством средств массовой информации о разбирательствах по уголовным делам. Приложение к Рекомендации N R (2003) 13 Комитета министров Совета Европы государствам-членам «О порядке предоставления информации о разбирательствах по уголовным делам через средства массовой информации» (10 июля 2003 года) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_870.

³ Див.: Хайменов В. А. Некоторые аспекты взаимодействия правоохранительных органов и средств массовой информации в современных условиях при выявлении и расследовании преступлений / В. А. Хамейнов // Вестник ВГУ. Серия : Право. – 2012. – № 1. – С. 540.

свідків, потерпілих, які не повідомляли про злочин, співучасників, пособників, у перевірці кола осіб, що можуть бути причетними до вчинення злочину. Дана авторка виділяє три практичні форми участі громадськості у розкритті, розслідуванні та попередженні злочинів:

1) інформування органами досудового розслідування громадськості про протиправні діяння та осіб, що їх вчинили чи мають намір вчинити;

2) залучення громадськості до заходів, що не мають процесуального характеру;

3) залучення представників громадськості до проведення слідчих дій¹.

Виходячи з того, що за кримінальним процесуальним законодавством України процесуальні дії не вичерпуються слідчими (розшуковими) діями, на наш погляд третій пункт було би доцільніше сформулювати наступним чином: залучення представників громадськості до проведення процесуальних дій, у тому числі слідчих (розшукових) дій. Залучення неуповноважених осіб до проведення негласних слідчих (розшукових) дій є неприпустимим.

Іншою причиною інформування громадськості (зокрема через ЗМІ) про стан розслідування та запобігання злочинам є подолання негативних соціальних наслідків злочинів. Особливо яскраво такі наслідки виражені при посяганнях на життя та здоров'я журналістів.

У п. 3 Рекомендації CM/Rec(2016)4 [1], що була прийнята Комітетом міністрів Ради Європи 13 квітня 2016 року відмічається, що зловживання та злочини проти журналістів та свободи слова, вчинені як державними, так і не державними діячами, мають серйозний «заморожуючий ефект» на свободу самовираження, що включає в себе можливість доступу до інформації, діяльність журналістів та інших дійових осіб засобів масової інформації як громадських спостерігачів, а також відкрити й енергійну

¹ Курс криміналістики : в 3 т. Т. 1 / Под ред. О. Н. Коршуновой и А. А. Степанова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – 503.

публічну дискусію, яка поряд з іншими переліченими елементами є основою демократичного суспільства. Такий ефект виникає у випадках, коли втручання в це право на самовираження викликає страх, що призводить до самоцензури і, в кінцевому рахунку, до збіднення суспільної дискусії, що йде на шкоду суспільству в цілому¹.

Журналістам та працівникам ЗМІ важливо відчувати себе у безпеці, для того щоб ефективно здійснювати свою професійну діяльність та реалізовувати свою соціальну функцію. Стримуючими факторами можуть виступати страх за своє життя та здоров'я, за життя та здоров'я близьких родичів та членів сім'ї; безкарність злочинців та низький рівень розкриття злочинів проти їх колег журналістів, а також інших злочинів; несприятлива криміногенна ситуація в країні в цілому; низький рівень довіри правоохоронним органам тощо.

Масштаби цієї проблеми змусили Генеральну Асамблею ООН прийняти резолюцію 68/163 «Безпека журналістів та проблеми безкарності» 18 грудня 2013 року, яка проголосила 2 листопада Міжнародним днем ООН за припинення безкарності за злочини проти журналістів. Крім того, Резолюція закликає держави-члени ООН зробити все можливе для запобігання насильства щодо журналістів і працівників засобів масової інформації, за рахунок проведення неупередженого, швидкого й ефективного розслідування всіх виявлених випадків насильства щодо журналістів і працівників засобів масової інформації, притягнути винних у вчиненні таких злочинів до відповідальності і забезпечити жертвам доступ до відповідних засобів правового захисту.

¹ Див.: Recommendation CM/Rec(2016)4[1] of the Committee of Ministers to member States on the protection of journalism and safety of journalists and other media actors [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016806415d9. – заголовок з екрана.

У п. 6 Резолюції, Генеральна Асамблея ООН закликає держави-члени ООН сприяти створенню безпечних і сприятливих умов для того, щоб журналісти виконували свою роботу незалежно і без зайвого втручання, в тому числі за допомогою: відстеження нападів на журналістів і повідомлення про них; публічного засудження нападів; виділення ресурсів, необхідних для розслідування подібних нападів і судового переслідування за їх вчинення¹.

Отже, своєчасне та достовірне інформування журналістів та ЗМІ про результати розслідування та запобігання посягань на життя та здоров'я журналістів має допомогти подолати страх, що може бути викликаний такими посяганнями.

Наведені висновки є актуальними при розслідуванні й інших категорій злочинів. Так, слід погодитися з С. В. Шошиним, який наголошує на важливості інформування населення про результати розслідування після звернення до громадськості за допомогою ЗМІ. Такі повідомлення дають можливість, поряд з виразом вдячності за співпрацю, одночасно спростовувати неправдиві чутки, що можуть виникати у зв'язку зі вчиненням злочину².

У той же час, слідчому, прокурору слід пам'ятати про обмеження щодо розголошення інформації про хід розслідування злочину. Відповідно до ч. 1 ст. 222 КПК України, відомості досудового розслідування можна розголошувати лише з дозволу слідчого або прокурора і в тому обсязі, в якому вони визнають можливим. Погоджуємося з В. С. Бурдановою, яка зазначає, що розголошення охоронюваних законом таємниць, у тому числі державної, таємниці слідства та оперативно-

¹ Див.: Resolution adopted by the United Nations General Assembly on 18 December 2013 № 68/163. The safety of journalists and the issue of impunity [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/68/163. – заголовок з екрана

² Шошин С. В. Расследование убийств / С. В. Шошин. – Ростов на Дону : Феникс, 2007. – С. 251.

розшукової діяльності, службової таємниці, банківської, комерційної, лікарської тощо, є неприпустимим¹.

Також, не можна забувати про тактичний ризик розголошення інформації про наявність у слідства тих чи інших доказів та підозр щодо конкретних осіб. Широке розголошення такої інформації може сполохати злочинця, або навпаки спровокувати його на дії, що можуть його скомпрометувати.

3. Використання результатів журналістських розслідувань посягань на життя та здоров'я журналістів.

Досить часто журналісти здійснюють власні розслідування багатьох правопорушень, з метою інформування населення. На підтвердження даної тези можна навести наступні статистичні дані.

Громадським об'єднанням «Європейська дослідницька асоціація» у співпраці з ГО «Демократичні ініціативи молоді» було проведено опитування серед 192 журналістів представників розслідувальної журналістики, щодо стану розслідувальної журналістики в Україні у 2012 році. Результати опитування показали, що в більшості випадків, журналісти проводять не більше 10 розслідувань на рік: третина респондентів (30%) за рік провели й опублікували 1-3 розслідування, ще близько третини (28%) – 4-6. У 2012 році кожне друге розслідування (52%) стало підставою для початку досудового розслідування правоохоронними органами (на 24% більше, ніж у 2010). Половина респондентів назвали мотивом розслідувальної діяльності внутрішню потребу боротися з несправедливістю та злочинами. На думку організаторів опитування, дані дослідження свідчать про активний розвиток розслідувальної журналістики в Україні. Зростає генерація журналістів – правдолюбів, які прагнуть не лише викрити проблему у суспільстві, але й вирішити її, докладаючи

¹ Курс криміналістики : в 3 т. Т. 1 / Под ред. О. Н. Коршуновой и А. А. Степанова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – С. 500.

додаткових зусиль¹. Крім того, 90,4% опитаних нами журналістів вважають за потрібне проводити незалежне журналістське розслідування посягання на життя та здоров'я журналіста паралельно з кримінальним провадженням за фактом такого посягання.

Журналіст може розпочати власне розслідування посягання на свого колегу як паралельно з розслідуванням, що здійснюється органами досудового слідства, так і окремо, якщо відповідне провадження не було розпочато уповноваженими органами з тих чи інших причин.

Журналістське розслідування та розслідування, що здійснюється правоохоронними органами, мають достатньо відмінностей. Видається слушною позиція В. М. Суценка, який вважає, що мета журналістського розслідування – насамперед привернути увагу аудиторії до описуваного явища або героя публікації, змусити читача, слухача або глядача замислитися над тим, що трапилося. При цьому, метою діяльності слідчого є викриття злочинця встановленими законом методами і засобами та передача матеріалів кримінального провадження до суду, де має відбутися ухвалення остаточного рішення: «винен» чи «не винен» і яке покарання має понести винувата особа за вчинений нею злочин².

Під журналістським розслідуванням, на думку В. М. Суценка, слід розуміти професійну діяльність журналіста (кореспондента), який за дорученням ЗМІ або з власної ініціативи здійснює методами і засобами, дозволеними чинним законодавством України і нормами

¹ Див.: Стан розслідувальної журналістики в Україні у 2012 році. Аналітичний звіт експертного опитування журналістів / ГО «Європейська дослідницька асоціація» у співпраці з ГО «Демократичні ініціативи молоді» [Електронний ресурс]. – Київ, 2012. – Режим доступу: http://umedia.kiev.ua/uploads/files/ir-report_sep12_ukr.pdf. – Заголовок з екрана.

² Суценко В. М. Журналістське розслідування правопорушень: загальна характеристика та поняття з точки зору правознавства / В. М. Суценко // Наукові записки. Юридичні науки. – 2011. – Том 116. – С. 28.

професійної журналістської етики, збір інформації щодо конкретної події (умов, обставин, учасників і свідків) протиправної поведінки окремих осіб для своєчасного і добросовісного інформування суспільства та надання інформаційної допомоги органам досудового слідства у розслідуванні такої події з метою публічного захисту конституційних прав та інтересів людини і громадянина¹.

Не можна не погодитися з Л. М. Колодкіним який зазначає, що журналіст може виявити діяння, які мають ознаки кримінального правопорушення, викласти можливі версії, проте рішення про винність особи приймає лише суд на основі матеріалів досудового розслідування².

Виникає питання щодо можливості використання результатів журналістського розслідування під час досудового розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів. Зрозуміло, що оскільки журналіст-розслідувач не є учасником кримінального провадження, інформація що може бути надана ним щодо обставин, які мають значення для кримінального провадження, має розглядатися лише як орієнтуюча для слідчого, прокурора або суду.

Речі або документи, що були самостійно отримані чи витребувані таким журналістом, можуть бути долучені до матеріалів кримінального провадження у якості доказів лише у тому випадку, коли їх оригінальність та достовірність можуть бути перевірені, а спосіб їх отримання є законним. Наводячи приклад таких документів, можна назвати рукописи, або друковані тексти, виконані потерпілим, іншими особами (оригінальність та авторство яких можна перевірити за допомогою почеркознавчих та

¹ Сущенко В. М. Журналістське розслідування правопорушень: загальна характеристика та поняття з точки зору правознавства / В. М. Сущенко // Наукові записки. Юридичні науки. – 2011. – Том 116.. – С. 28.

² Колодкін Л. М. Журналистское расследование и предварительное следствие / Л. М. Колодкин / Организация общественных связей органов внутренних дел. Материалы научно-практической конференции. – Москва, Академия МВД России, 1997 – С. 60.

авторознавчих експертиз); офіційні документи, які містять усі потрібні реквізити, включаючи підпис та відбиток печатки (оригінальність яких можна перевірити за допомогою експертизи документів); особисті речі потерпілого, належність яких потерпілому може бути підтверджено показаннями свідків, пред'явленням таких речей для впізнання тощо. Такі речі або документи можуть бути за власною ініціативою надані журналістом-розслідувачем слідчому, прокурору, слідчому-судді, суду, або бути витребувані від нього офіційними особами кримінального провадження, що відповідає нормі ч. 2 ст. 93 КПК України.

Після отримання таких речей або документів, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд керуючись нормами КПК України оцінюють належність, допустимість та достовірність кожного з таких об'єктів та приймають рішення щодо їх долучення до кримінального провадження у якості доказів.

Журналістське розслідування може й заважати розслідуванню, що проводиться уповноваженими органами. Журналісти можуть випереджуючи слідчого витребувати у третіх осіб документи або інші предмети, що є доказами у справі, або оприлюднюють отриману ними інформацію, що може зірвати слідчі (розшукові) дії та зробити неефективними тактичні прийоми, що засновані на факторі несподіванки, чи збереження деяких відомостей у таємниці¹. Як зазначає В. А. Хайменов, співробітники ЗМІ дуже рідко узгоджують матеріали, пов'язані з розслідуваними кримінальними справами, що готуються до

¹ Див.: Михайлов М. А. Следователь и средства массовой информации: проблемы взаимодействия и противостояния / М. А. Михайлов, Е. А. Гончарова // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2003. – №. 21. – С. 76.

публікації, з посадовими особами правоохоронних органів, у яких ці справи перебувають у провадженні¹.

З метою забезпечення продуктивної взаємодії слідчого з журналістом, який проводить власне журналістське розслідування посягання на життя чи здоров'я журналіста, а також з метою запобігання негативних наслідків для офіційного розслідування, рекомендуємо слідчому, який дізнався про проведення журналістського розслідування встановити контакт з журналістом що проводить таке розслідування. При цьому, доцільно отримати інформацію про те, якими відомостями щодо злочину володіє журналіст та попередити його про тактичні ризики розголошення такої інформації.

У той же час можемо рекомендувати й журналісту-розслідувачу, метою якого є встановлення винного у злочині проти його колеги, плідно співпрацювати зі слідчим, прокурором що здійснюють досудове розслідування такого злочину, повідомляти їх про виявлену інформацію, а також консультуватися щодо тактичних ризиків оприлюднення тієї чи іншої інформації.

Таким чином, взаємодія слідчого, прокурора з громадськістю та засобами масової інформації під час розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів є важливим та ефективним аспектом взаємодії під час розслідування зазначених злочинів. Основними напрямками такої взаємодії є: 1) взаємодія з редакцією, у якій працював журналіст щодо отримання відомостей про професійну журналістську діяльність, яка стала причиною вчинення злочину; 2) інформування населення про стан розслідування та використання ЗМІ для розповсюдження інформації про розшукуваних осіб; 3) використання

¹ Хайменов В. А. Некоторые аспекты взаимодействия правоохранительных органов и средств массовой информации в современных условиях при выявлении и расследовании преступлений / В. А. Хамейнов // Вестник ВГУ. Серия : Право. – 2012. – № 1. – С. 550.

результатів журналістських розслідувань посягань на життя та здоров'я журналістів.

Кожен із зазначених напрямів може принести значну користь під час розслідування категорії злочинів, що вивчається, проте така взаємодія може поєднуватися з деяким тактичним ризиком. Використання запропонованих нами рекомендацій дозволить практичним працівникам найбільш ефективно здійснювати таку взаємодію для швидкого та повного розслідування злочинів.

РОЗДІЛ 4. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ І ТАКТИКИ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

4.1. Тактика огляду

Огляд є одним з найефективніших, а часом і єдиним засобом виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення та початковому етапі розслідування. Тактиці огляду увагу в своїх працях приділяли В. І. Алексейчук, В. Т. Бачинський, В. П. Бахін, Р. С. Белкін, В. К. Весельський, А. Г. Волеводз, А. Ф. Волобуев, А. І. Дворкін, С. Ф. Денисюк, В. А. Журавель, Н. І. Клименко, В. В. Коваленко, В. О. Коновалова, Є. Д. Лук'янчиков, О. В. Одерій, М. В. Салтевський, К. О. Чаплинський, В. Ю. Шепітько, М. Г. Щербаковський та інші вчені. Названими науковцями були розроблені основні положення тактики огляду, проте його особливості під час розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів на сьогодні ще не були висвітлені у спеціальній літературі.

Огляд найчастіше є першою та невідкладною слідчою (розшуковою) дією, яка здійснюється в рамках досудового розслідування злочинів. Дану тезу можна підтвердити статистичними даними, які наводить К. О. Чаплинський. Так, у випадках коли слідчий огляд проводився через 1 годину після повідомлення про злочин, сліди та інші речові докази виявлялися у 39 % оглядів, після 3 год з моменту вчинення злочину – у 31 %, упродовж 1 доби – у 22 %, а впродовж кількох діб – лише у 8 % оглядів¹.

¹ Чаплинський К. О. Організаційно-тактичні основи проведення слідчого огляду // Криміналістичний вісник : [наук.практ. зб. / голов. ред. Коваленко В. та ін.] / ДНДЕКЦ МВС України; НАВС. – К. : ТОВ «Еліт Прінт». 2011. – №1 (15). – С. 24.

Наведені в науковій літературі визначення огляду у більшості випадків виокремлюють наступні його ознаки: це слідча (розшукова) дія, що полягає у безпосередньому сприйнятті слідчим, прокурором об'єктів з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення, а також слідів злочину та інших речових доказів¹. У спеціальній літературі прийнято виділяти підготовчий, робочий, та заключний етапи проведення огляду².

Аналізуючи чинний КПК України, Є. Д. Лук'янчиков та Б. Є. Лук'янчиков за об'єктом виділяють огляди місця події, місцевості, приміщень, трупа, предметів (речей), та документів³. Уявляється, що з названих різновидів, окремої уваги в рамках методики розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів заслуговують огляд місця події, трупу, речей та документів.

В ході розслідування зазначеного різновиду злочинів, в першу чергу проводяться огляд місця події та огляд трупу. Місце події В. І. Алексейчук визначає як ділянку місцевості чи приміщення, де відбулася подія, що має ознаки злочину, або де виявлені її сліди, залишені в результаті дій злочинця або жертви у процесі вчинення злочину, готування до нього або приховання його наслідків⁴. Як вірно зазначають

¹ Див.: Криміналістика : підруч. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. : за ред. В. Ю. Шепітька. – 5-те вид. переробл. та допов. – Київ : Ін Юре, 2016. – С. 275; Криміналістика : навч. посіб. / За ред. А. Ф. Волобуєва. – Київ : КНТ; Самміт-Книга, 2011.- С. 272.

² Див.: Криміналістика : Підручник. / В. Д. Берназ, В. В. Бірюков, А. Ф. Волобуєв та ін. ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. – Харків : ХНУВС, 2011. – С. 281; Кофанов А. В. Криміналістика: питання і відповіді. Навч. посіб. / А. В. Кофанов, О. Л. Кобилянський, Я. В. Кузьмичов та ін. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – С. 192.

³ Лук'янчиков Є. Д. Слідчий огляд: поняття та види / Є. Д. Лук'янчиков, Б. Є. Лук'янчиков // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – №. 1. – С. 269.

⁴ Алексейчук В. І. Огляд місця події: тактика і психологія : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09/ В. І. Алексейчук. – Харків : 2007. – С. 16.

А. В. Кофанов та співавтори, місце події, як правило, є відображенням певної події злочину¹.

Специфіка підготовчого етапу огляду місця події залежить від обсягу інформації про злочин, наявного у слідчого перед проведенням огляду. Так, у випадку коли слідчий готується до огляду місця виявлення невпізаного трупу, рекомендації щодо підготовки такого огляду є найбільш загальними. До їх переліку можна віднести уточнення характеру події, вжиття заходів щодо охорони місця події, визначення кола осіб, які братимуть участь в огляді тощо².

Вважаємо за доцільне додати, що сучасні технічні засоби, у тому числі картографічні сервіси у мережі Інтернет, дозволяють оперативно отримати доступ до карти, а також супутникового зображення місцевості, на якій буде проводитися огляд. Рекомендуємо слідчим в рамках підготовчого етапу огляду ознайомлюватися з такою інформацією з метою попереднього вивчення особливостей ландшафту території огляду, та, відповідно, правильного планування даної слідчої (розшукової) дії.

У випадку, коли слідчому відомо, що ним буде здійснюватися огляд місяця посягання на життя та здоров'я журналіста, підготовчий етап такої слідчої (розшукової) дії набуває деяких особливостей. По-перше, якщо фізичний та психічний стан потерпілого дозволяє, його можна залучити до проведення огляду. У випадку отримання незначних пошкоджень, після отримання медичної допомоги, потерпілий може залишатися на місці події до прибуття слідчого. Слідчий має спланувати роль потерпілого в огляді та гарантувати його безпеку. По-друге, слідчому доцільно

¹Кофанов А. В. Криміналістика: питання і відповіді. Навч. посіб. / А. В. Кофанов, О. Л. Кобилянський, Я. В. Кузьмічов та ін. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – С. 197.

² Див.: Криміналістика : підруч. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. : за ред. В. Ю. Шепітька. – 5-те вид. переробл. та допов. – Київ : Ін Юре, 2016. – 278-279.

ознайомитися з переліком засобів та знарядь, що зазвичай використовуються під час здійснення професійної журналістської діяльності. Такі предмети або їх фрагменти можуть бути виявлені на місці події. Про зазначену категорію предметів ми вже вели мову в рамках вивчення слідів здійснення професійної журналістської діяльності.

Більшість учених-криміналістів наголошують на важливості своєчасного та невідкладного проведення огляду місця події, що, з іншого боку, значно скорочує час на підготовку до слідчої (розшукової) дії. Своєчасність, як обов'язкова умова проведення огляду, на думку В. К. Весельського, має на меті забезпечення максимального збереження на момент огляду його об'єктів і, отже, досягнення високої результативності цієї слідчої (розшукової) дії¹.

З такої позиції, видається цілком обґрунтованою думка С. О. Сафронова, щодо необхідності негайного виїзду на місце події при одержанні інформації про тілесне ушкодження, незалежно від відомостей про його ступінь. Науковець також зазначає, що у більшості випадків потерпілі спочатку викликають швидку допомогу, і лише згодом повідомляють правоохоронні органи про злочин, що було скоєно. Отже слід враховувати ймовірність того, що першою на місце події прибуде бригада швидкої допомоги. У ході надання медичної допомоги може бути порушена матеріальна обстановка місця події, сліди злочину можуть бути знищені, або зміниться їх смислове значення. У кожному випадку доцільно застосувати всі можливі заходи для збереження обстановки події, попереджати і просити про це осіб, які повідомляють про злочин по телефону².

¹ Весельський В. К. Концептуальні основи тактики слідчих дій (слідчий огляд, допит, призначення і проведення судових експертиз) / В. К. Весельський // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2012. – № 2(28). – С. 153.

² Сафронов С. О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень : Науково-практичний посібник / С. О. Сафронов. – Харків, 2003. – С. 112.

Водночас, слід пам'ятати, що людина, її життя і здоров'я визнаються в Україні¹ та усьому світі² найбільшими соціальними цінностями. Жодні заходи із збереження обстановки події не мають перешкоджати наданню медичної допомоги постраждалим особам.

Після прибуття на місце події слідчому необхідно переконатися, що здійснено заходи з охорони місця події, надано допомогу потерпілим, ліквідовано наслідки події, та, якщо необхідно, вжити додаткових заходів з охорони місця події та ліквідації шкідливих наслідків злочину³.

Відповідно до ч. 7 ст. 223 КПК України, слідчий, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох незаінтересованих осіб (понятих) для огляду трупа, в тому числі пов'язаного з експертизою, за винятком випадків застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії. Підтримуємо позицію Р. Л. Степанюка та С. П. Лапти про те, що названі вимоги призводять до ускладнень на практиці з пошуком понятих, до невинуватених психологічних травм осіб, котрих залучають як понятих на огляд трупів, та жодним чином не сприяють забезпеченню законності в слідчій діяльності⁴. Відтак, рекомендуємо слідчим забезпечувати застосування безперервного відеозапису огляду місця події та трупу під

¹ Див.: Конституція України / Відомості Верховної Ради України (ВВР) 1996, № 30, ст. 141. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/>.

² Див.: Преамбула Всеобщей декларации прав человека / Всеобщая декларация прав человека Принята и провозглашена в резолюции 217 А (III) Генеральной Ассамблеи ООН от 10 декабря 1948 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

³ Див.: Кофанов А. В. Криміналістика: питання і відповіді. Навч. посіб. / А. В. Кофанов, О. Л. Кобилянський, Я. В. Кузьмичов та ін. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – С. 192.

⁴ Степанюк Р. Л. Удосконалення організації й тактики огляду місця події в Україні з урахуванням досвіду США / Р. Л. Степанюк, С. П. Лапта // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2016. – Вип. № 2. – С. 305.

час розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів.

Ще одним важливим аспектом підготовки до проведення огляду місця події є залучення спеціаліста до участі у зазначеній слідчій (розшуковій дії). Як вказує В. В. Коваленко, слідчий повідомляє спеціалісту всю наявну в нього інформацію про подію, що сталася. На підставі її аналізу спеціаліст-криміналіст надає слідчому допомогу в визначенні науково-технічних засобів, що необхідні при огляді, перевіряє їх комплектність і готовність до роботи; рекомендує фахівців, участь яких може бути доцільною чи необхідною¹. Зазначена процедура знайшла відображення й у нормативній базі: відповідно до підп. 1 п. 1 Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, перед виїздом для участі в ОМП спеціалісти, у тому числі спеціалізованої пересувної лабораторії, повинні отримати інформацію про подію, інші відомі обставини та підготувати необхідне технічне обладнання, пристрої та прилади².

До елементів робочого етапу огляду, вчені-криміналісти відносять оглядову, статичну та динамічну стадії³, або

¹ Коваленко В. В. Актуальні проблеми застосування науково-технічних засобів спеціалістами при провадженні слідчих дій : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В. В. Коваленко. – Луганськ, 2004. – С. 99.

² Див.: Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події / Затв. нак. МВС України від 03.11.2015 р. № 1339 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15>.

³ Див.: Криміналістика : підруч. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. : за ред. В. Ю. Шепітька. – 5-те вид, переробл. та допов. – Київ : Ін Юре, 2016. – С. 280; Кофанов А. В. Криміналістика: питання і відповіді. Навч. посіб. / А. В. Кофанов, О. Л. Кобилянський, Я. В. Кузьмичов та ін. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – С. 194.

стадії загального та детального огляду¹. Обидва поділи відповідають один одному, відрізняючись лише ступенем деталізації та назвами. Для потреб дослідження особливостей робочого етапу огляду місця події посягань на життя та здоров'я журналістів, застосуємо перший з наведених, більш детальний поділ.

В ході оглядової стадії огляду місця події, слідчий визначає межі огляду, оптимальні методи його здійснення та проводить орієнтуючу та оглядову фотозйомку². Оскільки значна частина посягань на життя та здоров'я журналістів вчиняється під час здійснення професійної журналістської діяльності або у короткий проміжок часу після її завершення, зокрема у місцях масового скупчення людей, сліди злочину можуть бути ненавмисно знищені особами, які знаходяться на території огляду до приїзду слідчої групи та під час огляду. Виходячи з цього, слідчому рекомендується одразу після приїзду на місце та визначення меж огляду, організувати оточення оперативними співробітниками орієнтовної території огляду, видалити сторонніх осіб. У випадках, коли оточення значної території ускладнено (наприклад, коли місце події збігається з місцем проведення мітингу, маніфестації або територією стихійного лиха, які висвітлювались потерпілим-журналістом), доцільно шляхом поверхневого огляду виокремити квадрати (осередки скупчення слідів злочину) та організувати одночасний огляд таких квадратів учасниками слідчої групи. Подібний підхід покликаний забезпечити швидкий та ефективний огляд обраних ділянок з метою збереження речової обстановки та фіксації матеріальних слідів.

¹ Див.: Криміналістика : навч. посіб. / За ред. А. Ф. Волобуєва. – Київ : КНТ; Самміт-Книга, 2011.- С. 280.

² Див.: Криміналістика : підруч. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. : за ред. В. Ю. Шепітька. – 5-те вид. переробл. та допов. – Київ : Ін Юре, 2016. – С. 280.

Важливо паралельно з оглядом місця події доручити оперативним співробітникам відшукування та опитування очевидців посягання. Зазначена рекомендація є найбільш актуальною для випадків, коли огляд здійснюється у короткий проміжок часу після вчинення злочину. Відтак існує значна ймовірність того, що очевидці посягання ще не покинули межі місця події.

Статична стадія огляду передбачає огляд без порушення обстановки, окремих слідів і речових доказів. Слідчий пересувається місцем події, зосереджуючи свою увагу на розташуванні окремих об'єктів огляду з метою вибору тих з них, які, за його припущенням, можуть мати відношення до події злочину¹.

Перелік об'єктів, що відмічаються слідчим в ході статичної стадії огляду, у значній мірі зумовлюється специфікою злочинного посягання, що розслідується. Зокрема, притаманним саме для категорії злочинів, що вивчається, є спосіб приховання злочину, пов'язаний із приховуванням або знищенням злочинцем знарядь та результатів здійснення професійної журналістської діяльності. За результатами проведеного нами опитування журналістів, під час здійснення професійної журналістської діяльності 67,6% опитаних мають при собі записник або інші нотатки, 62,2% – фото чи відео камеру, 60,8% – мобільний телефон в якості знаряддя здійснення професійної журналістської діяльності, 45,9% – диктофон або інший аудіо-записуючий пристрій. Отже, при огляді місця події посягання на життя або здоров'я журналіста доцільно приділити окрему увагу відшуканню таких об'єктів або їх частин.

Динамічна стадія, під час якої детальному вивченню підлягають сліди і речові докази, зокрема здійснюється вузлова і детальна фотозйомка, встановлюється їх

¹ Див.: Криміналістика : підруч. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. : за ред. В. Ю. Шепітька. – 5-те вид. переробл. та допов. – Київ : Ін Юре, 2016. – С. 280.

місцезнаходження, взаєморозташування стосовно щонайменше двох орієнтирів, форма, розміри, особливості всіх об'єктів, що знаходяться на місці події, об'єкти при цьому можуть братися в руки, переміщатися¹.

Варто звернути увагу на те, що огляд місця нелетального посягання на життя та здоров'я журналіста, та огляд місця вбивства журналіста або його близького родича чи члена сім'ї мають відмінності. У першому випадку, слідчому з повідомлення про вчинення злочину, найчастіше, вже відомі деякі обставини нападу. Потерпілий може знаходитися на місці події, або у медичному закладі для отримання допомоги. Основними джерелами інформації про подію злочину є матеріальні відображення злочинця та потерпілого, залишені ними на місці події.

Одним з основних тактичних правил і найпершим завданням огляду місця події при заподіянні тілесних ушкоджень є вирішення питання про необхідність надання медичної допомоги потерпілому. Якщо дозволяє стан його здоров'я, огляд доцільно проводити за участю потерпілого. Пояснення останнього щодо механізму події, безпосереднього місця заподіяння ушкоджень, шляхів приходу й відходу злочинця полегшать пошук слідів та інших речових доказів².

У багатьох випадках, коли посягання на життя та здоров'я журналіста є миттєвою реакцією на здійснення ним своєї професійної діяльності, момент посягання може бути відображений у фото та відео матеріалах, створених потерпілим під час своєї діяльності. Отже, якщо це можливо, доцільно оглянути та дослідити такі документи

¹ Див.: Криміналістика : підруч. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. : за ред. В. Ю. Шепітька. – 5-те вид. переробл. та допов. – Київ : Ін Юре, 2016. – С. 280; Криміналістика : навч. посіб. / За ред. А. Ф. Волобуєва. – Київ : КНТ; Самміт-Книга, 2011.- С. 424.

² Див.: Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: Наук.-практ. посібник / За ред. Н. І. Клименко. – Київ : Юрінком Інтер, 2005. – С. 71.

перед оглядом місця події, або здійснити повторний огляд місця події після дослідження названих матеріалів, в разі якщо їх дослідженням були встановлені раніше не відомі обставини посягання.

У випадках, коли на місці події виявлено труп, його огляд має здійснюватися одночасно з оглядом місця події. Відповідно до ч. 1 ст. 238 КПК України такий огляд проводиться за обов'язкової участі судово-медичного експерта або лікаря.

Оскільки тактика огляду трупу вже була неодноразово описана у криміналістичній літературі, зупинимося на особливостях даної слідчої (розшукової) дії в рамках розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів.

Як вже зазначалося, вбивства журналістів, їх членів сім'ї та близьких родичів найчастіше вчиняються в умовах неочевидності та супроводжуються намаганням злочинця приховати сліди злочину. Виходячи з цього, при наявності інформації про те, що вбитий був журналістом, слідчому рекомендується звернути увагу на виявлення негативних обставин, які можуть свідчити про фальсифікацію відображень реального механізму вчинення злочину.

Найхарактернішими ознаками негативних обставин у таких випадках можуть бути: зникнення грошей, прикрас, інших цінностей (інсценування злочину проти власності); наявність слідів переміщення трупа або посмертних ушкоджень тощо. Також слід звернути увагу на такий прояв негативних обставин, як відсутність поряд с трупом знарядь професійної журналістської діяльності, у випадках, коли наявні ознаки, що на них вказують. Наприклад, наявність при трупі сумки із запасною батареєю до відеокамери, за відсутності останньої, може свідчити про те, що сама відеокамера була відібрана злочинцем, та може бути прихованою або знищеною поблизу місця виявлення трупу.

Слід звернути увагу на предмети, які можуть бути відшукані на трупі журналіста або у безпосередній близькості від нього: посвідчення журналіста, портативні

аудіо- та відеозаписувальні пристрої, чернетки, зошити, ручки, олівці тощо. Погодимось з думкою науковців про те, що при виявленні та описі у протоколі таких предметів, необхідно вказати назву виявленого предмета, його положення щодо трупа (лежить на передній поверхні черева, затиснений у пальцях лівої кисті), наявність на предметі яких-небудь забруднень. У ході огляду слід дотримуватися обережності, щоб не порушити цілісності таких забруднень і не залишити додаткових, у тому числі й слідів своїх пальців¹.

На заключному етапі огляду місця події слідчий за допомогою спеціаліста складає протокол огляду, упакує об'єкти, вилучені з місця події, вживає заходів до збереження об'єктів, що мають доказове значення, які неможливо вилучити з місця події тощо².

Окремо слід розглянути тактику огляду речей та документів. Значну частину об'єктів, що оглядаються в ході розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів, становлять речі потерпілого журналіста або журналіста, з професійною діяльністю якого пов'язане посягання на його члена сім'ї чи близького родича. Окрім речей та документів журналіста можуть оглядатися речі та документи підозрюваного, інші об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження.

Для з'ясування обставин, напрямків та об'єктів здійснення потерпілим професійної журналістської діяльності або здійснення кимось із близьких родичів чи членів сім'ї потерпілого професійної журналістської

¹ Див.: Первинний огляд трупа на місці виявлення. Навчально-методичний посібник / В. Т. Бачинський, О. Ф. Кулик, І. Г. Сапка, О. Я. Ванчуляк. – Чернівці : БДМУ, 2010. – С. 20.

² Див.: Криміналістика : навч. посіб. / За ред. А. Ф. Волобуєва. – Київ : КНТ; Самміт-Книга, 2011. – С. 424.

діяльності, доцільно вивчити його речі, документи, чернетки, комп'ютерну техніку тощо. Найвірогіднішими місцями локалізації таких об'єктів є житло журналіста, робоче місце, індивідуальні сейфи у банках. Такий спосіб отримання криміналістично значущої інформації є особливо необхідним у випадках, коли:

1) журналіст мертвий або його стан здоров'я не дозволяє йому давати показання;

2) показання журналіста потрібно перевірити, а також перевірити версію щодо вчинення злочину у зв'язку із здійсненням професійної журналістської діяльності;

3) журналіст відмовляється від дачі показань.

Виходячи із специфіки об'єктів огляду, вважаємо за доцільне виокремити огляд документів, огляд комп'ютерної та іншої електронної техніки, а також огляд електронних документів.

Документами, що можуть містити криміналістично значущу інформацію в ході розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів, можуть бути: а) публікації журналіста (статті, колонки, замітки в газетах, журналах, інших друкованих ЗМІ); б) чернетки, записи журналіста; в) накази, розпорядження керівництва ЗМІ, в якому працює журналіст; г) чеки, квитанції, інші документи звітності тощо.

Мету огляду документів влучно визначив А. Ф. Волобуев, на думку якого вона полягає у виявленні й фіксації таких ознак документів, які надають їм значення речових доказів, а також у встановленні засвідчених документами або викладених в них обставин і фактів, що мають значення для кримінального провадження¹.

Професійна журналістська діяльність може матеріально проявлятися у вигляді документів наступних видів: готові публікації (статті, колонки, у газетах, журналах, інших виданнях тощо), та незакінчені матеріали

¹ Криміналістика : Підручник. / В. Д. Берназ, В. В. Бірюков, А. Ф. Волобуев та ін ; за заг. ред. А. Ф. Волобуева. – Харків : ХНУВС, 2011. – С. 286.

(макети публікацій, чернетки, записи тощо). Слід визнати, що процедура їх огляду дещо відрізняється.

Основними реквізитами готової публікації журналіста є назва, номер, дата випуску та вихідні друкарські дані видання, в якому опубліковано матеріал, номери сторінок, на яких розміщено матеріал, назва самої публікації, її автор, основний зміст, зображення, що надруковані в якості ілюстративного матеріалу. Усі зазначені реквізити мають бути відображені у протоколі огляду відповідного документа. Його спеціально виготовлена копія має бути додана до протоколу в якості додатку.

Публікації, що були знайдені у підозрюваного (примірники газет, журналів) доцільно долучати до провадження в якості речових доказів. Такі матеріальні об'єкти можуть містити сліди рук злочинця, мікрочастини та інші сліди, а також підтверджувати обізнаність підозрюваного про здійснення потерпілим професійної журналістської діяльності.

Незакінчені матеріали можуть бути як рукописними, так і друкованими. Через велику кількість можливих зовнішніх проявів та форм подібних документів, узагальнення їх основних реквізитів видається неможливим. Втім, слід відзначити, що їх найважливішими реквізитами є основний зміст, та, якщо вказано, відомості про автора та час створення такого документа.

Актуальною проблемою є огляд та встановлення змісту анонімних публікацій. В. О. Попелюшко наполягає на тому, що анонімний документ не може бути визнаний допустимим, оскільки неможливо перевірити ні інформації, яку він містить, ні надійності першоджерела цієї інформації. При огляді ж документа із сумнівним авторством, навпаки необхідна перевірка авторства чи виконавства шляхом проведення допиту автора чи виконавця, при необхідності, шляхом призначення

почеркознавчої або авторознавчої експертизи¹. На нашу думку, якщо є підстави вважати що анонімна публікація була створена журналістом, з професійною журналістською діяльністю якого пов'язано вчинення злочину, зазначена публікація має визнаватися такою, що має сумнівне авторство.

Важливим джерелом доказової інформації під час розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів виступає комп'ютерна та інша електронна техніка. Зокрема, огляду підлягають персональні та робочі комп'ютери, периферична комп'ютерна техніка журналіста, його мобільні пристрої, планшети, фото- та відео- камери, диктофони тощо.

О. А. Самойленко пропонує загальні правила дослідження носіїв електронної інформації та комп'ютерної техніки: а) дослідження відбувається від зовнішнього змісту (як технічного приладу) до внутрішнього (як інформації в електронній формі) та від індивідуальних ознак до тих, які свідчать про зв'язок зі злочинними діями; б) детальний їх огляд під час вилучення не виключає їх огляду як окремого предмета; в) до участі залучають експерта-криміналіста й висококваліфікованого спеціаліста з певного виду комп'ютерних технологій².

На початку такого огляду слідчий візуально фіксує загальну картину місця події, фотографує загальний вигляд обстановки (оглядова зйомка). Вузловою зйомкою

¹ Попелюшко В. О. Правила огляду документів та їх приєднання до справи / В. О. Попелюшко // Матеріали ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції «Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні» (30-31 травня 2008 року). – Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2008. – С. 279.

² Криміналістика : навч. посіб. / За ред. А. Ф. Волобуєва. – Київ : КНТ; Самміт-Книга, 2011.- С. 424.

фіксується місце положення і зовнішній вигляд комп'ютерних засобів¹.

При огляді комп'ютерної техніки в першу чергу доцільно встановити, чи могли сторонні особи отримати доступ до фізичних носіїв інформації та знищити, змінити, вилучити інформацію на таких носіях тощо. Про таке можуть свідчити сліди проникнення до приміщення, сліди пересування або пошкодження комп'ютерної техніки, повідомлення співробітників ЗМІ про проникнення сторонніх осіб в їх робочі приміщення, інші ознаки. Всі такі сліди, поряд з відбитками пальців рук на комп'ютерній техніці та носіях інформації, мають бути зафіксовані та вилучені, перед початком безпосереднього огляду комп'ютерної техніки.

На заключному етапі під час складання протоколу огляду в ньому фіксують: а) програму, яка виконується (або виконана) комп'ютером на момент проведення (або до проведення) огляду комп'ютерної системи (визначає спеціаліст); б) результат дії виявленої програми; в) усі маніпуляції з комп'ютерною системою та їх результат².

З розвитком комп'ютерної техніки та інформаційних технологій, представники журналістської професії все частіше вдаються до зберігання робочої інформації в електронному вигляді. З метою найбільш ефективного провадження практичними працівниками огляду та попереднього дослідження такої інформації в рамках досудового розслідування, зазначена слідча (розшукова) дія потребує додаткового наукового осмислення. За результатами проведеного нами анкетування слідчих, 57,7% респондентів визнали слідчий огляд електронних

¹ Див.: Салтевский М. В. Осмотр компьютерных средств на месте происшествия : методические рекомендации / М. В. Салтевский, М. Г. Щербаковский, В. А. Губанов. – Х. : АПРНУ, 1999. – С. 7.

² Див.: Одерій О. В. Тактика слідчого огляду комп'ютерних систем та їх елементів / О. В. Одерій, С. О. Корона, С. В. Самойлов. – Донецьк: ТОВ «ВИП «ПРОМІНЬ», 2010. – С. 36.

документів найскладнішою слідчою (розшуковою) дією, що провадиться в рамках розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів.

Щодо електронного документу, то на сьогодні, науковцями ще не було вироблено єдиного визначення даного поняття. Наприклад, Т. Е. Кукарникова електронний документ в якості джерела судових доказів визначає як об'єкт, що несе інформацію, яка має значення для встановлення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та існує тільки в електронному середовищі у вигляді, допустимому для використання у кримінальному провадженні¹. На думку К. А. Сергеевої, електронний документ – це матеріальний носій, на якому за допомогою електронних апаратно – технічних і програмних засобів, зафіксована інформація, яка має смислове значення, що засвідчує будь-який факт або подію, що підтверджує право на що-небудь; яка може бути перетворена в форму, придатну для однозначного сприйняття людиною, та має атрибути для ідентифікації².

Деякі автори³ погоджуються з думкою про те, що електронний документ пов'язується з матеріальним об'єктом – носієм електронної інформації, який містить інформацію, що має значення для кримінального провадження. Зазначену позицією можна прослідкувати й у КПК України, згідно положень ч. 1, 2 ст. 99 якого, документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані

¹ Кукарникова Т. Э. Электронный документ в уголовном процессе и криминалистике : автореф. дис. на соиск. уч. степ. кандидата юридических наук : 12.00.09 / Т. Э. Кукарникова. – Воронеж, 2003. – С. 17.

² Сергеева К. А. О современных подходах к понятию электронного документа / К. А. Сергеева // Актуальные проблемы российского права. – 2014. – №. 7. – С. 1486.

³ Див.: Кукарникова Т. Э. Вказ. праця. – С. 17; Сергеева К. А. Вказ. праця. – С. 1486; Вершинин А. П. Электронный документ: правовая форма и доказательство в суде: учеб.-практ. пособие / А. П. Вершинин / Москва : Городец, 2000. – С. 40.

за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, а документами можуть бути носії інформації (у тому числі електронні).

Одночасно з цим, ч. 3 даної статті визнає оригіналом електронного документа, що має бути представлено суду, його відображення, якому надається таке ж значення, як і документу. Зазначена норма дозволяє використовувати в кримінальному провадженні в якості доказів електронні документи без безпосереднього задіяння фізичних носіїв інформації, якщо відображення такого документа було створене у відповідному процесуальному порядку. Відтак, відкриваються можливості сторін кримінального провадження використовувати електронні документи, матеріальними носіями яких є частини складних та важкодоступних електронних інформаційних систем (наприклад, жорсткий диск сервера, на якому розміщено веб-сторінку може знаходитися у в будь-якій точці світу).

Як слушно зазначає М. М. Федотов, закріплення стандартів поведження з цифровими доказами в законодавстві неможливо в силу швидкої мінливості комп'ютерних систем. Тож, зазначений автор рекомендує звертатися до стандартів, запропонованих науковцями, професійними суспільними організаціями або відомчими актами правоохоронних органів¹. На наш погляд, доцільно вивчити й зарубіжний досвід поведження з електронними документами.

Так, Асоціацією начальників поліції Англії, Уельсу та Північної Ірландії у жовтні 2011 року було запропоновано п'яту версію Практичного посібника з електронних доказів на комп'ютерній основі, яким, зокрема, встановлено принципи поведження з електронними доказами: 1) жодні дії, що здійснюються правоохоронними органами, не

¹ Федотов Н. Н. Форензика – компьютерная криминалистика / Н. Н. Федотов – Москва : Юридический Мир, 2007. – С. 197.

повинні жодним чином змінювати дані, які можуть бути згодом використані в суді в якості доказів; 2) у випадках, коли уповноважена особа вважає за необхідне отримати доступ до вихідних даних, зазначена особа повинна бути компетентною у здійсненні таких дій, і бути в змозі надати пояснення, щодо необхідності та наслідків таких дій; 3) повинен бути створений та збережений журнал аудиту або інший запис усіх дій, здійснених стосовно електронних доказів, незалежна третя сторона повинна мати можливість вивчити ці процеси і досягти того ж результату; 4) особа, відповідальна за розслідування несе повну відповідальність за дотримання норм законодавства та даних принципів при поводженні з електронними доказами¹. Наведені принципи, на нашу думку, є обґрунтованими, та мають бути використані при створенні рекомендацій щодо тактики слідчого огляду електронних документів.

Слід зазначити, що термін електронний (або цифровий) доказ на сьогодні є новим та недостатньо обґрунтованим у вітчизняній кримінальній процесуальній та криміналістичній доктрині. Якщо електронні сліди, як процесуальна та криміналістична категорія, сьогодні визнаються вченими перспективним напрямком наукового пошуку², то електронні докази незаслужено залишаються поза предметом наукової дискусії.

¹ ACPO Good Practice Guide for Digital Evidence March 2012 / Association of Chief Police Officers [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.digital-detective.net/digital-forensics-documents/ACPO_Good_Practice_Guide_for_Digital_Evidence_v5.pdf. – Заголовок з екрана. – С. 6.

² Див.: Білоус В. В. Електронні сліди як актуальний напрямок криміналістичних досліджень / В. В. Білоус // Правове життя сучасної України : матеріали міжнар. наук. конф. проф. виклад. складу, присвяч. 15 річчю Нац. ун-ту «Одес. юрид. акад.» та 165 річчю Одес. школи права, 20–21 квіт. 2012. – Одеса : Фенікс, 2012. – Т. 2. – С. 426; Вехов Б. В. Электронные следы в системе криминалистики / В. Б. Вехов, Б. П. Смагоринский, С. А. Ковалев // Судебная экспертиза. : научно-практический журнал. – Вып. 2 (46) 2016 – Волгоград : ВА МВД России, 2016. – С. 10.

З огляду на те, що зазначене поняття широко використовується за кордоном, вважаємо, що воно заслуговує на увагу і з боку вітчизняних науковців. На наш погляд, поряд з особистими та речовими, електронні докази можуть розглядатися як різновид доказів з огляду на механізм їх формування. Так, до електронних доказів можуть бути віднесені електронні документи, залишкові сліди видалених файлів, інша електронна інформація, що може мати значення для кримінального провадження. Відтак можна погодитися з думкою В. В. Мурадова про те, що методика збирання та дослідження електронних доказів потребує значного вдосконалення¹. Втім, і питання доцільності використання такої класифікації потребує окремого ґрунтовного наукового дослідження.

Виходячи з особливостей огляду та попереднього дослідження електронних документів, з якими слідчий найчастіше має справу в процесі розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів, пропонуємо групувати їх у наступні категорії: 1) електронні документи на фізичних носіях інформації; 2) електронні документи у вигляді публікацій в мережі Інтернет; 3) електронні документи, розміщені у хмарних сервісах зберігання інформації.

Вважаємо за доцільне навести деякі загальні рекомендації з провадження огляду електронних документів, перш ніж докладно розглянути особливості тактики огляду кожного з наведених різновидів зазначених об'єктів.

Так, С. П. Сереброва рекомендує провадження слідчих (розшукових) дій, що пов'язані з оглядом та вилученням комп'ютерної інформації, проводити за участі спеціаліста².

¹ Мурадов В. В. Електронні докази: криміналістичний аспект використання / В. В. Мурадов // Ефективність державного управління. – 2013. – Вип. № 3-2. – С. 315.

² Сереброва С. П. Использование компьютерной информации при расследовании преступлений в сфере экономики / С. П. Сереброва // Российский следователь. – 2000. – № 4. – С. 7.

Такої ж позиції дотримуються Т. Е. Кукарникова¹, О. В. Одерій та співавтори², М. М. Федотов³, Асоціація начальників поліції Англії, Уельсу та Північної Ірландії⁴ тощо.

Будь які дії з електронними документами мають здійснюватися уповноваженими особами, за допомогою сертифікованого службового обладнання, з використанням ліцензійного програмного забезпечення. Використання несертифікованого обладнання або неліцензійного програмного забезпечення може призвести до викривлення інформації, отриманої з електронного документа через апаратні та/або програмні збої та помилки.

У зарубіжній літературі рекомендується здійснення повторного дослідження електронних доказів з використанням альтернативного обладнання та програмного забезпечення, з метою запобігання викривлення інформації через помилки, які можуть виникати навіть при використанні перевірених та сертифікованих засобів⁵. На нашу думку, таке повторне дослідження може бути здійснено в рамках основного огляду електронного документа, у випадках, коли у слідчого, прокурора виникають підозри щодо некоректності

¹ Кукарникова Т. Э. Электронный документ в уголовном процессе и криминалистике : автореф. дис. на соиск. уч. степ. кандидата юридических наук : 12.00.09 / Т. Э. Кукарникова. – Воронеж, 2003. – С. 19.

² Одерій О. В. Тактика слідчого огляду комп'ютерних систем та їх елементів / О. В. Одерій, С. О. Корона, С. В. Самойлов. – Донецьк: ТОВ «ВІП «ПРОМІНЬ», 2010. – С. 8.

³ Федотов Н. Н. Форензика – компьютерная криминалистика / Н. Н. Федотов – Москва : Юридический Мир, 2007. – С. 21.

⁴ The ACPO Good Practice Guide for Managers of e-Crime investigation published by 7Safe – 113 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.digital-detective.net/digital-forensics-documents/ACPO_Good_Practice_and_Advice_for_Manager_of_e-Crime-Investigation.pdf. – заголовок з екрана. – С. 38.

⁵ Див.: The ACPO Good Practice Guide for Managers of e-Crime investigation published by 7Safe – 113 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.digital-detective.net/digital-forensics-documents/ACPO_Good_Practice_and_Advice_for_Manager_of_e-Crime-Investigation.pdf. – заголовок з екрана. – С. 50.

відображення інформації на його службовому комп'ютері. На практиці така процедура може бути реалізована з використанням іншого службового комп'ютера за допомогою альтернативної програми-браузера.

У протоколі огляду електронного документа в обов'язковому порядку мають зазначатися технічні характеристики та серійні номери обладнання, назви та версії програмного забезпечення, що використовуються в ході даної слідчої (розшукової) дії. Також мають бути вивчені та відображені в протоколі усі реквізити електронного документа, орієнтовний перелік яких буде наведений нами для кожного різновиду електронних документів, що розглядаються.

Фізичними носіями інформації, на яких можуть бути розміщені електронні документи виступають: 1) зовнішні фізичні носії пам'яті електронно-обчислювальної машини (жорсткий диск – HDD, SDD; дискові носії – CD, DVD, Blue-Ray диски, дискети; USB диски); 2) оперативний запам'ятовуючий пристрій ЕОМ (скорочено ОЗП); 3) ОЗП периферійних пристроїв (наприклад принтер, в пам'яті якого знаходяться документи у «черзі друку»); 4) ОЗП пристроїв зв'язку тощо¹. На наш погляд, до даного переліку доцільно додати флеш карти пам'яті (SD, micro SD тощо), які на сьогодні активно використовуються у портативній техніці.

Окремо слід звернути увагу на огляд електронних документів, розташованих у пам'яті мобільних пристроїв. Сучасні мобільні телефони й смартфони оснащені функцією запису звуку (диктофон) та запису розмови, за допомогою яких журналістами створюються аудіо записи, які можуть містити відомості, що мають значення для кримінального провадження. Крім того, за допомогою мобільного пристрою журналістом можуть створюватися

¹ Див.: Волеводз А. Г. Противодействие компьютерным преступлениям: правовые основы международного сотрудничества / А. Г. Волеводз. – М. : ООО «Издательство «Юрлитинформ», 2001. – С. 149-150.

фото та відео записи в ході здійснення професійної журналістської діяльності, які також потребують огляду та попереднього дослідження. Зазначена позиція підтверджується статистичними даними: за проміжними результатами проведеного нами анкетування журналістів, 94,4% респондентів використовують мобільні пристрої зв'язку (мобільні телефони, смартфони, планшети тощо) при здійсненні професійної журналістської діяльності.

Як і інші докази, електронні документи на фізичних носіях, відповідно до ч. 2 ст. 93 КПК України можуть бути зібрані стороною обвинувачення в результаті проведення слідчих (розшукових) дій (слідчий огляд, обшук), негласних слідчих (розшукових) дій, шляхом витребування чи отримання їх від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб, а також шляхом проведення інших процесуальних дій, передбачених кримінальним процесуальним законодавством.

Так, фізичні носії електронної інформації, на яких може знаходитися інформація, що має значення для кримінального провадження вилучаються при огляді місця події, оглядах та обшуках житла чи робочого приміщення журналіста, при огляді його речей та комп'ютерної техніки.

При тимчасовому доступі до речей та документів, такі носії інформації можуть бути оглянуті, їх вміст може бути скопійовано, а у випадках, коли сторона кримінального провадження доведе наявність достатніх підстав, вони можуть бути вилучені. Такі підстави закріплені п. 7 ст. 163 КПК України, де, зокрема, йдеться про випадки, коли без вилучення об'єктів тимчасового доступу, існує реальна загроза зміни або знищення таких речей чи документів, або таке вилучення необхідне для досягнення мети отримання доступу до речей і документів. На наш погляд, слідчий огляд та попереднє дослідження електронних документів, у більшості випадків, потребують вилучення фізичних носіїв інформації, на яких такі документи розміщено. Отже,

вилучення зазначених об'єктів необхідне для досягнення мети отримання доступу до речей і документів.

Втім, не можна не погодитися з думкою науковців про те, що у випадках коли вилучення носія інформації може унеможливити подальшу законну діяльність підприємства, організації, більш доцільним є створення побайтової копії такого носія інформації (створення його образу) за допомогою спеціального програмного забезпечення¹. Очевидно, що таке копіювання, так само як і вилучення носіїв інформації, що є структурною частиною електронно-обчислювальних машин (наприклад HDD дисків), потребує допомоги спеціаліста.

На підготовчому етапі огляду електронних документів, розміщених на фізичному носії інформації, слідчому, прокурору рекомендується з'ясувати, якого типу фізичний носій інформації містить документи, що підлягають огляду та відповідно, яке обладнання потрібне для роботи з таким носієм. Якщо носій захищено будь яким типом захисту від зчитування чи копіювання, слід призначити судову експертизу комп'ютерної техніки і програмних продуктів, та поставити перед експертом питання щодо можливості отримання доступу до вмісту такого носія, файлів, що розміщені на носії та їх атрибутів. За допомогою зазначеної експертизи також можливо встановити технологію та хронологію створення конкретного електронного документа².

Основними атрибутами таких документів є їх формат, технологія та хронологія створення, користувач, яким документ було створено, каталог розміщення документа на

¹ Одерій О. В. Тактика слідчого огляду комп'ютерних систем та їх елементів / О. В. Одерій, С. О. Корона, С. В. Самойлов. – Донецьк: ТОВ «ВІП «ПРОМІНЬ», 2010. – С. 38.

² Див.: Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень / Затв. нар. Мін. Юст. від 08.10.1998 р. № 53/5 (у редакції у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 № 1950/5) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98/>.

носії, зміст документа тощо. У випадках фотознімків, можливе з'ясування місця створення фотознімку (gps координати), якщо така опція була активована у камері. Зазвичай, уся зазначена інформація про електронний документ може бути отримана штатними засобами за участі спеціаліста. В менш сприятливих ситуаціях, для з'ясування такої інформації доцільно призначати судову експертизу комп'ютерної техніки і програмних продуктів.

Огляд електронних документів, розміщених на фізичному носії інформації, здійснюється шляхом безпосереднього сприйняття слідчим інформації, що міститься в електронному документі за допомогою службового комп'ютера. Аудіо та відео файли відтворюються з використанням відповідного комп'ютерного обладнання та програмного забезпечення.

На завершальному етапі огляду електронних документів, розміщених на фізичному носії інформації, такі документи роздруковуються або копіюються на диск та додаються до протоколу в якості його невід'ємного додатку, з зазначенням серійних номерів та технічних характеристик обладнання, за допомогою якого створено такий додаток.

З метою встановлення напрямів та об'єктів здійснення журналістом його професійної журналістської діяльності, доцільно вивчити його публікації за деякий період часу. З розвитком Інтернету, все більше ЗМІ починають діяти у всесвітній павутині, традиційні ЗМІ дублюють свої матеріали у мережі, та публікують на своїх інтернет сайтах ексклюзивні матеріали. У зв'язку з цим, виникає потреба в розробленні практичних рекомендацій з тактики здійснення слідчого огляду електронних документів, розміщених у мережі Інтернет у відкритому доступі, зокрема, інтернет-публікацій журналіста.

Вивчення практики розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів дозволило виявити деякі недоліки у проведенні названої слідчої (розшукової) дії. Так, в

рамках кримінального провадження № 12013110100008633, слідчим було складено протокол «перегляду відеозапису». Згідно з даними, що містяться в названому протоколі, здійснено огляд публікації розміщеної в інформаційній мережі «Інтернет» на інтернет-порталі «Obozrevatel.com», що містить відеозапис, у якому зафіксовано осіб, які вчиняють протиправні дії щодо журналістів, замахуються на них руками і ногами, поливають в їх бік водою з пластикової пляшки. В якості додатку до протоколу було створено фото таблицю, яка містила окремі кадри з досліджуваного відеозапису. В ході розслідування того ж злочину, слідчим було також складено протокол «огляду», яким зафіксовано перегляд іншого відео розміщеного в мережі Інтернет. Додатком до другого протоколу виступив компакт-диск формату CD-R місткістю 512 Мб¹. Видається, що відсутність єдиного підходу щодо назви досліджуваної слідчої (розшукової) дії, процедури її проведення та способів фіксації отриманої інформації значно знижує ефективність проведення огляду електронних документів, розміщених в мережі Інтернет.

Слідчим рекомендується здійснювати зазначений тип огляду у службовому кабінеті, з використанням службового комп'ютера, на якому встановлено ліцензійне програмне забезпечення та організовано доступ до мережі Інтернет. Якщо навички слідчого пов'язані з роботою у мережі Інтернет є недостатніми, рекомендується залучення спеціаліста.

У протоколі огляду слід зазначити серійний номер службового комп'ютера, назву та версію операційної системи, якою керується даний комп'ютер, назву та версію програми-браузера, за допомогою якої здійснюється доступ до мережі Інтернет.

¹ Див.: Вирок Шевченківського районного суду м. Києва у справі № 761/22577/13-к від 2 вересня 2014. // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/40488425>.

Огляд здійснюється шляхом безпосереднього сприйняття слідчим інформації, розміщеної на веб-сторінці за допомогою комп'ютера з доступом до мережі Інтернет. Веб-сторінка має бути масштабована у браузері на повний розмір (100%). У браузері мають бути відключені усі додатки та надбудови, що можуть змінити вигляд веб-сторінки, яка оглядається.

Основними реквізитами такого електронного документа можуть бути: адреса у мережі інтернет, на якій розміщено веб-сторінку; назва веб-сайту, категорія чи жанр публікації, якщо вони зазначені на веб-сторінці; назва публікації; основний текст публікації; прикріплені зображення та аудіо чи відео файли; відомості про автора публікації (якщо публікація не є анонімною). Як і у випадку огляду традиційних документів, усі зазначені реквізити мають бути зафіксовані у протоколі огляду.

Зокрема, у протоколі огляду обов'язково має бути зазначено адресу веб-сторінки, яка оглядалася. Відображенню у протоколі підлягають заголовок журналістської публікації, локалізація публікації в межах сторінки; має бути наведено скорочений виклад основного тексту, перелічені фізичні та юридичні особи, установи та організації, що згадуються у публікації; а також прізвище, ім'я та по батькові, чи псевдонім автора публікації.

Крім того, у протоколі має бути перелічено та коротко описано фото, відео та аудіо файли, прикріплені до публікації, з зазначенням посилання на кожний з таких файлів в мережі Інтернет. Слідчий має пам'ятати, що значна кількість мультимедійних файлів на сучасних веб сторінках є рекламними оголошеннями, які не мають відношення до публікації, що вивчається. Такі елементи веб-сторінки не потрібно описувати у протоколі огляду електронного документа.

Більшість Інтернет сайтів дозволяють користувачам коментувати матеріали, розміщені на такому веб-ресурсі, шляхом розміщення відповідних повідомлень на сторінці з

матеріалом, що коментується. Виходячи з цього, рекомендуємо практичним працівникам досліджувати зміст та час публікації таких коментарів, з метою виявлення погроз чи інших проявів агресії в адресу автора матеріалу, які можуть свідчити про намір коментатора заподіяти такому журналісту шкоду.

Веб-сторінку, що оглядається, необхідно роздрукувати за допомогою службового принтера та додати до протоколу огляду в якості невід'ємного додатку, із зазначенням серійного номера, назви та моделі принтера. Фото, відео та аудіо файли, що є частиною публікації мають бути збережені та записні на диск, який стане другим додатком до протоколу огляду. Альтернативним засобом фіксації веб сторінки є збереження її у форматі html засобами програми-браузера, з подальшим записом такого файлу на диск.

Власну специфіку має огляд електронних документів, розміщених у хмарних сервісах зберігання інформації. За визначенням Національного інституту стандартів і технологій США (National Institute of Standards and Technology (NIST)), «хмарні обчислення – це модель забезпечення повсюдного, зручного мережевого доступу за вимогою до спільного пулу обчислювальних ресурсів, що підлягають налаштуванню (наприклад, до комунікаційних мереж, серверів, засобів зберігання даних, прикладних програм та сервісів), які можуть бути оперативно надані та звільнені з мінімальними управлінськими витратами та зверненнями до провайдера послуг»¹.

Хмарні сервіси зберігання інформації здобувають все більшої популярності серед представників різних професій, у тому числі серед журналістів. Так, В. Л. Рябічев підкреслює, що використання хмарних сервісів забезпечує

¹ Див.: Mell Peter, The NIST Definition of Cloud Computing. Recommendations of the National Institute of Standards and Technology / Peter Mell, Timothy Grance // National Institute of Standards and Technology Special Publication 800-145 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nvlpubs.nist.gov/nistpubs/Legacy/SP/nistspecialpublication800-145.pdf>.

миттєвий доступ до даних та додатків користувача з будь-якого місця земної кулі в будь-який час, однак лише за наявності Всесвітньої павутини. Такий підхід дозволяє оптимізувати і прискорити роботу, зменшити витрати та залучити широке коло виконавців і експертів, в тому числі й у сфері журналістики¹. За результатами проведеного нами анкетування журналістів, 51,4% респондентів використовують хмарні сервіси для зберігання робочої інформації, що підтверджує актуальність дослідження електронних документів у таких сховищах. Серед популярних сервісів хмарного зберігання даних можна назвати український eDisk Ukr.net, американські Google Drive, DropBox тощо.

У хмарних сервісах зберігання інформації можуть міститися робочі матеріали журналіста – чорнові варіанти публікацій, фото, відео та аудіо матеріали, створені журналістом в процесі здійснення професійної журналістської діяльності; особисті записи, плани роботи та розклади тощо.

Доступ до хмарних сервісів зберігання інформації зазвичай захищений паролем, який встановлюється власником облікового запису даного сервісу. Слідство може отримати доступ до документів, розміщених в таких хмарних сервісах наступними способами:

- 1) отримання від потерпілого журналіста, його родичів, колег чи третіх осіб інформації про авторизаційні дані (логін та пароль) для доступу до аккаунта журналіста;
- 2) отримання тимчасового доступу до електронних інформаційних систем компанії, що надає послуги хмарного зберігання інформації (в порядку ст. 159 КПК України). Слід зауважити, що зазначена процесуальна дія може бути ускладненою через те, що не всі компанії, які надають послуги хмарного зберігання інформації мають

¹ Рябічев В. Л. Мультиплатформна концепція в сучасній журналістиці / В. Л. Рябічев // Наукові записки Інституту журналістики : науковий збірник / за ред. В. В. Різуна ; КНУ імені Тараса Шевченка. – 2013. – №. 52. – С. 99.

представництва на території України, а звернення до їх іноземних представництв в порядку запиту про міжнародну правову допомогу (ст. 551 КПК України) призведе до затягування строків досудового розслідування. Оскільки, відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 164 КПК України, строк дії ухвали слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів не може перевищувати одного місяця з дня постановлення ухвали, звернення до іноземних представництв компаній в порядку міжнародного співробітництва з такою постановою є практично не можливим. На наш погляд, для випадків міжнародного співробітництва, більш доцільним було би встановити у законі початок перебігу строку дії такої постанови з моменту прийняття уповноваженим органом іноземної держави рішення про задоволення запиту про міжнародну правову допомогу;

3) зняття інформації з електронних інформаційних систем в порядку ст. 264 КПК України.

У другому та третьому випадках, слідчий, прокурор отримують електронні документи що були скопійовані з сервера хмарного сервісу зберігання даних на традиційних носіях інформації (диск або роздрукований на папері варіант), що дозволяє їх оглянути та дослідити в порядку ст. 266 КПК України з використанням методів, що вже були нами описані.

У випадках, коли слідчий, прокурор здійснюють доступ до хмарних сервісів зберігання інформації самостійно, з використанням авторизаційних даних журналіста, процедура огляду електронних документів у таких сервісах значно збігається з оглядом публікацій у мережі інтернет, та в той самий час має важливі особливості.

Так, у протоколі мають бути зазначені адреса в мережі Інтернет та назва сервісу, до якого отримується доступ. На нашу думку, логін та пароль доступу до аккаунту не мають зазначатися у протоколі, з метою забезпечення захисту особистих даних журналіста. Крім того, таке обмеження допоможе запобігти несанкціонованому доступу до

зазначених даних з боку сторонніх осіб, які на різних етапах кримінального провадження ознайомлюються зі змістом протоколу, та, відповідно, можуть отримати доступ до аккаунту журналіста та змінити чи знищити інформацію, що зберігається у хмарному сервісі.

Більшість сервісів хмарного зберігання інформації дозволяють отримати інформацію про каталог розміщення у сховищі, час та авторство створення документа що там зберігається, а також хронологію його редагування. Зазначену інформацію має бути відображено в протоколі огляду, так само як і постійне посилання в мережі Інтернет на документ, що оглядається, якщо на момент доступу слідчого до хмарного сервісу, таке посилання було створено володільцем аккаунту.

Текстові документи, а також зображення, що оглядаються, доцільно роздрукувати за допомогою службового принтера та додати до протоколу огляду в якості невід'ємного додатку, із зазначенням серійного номера, назви та моделі принтера. Фото, відео та аудіо файли, аналогічно з оглядом публікацій в мережі Інтернет мають бути збережені та записні на диск, який стане другим додатком до протоколу огляду¹.

Таким чином можна зробити висновок, що електронні документи є важливим джерелом доказової та орієнтуючої інформації у кримінальних провадженнях щодо посягань на життя та здоров'я журналістів. Залежно від того, розміщені такі документи на фізичних носіях інформації, у відкритому доступі в мережі Інтернет, чи у хмарних сервісах зберігання інформації, вони мають проходити специфічні процедури слідчого огляду та попереднього дослідження.

¹ Коваленко А. В. Особливості тактики огляду електронних документів під час досудового розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів / А. В. Коваленко // Вісник Національної академії правових наук України : зб. наук. пр. – 2017. – № 1 (88) – С. 189.

4.2. Тактика допиту

В ході досудового розслідування допит виступає основним засобом отримання та фіксації криміналістично значущої інформації, що має значення для кримінального провадження.

Питання тактики допиту у своїх роботах досліджували Л. Є. Ароцкер, О. Я. Баєв, В. П. Бахін, Р. С. Белкін, О. М. Бондарчук, В. К. Весельський, Є. Є. Демидова, В. А. Журавель, В. Г. Лукашевич, І. Кертес, Ю. В. Колесник, В. С. Комарков, В. О. Коновалова, Є. В. Кузьмічова-Кисленко, М. І. Порубов, С. О. Сафронов, В. Ю. Шепітько та інші вчені. Втім, теоретичні аспекти допиту потерпілого від посягань на життя та здоров'я журналістів, а також методичні рекомендації щодо провадження зазначеної слідчої (розшукової) дії на сьогодні ще не були досліджені у спеціальній літературі.

Допит – це процесуальна слідча (розшукова) дія, що є регламентованим кримінальними процесуальними нормами інформаційно-психологічним процесом спілкування осіб, які беруть у ньому участь, та спрямований на отримання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини у кримінальному провадженні¹.

Коло осіб, що можуть бути джерелом інформації при допиті в рамках розслідування кримінального правопорушення, а також черговість їх допитів визначається об'ємом даних про злочин, якими вони можуть володіти. Виходячи з результатів узагальнення матеріалів слідчої та судової практики розслідувань посягань на життя та здоров'я журналістів, нами було визначено орієнтовний перелік осіб, що мають бути у

¹ Див.: Криміналістика : підруч. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. : за ред. В. Ю. Шепітька. – 5-те вид. переробл. та допов. – Київ : Ін Юре, 2016. – С. 306.

відповідній черговості допитаними в процесі розслідування зазначеної категорії злочинів. До таких осіб відносяться:

- 1) потерпілий від злочину:
 - а) журналіст;
 - б) член сім'ї чи близький родич журналіста;
- 2) свідки:
 - а) заявник, який не є потерпілим;
 - б) очевидці злочинного посягання;
 - в) інші особи, яким відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження;
- 3) підозрюваний.

Запропонована черговість допитів є модельною для зазначеної категорії проваджень та може змінюватися відповідно до обставин злочину та обсягу інформації, що наявна у слідчого на різних етапах розслідування. Допит кожної з зазначених категорій осіб має свої особливості, які потребують дослідження та наукового обґрунтування.

Потерпілий від посягань на життя та здоров'я журналістів виступає важливим джерелом криміналістично значущої інформації під час розслідування зазначених злочинів, що викликає потребу в поглибленому дослідженні особливостей допиту таких осіб. За результатами проведеного нами опитування слідчих Національної поліції України, 24% респондентів назвали допит потерпілого найскладнішою слідчою (розшуковою) дією, що проводиться під час розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів.

Безпосереднім потерпілим від посягання на життя та здоров'я журналіста (ч. 2, 3. ст. 345¹, ст. 348¹ КК України) може бути як особа, що здійснює професійну журналістську діяльність, так і члени сім'ї чи близькі родичі такої особи. Раніше нами було обґрунтовано доцільність визнання журналіста потерпілим у кримінальному провадженні щодо посягання на його члена сім'ї чи близького родича у зв'язку з професійною журналістською діяльністю такого

журналіста. Крім того, було доведено необхідність визнання потерпілим у кримінальному провадженні особи з числа членів сім'ї чи близьких родичів журналіста, який загинув, або не в змозі здійснювати процесуальні функції потерпілого через стан здоров'я¹.

Відтак, можна визначити наступні категорії допитуваних потерпілих від посягань на життя та здоров'я журналістів:

1) журналіст, який став безпосередньою жертвою нападу (якщо його стан здоров'я дозволяє йому давати показання);

2) журналіст, близький родич чи член сім'ї якого став безпосередньою жертвою нападу;

3) особа з числа близьких родичів чи членів сім'ї журналіста, яка стала безпосередньою жертвою нападу (якщо її стан здоров'я дозволяє їй давати показання);

4) особа з числа близьких родичів чи членів сім'ї журналіста, який став безпосередньою жертвою нападу (у випадках, коли стан здоров'я постраждалого не дозволяє йому давати показання).

Як і будь-яка інша слідча (розшукова) дія, допит, відповідно до ч. 1 ст. 223 КПК України є спрямованим на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Відомості, які з цією метою слідчий має намір з'ясувати в ході такої слідчої (розшукової) дії, називають предметом допиту². На наш погляд, визначення предмету допиту потерпілого від посягань на життя та здоров'я журналістів сприятиме підвищенню ефективності проведення даної слідчої (розшукової) дії.

¹ Див.: Коваленко А. В. Процесуальні проблеми визнання особи потерпілою від злочинів проти журналістів / А. В. Коваленко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2015. – Вип. 6, Том 3. – С. 94-95.

² Див.: Криміналістика : підруч. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. : за ред. В. Ю. Шепітька. – 5-те вид. переробл. та допов. – Київ : Ін Юре, 2016. – С. 308.

Предмет допиту кожної особи визначається її процесуальним статусом і враховує потребу виконання основного завдання допиту – встановлення в результаті отримання показань допитаної особи обставин, що мають значення для кримінального провадження¹. Погоджуючись з В. А. Журавлем у тому, що об'єктивним критерієм визначення предмету допиту є предмет доказування (обставини, що підлягають з'ясуванню) у провадженні, склад конкретного злочину, а також особливості слідчої ситуації², додамо, що на предмет допиту також впливає вид допиту (первинний, повторний, одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб тощо) та конкретні завдання допиту (наприклад, викриття неправдивих показань).

Також, не можна не погодитися з думкою О. М. Бондарчука, щодо визначальної ролі норм КПК України у формуванні предмету допиту³. Цікавим у цьому аспекті є питання застосування обмежень предмету допиту журналіста як свідка до його допиту як потерпілого. Відповідно до п. 6 ч. 2. ст. 65 КПК України, журналісти не можуть бути допитані як свідки про відомості, які містять конфіденційну інформацію професійного характеру, надану за умови нерозголошення авторства або джерела інформації. Ні норми ст. 55-57 КПК України, що регламентують процесуальний статус потерпілого, ні норми ст. 224-226 КПК України, які регламентують процедуру проведення допиту, не містять подібних обмежень щодо допиту журналіста в якості потерпілого. Захист такої інформації врегульовано п. 11 ч. 2 ст. 26 Закону України

¹ Див.: Колесник Ю. В. Особи, що підлягають допиту, та предмет допиту за чинним КПК України / Ю. В. Колесник // Вісник Академії адвокатури України. – 2014. – Т. 11. – №. 1. – С. 84.

² Журавель В. А. Специфика предмета допроса потерпевшего при расследовании отдельных видов преступлений / В. А. Журавель // Вибрані твори. – Харків : Вид. агенція «Апостіль», 2016. – С. 157.

³ Бондарчук О. М. Предмет допиту у кримінальних провадженнях про залишення в небезпеці / О. М. Бондарчук // Митна справа. – 2014. – №. 1. – С. 106.

«Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» відповідно до якого журналіст має право на збереження таємниці авторства та джерел інформації, за винятком випадків, коли ці таємниці обнародуються на вимогу суду¹.

Така вимога закону дотримується при процедурі отримання тимчасового доступу до речей та документів, які містять інформацію, що знаходиться у володінні ЗМІ або журналіста, і надана їм за умови нерозголошення авторства або джерела інформації. Зазначена інформація віднесена ст. 162 КПК України до охоронюваної законом. Відповідно до ч. 6 ст. 163 КПК України, доступ до речей та документів, що містять таку інформацію, отримується за постановою слідчого судді та потребує додаткового обґрунтування можливості використання як доказів відомостей, що містяться в цих речах і документах, та неможливості іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих речей і документів. Санкціонування суддею допиту не передбачено чинним КПК України, що видається цілком виправданим, адже зобов'язання журналіста повідомити такі відомості в ході допиту порушило би гарантоване йому п. 6 ч. 1 ст. 56 КПК України право на відмову від дачі показань.

Таким чином можна зробити висновок про те, що збереження такої таємниці є правом, а не обов'язком журналіста. Отже за відсутності прямої заборони на це у КПК України, журналіста в якості потерпілого можна допитувати про відомості, які містять конфіденційну інформацію професійного характеру, надану за умови нерозголошення авторства або джерела інформації. При цьому допитуваний має право відмовитися від дачі показань про такі відомості, посилаючись на право на відмову від дачі показань (п. 6 ч. 1 ст. 56 КПК України) та

¹ Див.: Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» [Електронний ресурс] / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993 р., № 1, ст. 1. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2782-12>.

п. 11 ч. 2 ст. 26 ЗУ «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні». Зокрема, такій відмові сприятимуть морально-етичні норми журналіста. Відповідно до п. 5 Кодексу етики українського журналіста, журналіст не розкриває своїх джерел інформації окрім випадків, передбачених законодавством України¹. Подібна позиція допитуваного може ускладнити процес розслідування у випадках, коли інформація, яку потерпілий відмовляється повідомити, має істотне значення для розслідування злочину. В подібній ситуації основним завданням слідчого стає встановлення зв'язку такої інформації з відомостями про особу злочинця, а також переконання потерпілого журналіста у важливості повідомлення відповідних відомостей для розслідування злочину.

Отже, найбільш загальним критерієм визначення предмету допиту потерпілого від посягань на життя та здоров'я журналістів є обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування відповідного посягання. З огляду на перелік таких обставин² та запропоновану нами класифікацію потерпілих від злочинів, що вивчаються, вважаємо за доцільне класифікувати й відомості, що входять до предмету допиту таких осіб:

1. Відомості про особу потерпілого (входять до предмету допиту усіх категорій потерпілих). Зазначені відомості є більш широкими, ніж необхідні для встановлення особи допитуваного на вимогу ч. 3 ст. 224 КПК України та включають соціально-демографічні відомості (соціальний статус, сімейний, матеріальний стан, освіта, місце роботи, професія, здійснення суспільно корисної діяльності тощо), інформацію про соціальні зв'язки, вміння та навички

¹ Див.: Кодекс етики українського журналіста ухвалений 2002 року на З'їзді журналістів-підписантів Кодексу [Електронний ресурс] / Сайт національної спілки журналістів України. – Режим доступу: <http://nsju.org/page/196>.

² Див.: Коваленко А. В. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів / А. В. Коваленко // Право і Безпека. – 2016. – № 1. – С. 106-107.

потерпілого. Потреба в отриманні такого широкого кола відомостей пояснюється недостатнім обсягом інформації про злочин, що наявна у слідчого на початку розслідування, та необхідністю перевірки широкого кола версій. Крім того, подібні, не пов'язані з відомостями про злочин запитання, можуть сприяти встановленню психологічного контакту з допитуваним¹.

2. Відомості про подію злочину та ознаки злочинця (входять до предмету допиту осіб, які стали безпосередніми жертвами посягань). Слідчий має встановити час, місце, обстановку вчинення злочину, кількість нападників та ознаки їх зовнішності тощо.

3. Відомості про професійну журналістську діяльність, з якою ймовірно пов'язано злочин (входять до предмету допиту усіх категорій потерпілих). Очевидно, що найбільш повну інформацію про таку діяльність може надати потерпілий – журналіст, у ході допиту якого слід з'ясувати місце його роботи, напрями та тематику журналістської діяльності, конкретних осіб чи предмети, що були об'єктами діяльності, коло осіб, яким було відомо про таку діяльність, знаряддя здійснення журналістської діяльності, назви та час оприлюднення останніх публікацій потерпілого тощо. Крім того, слідчому потрібно з'ясувати, яким чином така діяльність могла спровокувати вчинення злочину. Зокрема, доцільно запитати допитуваного, чи суперечила останнім часом професійна журналістська діяльність інтересам інших осіб; чи отримував журналіст погрози або різко негативні відгуки про результати своєї діяльності. Зазначені відомості можуть бути отримані й від потерпілих близьких родичів чи членів сім'ї журналіста, які спілкувалися з журналістом або особисто спостерігали його роботу.

¹ Див.: Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология. – Харьков : Издатель СПД ФЛ Вапнярчук Н. Н., 2006. – С. 72.

Таким чином, у загальному вигляді, до предмету допиту потерпілого від посягань на життя та здоров'я журналістів відносяться відомості про:

- особу потерпілого (його анкетні дані, професія, рід діяльності, фізіологічний та психологічний стан);
- здійснення потерпілим професійної журналістської діяльності, або здійснення кимось із близьких родичів чи членів сім'ї потерпілого професійної журналістської діяльності;
- подію вбивства або заподіяння тілесного ушкодження (час, місце, інші обставини);
- спосіб та засоби вчинення вбивства або заподіяння тілесного ушкодження;
- особу злочинця, співучасників злочину;
- зв'язки між злочинцем та потерпілим;
- ознаки, що свідчать про наявність спеціального мотиву – вчинення злочину у зв'язку з професійною діяльністю журналіста.

З метою забезпечення найбільш повного та ефективного з'ясування в ході допиту перелічених відомостей, доцільно дослідити особливості тактики допиту потерпілих від посягань на життя та здоров'я журналістів, а також запропонувати практичні рекомендації щодо проведення таких допитів.

Підготовчий етап допиту традиційно включає вивчення матеріалів провадження, особи допитуваного, складання плану допиту тощо. Допит потерпілого є однією з первинних слідчих (розшукових) дій, якій найімовірніше можуть передувати тільки огляд місця події та освідування потерпілого. Отже, обсяг відомостей про особу допитуваного та подію злочину, що наявні у слідчого на момент такого допиту, є мінімальним та часто обмежується відомостями з повідомлення про вчинення злочину.

При підготовці до допиту потерпілого журналіста слідчий має пам'ятати про професійні та особисті якості такої особи, що можуть як позитивно, так і негативно

впливати на формування показань. З одного боку, журналістська професія вимагає розвинених пізнавальних та комунікативних здібностей¹, що дозволить потерпілому більш чітко сприйняти, краще запам'ятати та точніше повідомити слідчому обставини злочину. З іншого боку, авторитарність, категоричність суджень та маніпулятивність, які відносяться спеціалістами до можливих рис, викликаних професійною деформацією журналіста², можуть зменшити об'єктивність показань такої особи. Наведені нами ознаки особи журналіста є узагальненими та можуть використовуватися лише для орієнтування слідчого, який буде проводити допит.

Ще однією ознакою особи потерпілого, яка має значення для провадження допиту, є його віктимність. Так, В. А. Журавель наголошує, що відомості про віктимність особи мають враховуватися слідчим для правильної побудови тактики допиту, визначення шляхів встановлення психологічного контакту та застосування тактичних прийомів, що сприяють отриманню об'єктивної інформації³. Як вже зазначалося, чинником віктимності потерпілих від посягань на життя та здоров'я журналістів є професійна журналістська діяльність, зі здійсненням якої пов'язано вчинення злочину.

Важливими є визначення часу та місця допиту. Допит потерпілого від посягання на життя чи здоров'я має проводитися виключно після надання йому відповідної медичної допомоги. Так, на думку В. О. Коновалової, перш

¹ Див.: Кривопишина О. А. Психологія журналістської творчості : конспект лекцій для студ. напрям 0302 «Журналістика та інформація» спец. 6.030201 «Журналістика» денної форми навчання / О. А. Кривопишина. – Суми : СумДУ, 2010. – С. 17.

² Див.: Тулупов В. В. Профессиональная деформация в современной журналистике / В. В. Тулупов // Журналист. Социальные коммуникации. – 2015. – № 1-2 (17-18) 2015. – С. 9.

³ Журавель В. А. Допрос потерпевшего при виктимном поведении / В. А. Журавель // Вибрані твори. – Харків : Вид. агенція «Апостіль», 2016. – С. 163.

за все, слідчий має переконатися, що стан потерпілого дозволяє вести допит без шкоди для його здоров'я, а у випадках його важкого стану рекомендує залучати до такої слідчої (розшукової) дії лікаря¹. С. О. Сафронов зазначає, що доцільно витребувати від лікаря довідку про те, що хворий-потерпілий є контактним, перебуває в ясній свідомості та може давати показання; або безпосередньо на початку проведення самого допиту одержувати про це усний висновок лікаря, зміст якого обов'язково необхідно внести до протоколу допиту². Місце проведення допиту також залежить від стану здоров'я потерпілого, якого може бути допитано у закладі охорони здоров'я, де він проходить лікування, вдома у хворого або у кабінеті слідчого, якщо це дозволяє стан допитуваного.

Робочий етап будь-якого допиту починається зі встановлення психологічного контакту з допитуваним³. Для досягнення найбільш продуктивної взаємодії слідчого з потерпілим від посягань на життя та здоров'я журналістів, доцільно використовувати вищезгадані нами відомості про психологічні особливості таких осіб. Важливо переконати допитуваного в тому, що він знаходиться у безпеці, а пригадування травматичного досвіду дуже важливе для розслідування злочину.

Вибір конкретних тактичних прийомів залежить від ситуації, що склалася в ході допиту. Досить характерними є випадки забування потерпілим подробиць нападу на нього. Для освіження пам'яті добросовісного допитуваного рекомендується звернення до обставин, які є суміжними за часом і простором з обставинами, що потрібно пригадати,

¹ Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология. – Харьков : Издатель СПД ФЛ Вапнярчук Н. Н., 2006. – С. 92.

² Сафронов С. О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень : Науково-практичний посібник / С. О. Сафронов. – Харків, 2003. – С. 153.

³ Див.: Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология. – Харьков : Издатель СПД ФЛ Вапнярчук Н. Н., 2006. – С. 71.

демонстрація об'єктів, пов'язаних з предметом допиту, проведення допиту на місці події тощо¹.

Оцінка показань потерпілих від посягань на життя та здоров'я журналістів також має власну специфіку. Так, травматичний та лякаючий характер посягання впливає на формування показань потерпілого та призводить до можливого викривлення фактів². З огляду на це, В. О. Коновалова слушно рекомендує слідчим аналізувати показання таких потерпілих, зіставляючи їх з точно встановленими даними про злочин, показаннями інших осіб, результатами огляду місця події³. Крім того, слід пам'ятати про особисту заінтересованість потерпілого у покаранні злочинця та враховувати вже згадані нами психологічні особливості журналіста як представника своєї професії.

Окремо відзначимо, що потерпілим від посягань на життя та здоров'я журналістів близькими родичем чи членом сім'ї журналіста, можуть виступати особи різного віку та соціального статусу. Найменш захищеними з них видаються неповнолітні, допит яких має власні особливості, передбачені ст. 226 КПК України. Зокрема мова йде про обов'язкове залучення педагога або психолога до проведення такої слідчої (розшукової) дії. Спеціаліст названого профілю покликаний, на думку Н. З. Рогатинської та Р. М. Мудрака, проконсультувати слідчого щодо психології формування показань, а також

¹ Див.: Бахін В. П. Тактика допиту. Навчальний посібник. (Серія «Навчально-практичне видання») / В. П. Бахін, В. К. Весельський. – Київ : НВТ «Правниця», 1997. – С. 20-23.

² Див.: Журавель В. А. Допрос потерпевшего: оценка и интерпретация / В. А. Журавель // Выбранные творения. – Харьков : Вид. агенція «Апостіль», 2016. – С. 174.

³ Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология. – Харьков : Издатель СПД ФЛ Вапнярчук Н. Н., 2006. – С. 92.

вікових та індивідуальних особливостей неповнолітнього допитуваного¹.

Власні особливості має й допит свідків. 14,8% опитаних нами слідчих НП України визнали, що допит свідків посягань на життя та здоров'я журналістів пов'язаний з деякими складнощами.

При допиті заявника, який не є потерпілим від злочину, слід встановити, які обставини злочину йому відомі та з'ясувати джерела отримання ним таких відомостей. Найчастіше, таким особам відомі лише стан здоров'я потерпілого, факт його перебування в лікарні та деякі обставини нападу, що їм міг повідомити потерпілий до госпіталізації. Зазначених осіб слід допитувати також щодо характеру їх відносин з потерпілим та злочинцем, якщо вони були знайомі до вчинення злочину з метою виявлення можливої їх упередженості щодо якоїсь із зазначених осіб.

Після внесення до ЄРДР відомостей про зникнення безвісти журналіста або його члена сім'ї, однією з первинних слідчих (розшукових) дій є допит заявника про таке зникнення у якості свідка. В. О. Коновалова при допиті таких осіб рекомендує з'ясовувати обставини зникнення потерпілого, його плани та наміри до зникнення, характер зв'язків потерпілого з заявником та іншими особами, фізичний та психологічний стан зниклої особи, її звички тощо². Погоджуючись з наведеними рекомендаціями, звертаємо увагу практиків на доцільність окрім зазначеного, встановлювати відомості про характер, напрями та об'єкти здійснення потерпілим або його близьким родичем чи членом сім'ї професійної журналістської діяльності, з якою могло бути пов'язано вчинення злочину проти зниклої особи. Крім того, вкрай

¹ Рогатинська Н. З. Особливості допиту малолітньої або неповнолітньої особи / Н. З. Рогатинська, Р. М. Мудрак // Право і суспільство. – 2014. – № 5-2. – С. 337.

² Коновалова В. Е. Убивство: Искусство расследования : монография. Изд. 2-е доп. и перераб / В. Е. Коновалова. – Х. : Юрайт, 2013. – С. 65-67.

важливо з'ясувати в допитуваного номера мобільних телефонів, мобільних модемів потерпілого, а також за можливості IMEI номери зазначеної техніки, з метою подальшого використання такої інформації для встановлення місцезнаходження радіоелектронних засобів зниклої особи в порядку ст. 268 КПК України.

Доцільно допитувати в якості свідків і лікарів, які надавали потерпілому першу медичну допомогу, приймали його у медичному закладі та інформували органи і підрозділи поліції про факт звернення та доставлення до закладу охорони здоров'я особи у зв'язку із заподіянням їй тілесних ушкоджень кримінального характеру. Слідчий має з'ясовувати в таких осіб відомості про дату і час звернення та доставлення до закладу охорони здоров'я потерпілого із тілесними ушкодженнями кримінального характеру, анкетні дані такої особи та особи, яка доставила постраждалого, обставини отримання тілесних ушкоджень, їх характер та локалізацію, відомості про особу, яка завдала тілесних ушкоджень, зі слів потерпілого. Такі відомості слід порівняти з показаннями інших осіб а також відомостями, занесеними до журналу обліку фактів звернення та доставлення до закладу охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень кримінального характеру та інформування про такі випадки органів та підрозділів поліції. Як слушно зазначає Є. В. Кузьмічова-Кисленко, слідчому необхідно володіти знаннями базової медичної термінології для встановлення психологічного контакту з таким лікарем та правильного розуміння його показань¹.

До предмету допиту свідків з числа очевидців посягання відносяться відомості про обставини, які були безпосередньо сприйняті такою особою на місці вчинення злочину, зокрема про: особу потерпілого (в тому числі про

¹ Кузьмічова-Кисленко Є. В. Особливості тактики допиту медичних працівників в кримінальному провадженні / Є. В. Кузьмічова-Кисленко // Митна справа. – 2014. – №. 2. – С. 356.

його поведінку на місці події); подію вбивства або тілесного ушкодження (час, місце, інші обставини); спосіб та засоби вчинення вбивства або заподіяння тілесного ушкодження; особу злочинця, співучасників злочину.

У деяких випадках, очевидцями посягання на журналіста можуть бути його колеги журналісти. Слідчий має враховувати можливу зацікавленість таких свідків через професійну солідарність, їх співчуття до постраждалого колеги. Крім того, важливо враховувати психологічні особливості представників зазначеної професії, що були досліджені нами в рамках вивчення особи потерпілого.

Очевидців злочинного посягання доцільно допитувати у найкоротший проміжок часу після вчинення злочину з метою запобігання природнього забування сприйнятої ними інформації про обставини злочинного посягання. З цією ж метою доцільно застосовувати тактичні прийоми актуалізації пам'яті.

Результати опитування свідчать, що 51,4% опитаних журналістів повідомляють інформацію про напрями та об'єкти своєї професійної журналістської діяльності колегам, 68,9% – родичам чи членам сім'ї. Отже, зазначені категорії осіб є потенційними носіями такої інформації та мають бути допитаними в якості свідків. До предмету їх допиту в першу чергу відносяться відомості про особу потерпілого; здійснення потерпілим професійної журналістської діяльності, або здійснення кимось із близьких родичів чи членів сім'ї потерпілого професійної журналістської діяльності, можливі зв'язки між злочинцем та потерпілим.

У випадках, коли було встановлено наявність зв'язків між потерпілим та підозрюваним, що виникли до вчинення злочину, з метою з'ясування відносин між ними доцільно допитати спільних знайомих зазначених осіб.

Щодо обставин, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання, а також

обставин, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу підозрюваного, обтяжують чи пом'якшують покарання, виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження доцільно допитувати родичів, знайомих, колег, сусідів підозрюваного, інших осіб які можуть володіти такими відомостями.

Важливим аспектом проведення допиту свідків у провадженнях щодо посягань на життя та здоров'я журналістів є тактичний прийом виявлення упередженості свідка до потерпілого журналіста або до злочинця. Так, останні соціальні дослідження показують, що рівень довіри населення до ЗМІ (як українських, так і зарубіжних) падає¹, а кожен третій українець (29% респондентів) є упередженим до ЗМІ². Таку ситуацію констатують і науковці, зокрема В. Набруско відмічає тотальну недовіру населення до національних засобів масової комунікації³. З іншого боку, співчуття свідка до журналістів, як представників унебезпеченої професії, може призвести до упередженого ставлення допитуваного до підозрюваного.

Причиною неправдивих показань можуть також виступати страх помсти з боку злочинця або його приятелів, жалість до обвинувачуваного або його сім'ї та інші думки і почуття, які спонукають свідка приховувати істину⁴.

¹ Див.: Ставлення населення до ЗМІ, пропаганди та медіареформ в період конфлікту / Київський міжнародний інститут соціології на замовлення ГО «Телекритика» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mediarnbo.org/wp-content/uploads/2015/06/Infografika-KMIS-06_2015-1.pdf. – Заголовок з екрана.

² Див.: Конфлікт в медіа і Медіа в конфлікті. Результати комплексного соціологічного дослідження соціологічної компанії Фама [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://journalism.ucu.edu.ua/navchannya/zhurnalistika/media-pro-konflikti/#research>. – Заголовок з екрана.

³ Набруско В. Медіа-ресурс в Україні / В. Набруско // Теле- та радіожурналістика. – 2013. – Вип. 12. – С. 346.

⁴ Див.: Кертэс И. Тактика и психологические основы допроса / И Кертэс; под общ. ред. А. И. Винберга. – М. : Юрид. лит., 1965. – С. 151.

З метою виявлення такого відношення свідка до потерпілого, підозрюваного, слідчому доцільно поставити запитання про те, як часто свідок дізнається новини зі ЗМІ; чи довіряє він ЗМІ, чи вважає журналістську професію важливою, складною, небезпечною. Зазначені питання можуть бути поєднаними з комплексом дій зі встановлення психологічного контакту з допитуваною особою.

Складність допиту підозрюваних у вчиненні посягань на життя та здоров'я журналістів визнали 14,8% опитаних нами слідчих НП України.

До предмету допиту підозрюваного у посяганні на життя та здоров'я журналіста, доцільно віднести обставини щодо:

1. Особи допитуваного (анкетні дані, особисті та професійні якості, фізіологічний та психологічний стан).

2. Які відомості про особу потерпілого мав підозрюваний на момент вчинення злочину, характер їх зв'язків.

3. Які відомості про здійснення потерпілим професійної журналістської діяльності, або здійснення кимось із близьких родичів чи членів сім'ї потерпілого професійної журналістської діяльності мав підозрюваний на момент вчинення злочину.

4. Подія вбивства або тілесного ушкодження (час, місце, інші обставини).

5. Спосіб та засоби вчинення вбивства або заподіяння тілесного ушкодження (у тому числі способи та засоби готування та приховування злочину).

6. Співучасники вбивства або заподіяння тілесних ушкоджень, роль кожного з них у вчиненні злочину.

7. Зв'язки між злочинцем та потерпілим.

8. Форма вини, мета злочину.

9. Наявність спеціального мотиву – вчинення злочину у зв'язку з професійною діяльністю журналіста (в тому числі потрібно встановити які саме прояви професійної журналістської діяльності стали причиною злочинного посягання, та чи були такі прояви законними).

10. Обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання, а також обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження.

В рамках підготовки до допиту підозрюваного у посяганні на життя та здоров'я журналіста, слідчому, прокурору, окрім звичайних підготовчих дій, що включають ознайомлення з матеріалами провадження та вивчення особи допитуваного, специфіка провадження вимагає вивчення інформації про професійну журналістську діяльність, з якою ймовірно пов'язано вчинення посягання.

Найбільш типовими та вірогідними є наступні ситуації проведення допиту підозрюваного.

1. Підозрюваний повністю визнає свою вину. В такому випадку завданням допиту є конкретизація обставин злочину, що відомі слідству. Показання допитуваного слід порівняти з іншими доказами у провадженні з метою виключення можливого взяття підозрюваним на себе відповідальності за злочин, вчинений іншою особою, або приховання ним співучасників.

2. Підозрюваний відмовляється від дачі показань. Відповідно до п. 4 ст. 224 КПК України, особа, яка проводить допит зобов'язана припинити його одразу після отримання заяви підозрюваного про відмову від дачі показань. При цьому, науковці наголошують на необхідності з'ясування причин відмови підозрюваного від дачі показань¹. Втім, зазначена норма КПК України ставить під сумнів допустимість впливу слідчого на підозрюваного з метою переконання останнього в важливості дачі показань.

¹ Див.: Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туман та ін. ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. – Харків : Право; 2013. – С. 374.

3. Підозрюваний не визнає факту вчинення ним посягання та повністю заперечує факт знайомства з журналістом або факт обізнаності про професію потерпілого та його професійну журналістську діяльність. Можливим вирішенням зазначеної ситуації є встановлення у підозрюваного обізнаності про обставини, що висвітлював журналіст, його роботу. З цією метою слідчому потрібно досконало вивчити інформацію про професійну журналістську діяльність, що могла стати причиною посягання. Ефективним видається й тактичний прийом, що полягає в оголошенні слідчим під час допиту доказів, які спростовують неправдиві показання підозрюваного.

4. Підозрюваний визнає факт посягання, проте заперечує наявність в його діянні спеціального мотиву – зв'язку посягання з професійною журналістською діяльністю. Бажання підозрюваного приховати наявність такого мотиву пояснюється менш суворим покаранням за вчинення посягання на життя та здоров'я особи без зазначеного мотиву. С. О. Сафронов для з'ясування мотиву посягання рекомендує встановлювати в ході допиту наступні обставини: а) у чому полягала потреба підозрюваного; б) що в нього викликало занепокоєння, подразнення, почуття незадоволення; в) що стало приводом вчинення злочинних діянь (під приводом науковець розуміє найближчий факт, якийсь подразник, причину, яка провокує реакцію, що спонукається мотивом)¹. В рамках категорії злочинів, що вивчається, таким подразником є професійна журналістська діяльність, яка протирічить інтересам підозрюваного. Приводом є ознайомлення підозрюваного з фактом здійснення журналістом такої діяльності. Отже, ефективними тактичними прийомами є нагадування допитуваному про зазначений подразник,

¹ Сафронов С. О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень : Науково-практичний посібник / С. О. Сафонов. – Харків, 2003. – С. 141-142.

поставлення запитань прямо чи опосередковано пов'язаних з журналістською діяльністю потерпілого.

5. Підозрюваний посилається на алібі. Для перевірки подібних показань, в спеціальній літературі рекомендується ретельно допитати таку особу щодо обставин, пов'язаних з алібі. Детальне запам'ятовування допитуваним обставин алібі, що контрастує з поверхневим та не конкретним запам'ятовуванням ним обставин, що не пов'язані з днем вчинення злочину може свідчити про неправдивість алібі¹.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що допит виступає основним засобом отримання ідеальних слідів під час розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів. Допити потерпілого, свідків та підозрюваного у вчиненні злочину мають свою специфіку, яка виражається у їх предметі, особливостях підготовки та проведення. Вважаємо, що запропоновані нами рекомендації сприятимуть найбільш повному та ефективному встановленню фактів у ході провадження даної слідчої (розшукової) дії.

4.3. Інші слідчі (розшукові) дії та використання можливостей судових експертиз

Перелік процесуальних заходів, що здійснюються в рамках розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів, не вичерпується вже розглянутими нами оглядами та допитами. Вважаємо, що в рамках побудови методики розслідування названих злочинів доцільно розглянути тактику проведення інших слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, та використання можливостей судових експертиз під час розслідування таких посягань. Звертаємо увагу на те, що

¹ Див.: Порубов Н. И. Допрос: процессуальные и криминалистические аспекты : монография / Н. И. Порубов, А. Н. Порубов. – М. : Юрлитинформ, 2013. – С. 175.

докладне дослідження тактики проведення наступних процесуальних дій не є нашою метою, тому видається за доцільне сконцентруватися на їх особливостях, які пов'язані зі специфікою досліджуваних посягань.

Обшук. Відповідно до ч. 1 ст. 234 КПК України, названа слідча (розшукова) дія проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукання знаряддя кримінального правопорушення, або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб.

Як визначають С. Ф. Денисюк та В. Ю. Шепітько, об'єкти пошуку – це те, що необхідно відшукати, виявити при обшуку; об'єкти обшуку – те, відносно чого (або кого) здійснюється обстеження (приміщення, місце, особа тощо)¹. Якщо об'єкти обшуку при розслідуванні посягань на життя та здоров'я журналістів є досить типовими для насильницьких злочинів, то об'єкти пошуку мають свої особливості, які потребують дослідження. Зокрема, характерними саме для зазначеної категорії злочинів об'єктами пошуку є знаряддя здійснення професійної журналістською діяльності, їх частини, сліди їх знищення тощо. У випадку зникнення таких об'єктів з місця події, трупу, житла чи місця роботи журналіста, виникає версія про можливе заволодіння ними злочинцем. Такі дії особи, що вчинила злочин, пояснюються бажанням ретельно вивчити матеріали, що були створені журналістом на предмет невідповідності її інтересам; бажанням приховати або знищити такі об'єкти, змінити, частково або повністю знищити інформацію на носіях. Відтак, у деяких випадках доцільно проводити обшуки житла чи інших володінь підозрюваного з метою відшукання названих предметів.

¹ Денисюк С. Ф. Обыск в системе следственных действий (Тактико-криминалистический анализ) : Научно-практическое пособие / С. Ф. Денисюк, В. Ю. Шепітько. – Харьков : Консум, 1999. – С. 18.

Привласнення злочинцем знарядь здійснення професійної журналістської діяльності, а отже й потребу у проведенні обшуку задля їх відшукання, можна пов'язати з метою, яку він ставить перед собою в ході здійснення злочину. Зокрема, така поведінка відповідає меті перешкодити професійній діяльності журналіста, та меті спонукати журналіста до здійснення журналістської діяльності у якомусь напрямку. В той же час, зазначена поведінка злочинця не є характерною для випадків, коли він ставить собі за мету помститися журналісту за здійснення професійної журналістської діяльності. Слідчому, прокурору слід з'ясувати, які предмети (в тому числі знаряддя здійснення професійної журналістської діяльності), що мав чи міг мати при собі потерпілий-журналіст на момент посягання, зникли з місця вчинення злочину. Крім того, доцільно вивчити ознаки особи злочинця, що можуть свідчити про мету вчинення злочину, яка відповідає такій поведінці.

В процесі обшуку житла чи інших приміщень підозрюваного доцільно також оглянути його комп'ютерну техніку на предмет наявності в її пам'яті електронних документів, що містять відомості про професійну журналістську діяльність, з якою ймовірно пов'язано вчинення злочину. Для цього доцільно застосовувати ті ж методи, що й під час огляду комп'ютерної техніки.

Можливе також проведення обшуку житла, робочого місця чи інших приміщень зниклого безвісти журналіста з метою перевірки версії про вчинення щодо нього посягання на життя чи здоров'я. Такий обшук матиме на меті відшукання доказів, що можуть свідчити про наміри потерпілого до його зникнення, слідів можливого проникнення злочинця до приміщення, предметів, що містять відомості про професійну журналістську діяльність, з якою ймовірно пов'язано вчинення злочину, інших відомостей, що мають значення для кримінального провадження.

Пред'явлення для впізнання – самостійна слідча (розшукова) дія, під час проведення якої особа, яка спостерігала й сприймала об'єкт, що має значення для розслідування, здійснює його ототожнення за образом, що зберігся у пам'яті¹. Складність проведення даної слідчої (розшукової) дії під час розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів відзначили 9% опитаних нами слідчих НП України. Вбачається, що впізнання осіб та речей потерпілим від подібних злочинів має власну специфіку.

Як слушно зазначає М. О. Головецький, пред'явлення для впізнання побудовано на узнаванні – складному психофізіологічному процесі, під час якого людина зіставляє об'єкти реальної дійсності, котрі сприймаються в даний момент, із зафіксованими раніше суб'єктивними образами і робить висновок про наявність або відсутність тотожності між ними. На думку науковця, упізнання включає декілька етапів: сприйняття, запам'ятовування і розпізнавання².

На точність сприйняття впливають об'єктивні і суб'єктивні фактори. До об'єктивних належать умови, в яких сприймалася подія, тривалість спостереження, освітлення, відстань, метеорологічні чинники та ін. Суб'єктивні фактори визначаються, насамперед, станом органів відчуттів, а також емоційним станом людини, втомою, станом здоров'я, рівнем розумового розвитку, освітою, наявністю тих чи інших професійних навичок, спеціальних знань, життєвим досвідом та ін.³ Видається, що

¹ Див.: Лук'янчиков Б. Є. Криміналістична ідентифікація об'єктів за ідеальними відображеннями : монографія / Б. Є. Лук'янчиков, Є. Д. Лук'янчиков, С. Ю. Петряев. – Київ : НТУУ «КПІ» Вид-во «Політехніка», 2016. – С. 19.

² Головецький М. О. Тактика узнавання і впізнання під час досудового слідства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. / М. О. Головецький. – Київ, 2002. – С. 9.

³ Див.: Мазур М. Р. Особливості формування показань свідка в кримінальному провадженні / М. Р. Мазур // Науково-інформаційний вісник 214

саме на стадії сприйняття обставини нападу (як об'єктивні) та особливості потерпілого (як суб'єктивні фактори) значною мірою впливають на весь процес узнавання, яке лягає в основу пред'явлення для впізнання.

Відомості про об'єктивні фактори сприйняття входять до предмету допиту, що передує пред'явленню для впізнання (ч. 1 ст. 228 КПК України). У випадках, коли посягання на життя та здоров'я журналістів вчиняється як безпосередня реакція на професійну журналістську діяльність, до подібних факторів, окрім обставин нападу, слід віднести й обстановку, в якій така діяльність здійснювалася. Щодо суб'єктивних факторів, то вони можуть бути встановлені в рамках вивчення особи потерпілого, зокрема його типові ознаки.

Слушно видається позиція Л. О. Мацурової щодо потреби в обов'язковій перевірці та оцінці показань, отриманих перед пред'явленням для впізнання. Авторка стверджує, що така процедура не тільки дозволить прийняти рішення про проведення названою слідчої (розшукової) дій, а й сприятиме ефективній підготовці до її проведення¹. З метою оцінки результатів попереднього допиту під час розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів, рекомендуємо слідчим вивчати психологічні ознаки особи, яка впізнає, а також зіставляти результати попереднього допиту з матеріалами провадження щодо обставин сприйняття. Зазначені заходи дозволять встановити фактори, що впливали на упізнавання, та попередити помилкове впізнання.

Окремо слід наголосити на доцільності пред'явлення у деяких випадках журналісту для впізнання речей –

Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Право. – 2015. – №12/2015 – С. 142.

¹ Мацурова Л. А. Особенности тактики допроса, предшествующего предъявлению для опознания, и использование его результатов при подготовке к опознанию : дисс. на соиск. ученой степ. канд. юрид. наук : 12.00.12 / Л. А. Мацурова. – Хабаровск, 2015. – С. 128.

знарядь здійснення професійної журналістської діяльності, що можуть належати такій особі та на підставі яких можливе встановлення наявності чи відсутності фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Зокрема, підлягають пред'явленню предмети названої категорії, що були вилучені у підозрюваного, знайдені поблизу місця вчинення злочину тощо.

Ще однією слідчою (розшуковою) дією, провадження якої може бути доцільним в рамках розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів, є **слідчий експеримент**, який О. К. Чернецький визначає як самостійну процесуальну дію, що передбачає проведення спеціальних дослідів і випробувань з метою одержання нових і перевірки вже наявних доказів, а також перевірки версій про можливості існування певних фактів, подій, явищ, що здійснюється в максимально наближених умовах¹. Автори науково-практичного коментаря до КПК України слушно відмічають, що слідчий експеримент проводиться, у випадках, коли у слідчого чи прокурора вже є певні відомості, які необхідно уточнити та перевірити².

Специфіка проведення слідчого експерименту в рамках розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів пов'язана зі способами та обстановкою вчинення зазначеної категорії злочинів.

Значна кількість посягань на життя та здоров'я журналістів вчиняється в умовах очевидності під час здійснення потерпілим своєї професійної журналістської діяльності. Напад може бути вчинено в той час, коли журналіст висвітлює надзвичайні ситуації, мітинги, масові

¹ Чернецький О. К. Слідчий експеримент в кримінальному судочинстві: тактика і психологія : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / О. К. Чернецький. – Харків, 2013. – С. 58.

² Див.: Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурданов, та ін. ; За заг. ред. В. Я. Тація та ін. – Харків, Право, 2012. – С. 613.

заворушення, військові дії, інші небезпечні та стресові ситуації. Така обстановка значно впливає на спосіб вчинення посягання, а також на можливість очевидців сприймати обставини вчинення злочину. Під час названих ситуацій місце події може значним чином змінитися, деякі об'єкти обстановки можуть бути знищеними. Саме в таких умовах виникають сумніви щодо можливостей потерпілого та очевидців злочину сприймати його обставини, що викликає потребу у додатковій перевірці зазначених відомостей за допомогою слідчого експерименту.

Втім, такі обставини вчинення злочину практично неможливо відтворити в рамках слідчого експерименту за умови, що при цьому не створюється небезпека для життя і здоров'я осіб, які беруть у ньому участь, чи оточуючих, не принижуються їхні честь і гідність, не завдається шкода, як того вимагає ч. 4 ст. 240 КПК України. Можливим вирішенням даної проблеми є застосування комп'ютерного моделювання місця події при провадженні слідчого експерименту. На жаль, на сьогодні зазначена методика не є регламентованою кримінальним процесуальним законодавством, та як слушно стверджує О. О. Мазаєв, потребує подальшого наукового дослідження¹.

Не можна не погодитися з позицією В. В. Пяковського про те, що за допомогою слідчого експерименту можливе встановлення причинного зв'язку між насильницькими діями підозрюваного і наслідками у вигляді тілесних ушкоджень. На думку науковця, доцільне проведення слідчого експерименту як з потерпілим, так і з підозрюваним на місці події із залученням судово-медичного експерта². Так, в рамках кримінального

¹ Мазаєв О. О. Про доцільність використання комп'ютерного моделювання при відтворенні обстановки та обставин події / О. О. Мазаєв // Форум права. – 2010. – №. 1. – С. 228.

² Криміналістика : підручник / В. В. Пяковський, Ю. М. Черноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексеев та ін. – К. : «Центр учбової літератури», 2015. – С. 454-455.

провадження №12014250140000867 було проведено слідчий експеримент, в ході якого потерпілий журналіст розповів та продемонстрував, як він у своєму службовому кабінеті отримав тілесні ушкодження¹. Додамо також, що за допомогою зазначеної слідчої (розшукової) дії можлива перевірка показань підозрюваного щодо суб'єктивної сторони його діяння шляхом співставлення відтворених ним насильницьких дій, його показань та результатів судової медичної експертизи. З цієї позиції доцільно звернути увагу на необхідність залучення спеціаліста (зокрема спеціаліста-медика) до участі у слідчому експерименті в рамках розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів. Роль спеціаліста у проведенні слідчого експерименту була обґрунтована ще Р. С. Белкіним², важливість його участі в названій слідчій (розшуковій) дії регулярно відмічається й сучасними науковцями.

Важливе місце в системі процесуальних заходів, здійснюваних в рамках розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів посідають **негласні слідчі (розшукові) дії**. Відповідно до ст. 12 КК України, злочин, передбачений ч. 2 ст. 345¹, відноситься до злочинів середньої тяжкості, а злочини передбачені ч. 3 ст. 345¹ та ст. 348¹ КК України до особливо тяжких злочинів. Таким чином, з огляду на тяжкість досліджуваних посягань, в рамках розслідування посягань, передбачених ч. 2 ст. 345¹ КК України допускається проведення установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України) та зняття інформації з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником,

¹ Див.: Вирок Звенигородського районного суду Черкаської області у справі № 694/592/15-к від 24.11.2015 року / Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/53699260>.

² Белкин Р. С. Эксперимент в следственной, судебной и экспертной практике / Р. С. Белкин. – Москва : Изд-во «Юридическая литература», 1964. – С. 66.

володільцем або утримувачем чи не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 264 КПК України). В рамках розслідування злочинів, передбачених ч. 3 ст. 345¹ та ст. 348¹ КК України допускається провадження будь яких негласних слідчих (розшукових) дій, передбачених КПК України.

Відтак, вважаємо за доцільне розглянути основні нетаємні положення щодо організації та проведення найрозповсюдженіших у таких провадженнях негласних слідчих (розшукових) дій та надати відповідні рекомендації практичним працівникам.

В сучасних реаліях, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України) є одним з найбільш ефективних засобів визначення місцезнаходження зниклих безвісти осіб – власників таких засобів. Зокрема, зазначена негласна слідча (розшукова) дія була запропонована нами як одна з первинних для вирішення слідчої ситуації зникнення журналіста, його близького родича чи члена сім'ї безвісти. Застосування такого процесуального заходу засновано на наявності в слідства інформації про те, що зникла особа могла мати при собі радіоелектронні засоби – найчастіше це мобільні телефони, мобільні модеми інтернет-з'єднання, планшети та персональні комп'ютери (ноутбуки) обладнані відповідними модемами. Ідентифікаційні ознаки таких пристроїв, які необхідні для унікальної ідентифікації абонента, можуть бути отримані шляхом допиту заявника про зникнення особи безвісти, допиту інших свідків, в ході інших слідчих (розшукових) дій.

Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу дозволяє отримати інформацію про його місцезнаходження на момент запиту. Для встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу в певний час або проміжок часу в минулому, науковці слушно рекомендують звертатися до слідчого судді з клопотанням про тимчасовий доступ до документів (носіїв інформації,

яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо) в порядку, передбаченому главою 15 КПК України¹.

Така інформація дозволить простежити можливі маршрути переміщення потерпілого до та після зникнення, а також висунути чи перевірити версії про обставини його зникнення, причетних до цього осіб. Окрім того, за допомогою зазначеної процесуальної дії можна встановити хронологію переміщень та використання радіоелектронних засобів, що належать або можуть належати іншим особам, якщо така інформація має значення для кримінального провадження.

Зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України) полягає в одержанні інформації, у тому числі із застосуванням технічного обладнання, яка міститься в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютер), автоматичних системах, комп'ютерній мережі². Зазначена негласна слідча (розшукова) дія може використовуватися, в тому числі, й для отримання доступу до електронних документів, що розміщені у хмарних сервісах зберігання інформації, мають значення для кримінального провадження та не можуть бути отримані у інший спосіб. Використання зазначеного способу

¹ Див.: Негласні слідчі (розшукові) дії та використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні: навчально-практичний посібник. 2-е видання, розшир. й доповн. / С. С Кудінов, Р. М. Шехавцов, О. М. Дроздов, С. О. Гриненко. – Харків : «Оберіг», 2015. – С. 67-68.

² Див.: Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні / Затв. нак. Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12/>.

ускладнюється можливим шифруванням даних компанією, що надає послуги хмарного зберігання інформації.

У разі отримання правоохоронними органами інформації про намір особи здійснити або замовити вбивство чи напад на журналіста або його близького родича чи члена сім'ї, перевірка таких відомостей може здійснюватися за допомогою контролю за вчиненням злочину, в порядку ст. 271 КПК України. Зокрема, ефективною формою контролю за вчиненням злочину видається імітування обстановки злочину, що полягає в діях слідчого, уповноваженої особи, з використанням імітаційних засобів, які створюють у оточуючих уяву про вчинення реального злочину, з метою його запобігання та викриття відомої чи невідомої особи (осіб), яка планувала чи замовляла його вчинення¹.

Використання можливостей судових експертиз. Серед опитаних нами слідчих НП України, 10,7% респондентів віднесли призначення судової експертизи до переліку найскладніших слідчих (розшукових) дій при розслідуванні посягань на життя та здоров'я журналістів. Виходячи з цього, вважаємо за доцільне дослідити можливості використання характерних для даної категорії злочинів судових експертиз.

Судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування

¹ Див.: Інструкція про організацію проведення Дня негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні / Затв. нак. Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12/>.

чи суду¹. Підстави та порядок призначення судової експертизи стороною обвинувачення передбачено ст. 242, 243 КПК України.

Погодимося з позицією М. Г. Щербаковського, який виділяє три етапи у процедурі проведення експертиз на досудовому слідстві: 1) підготовка та призначення експертизи (залучення експерта, доручення проведення експертизи); 2) провадження експертизи, оформлення ходу і результатів дослідження у висновку експерта; 3) дослідження, оцінка та перевірка висновку експерта². Оскільки другий етап не здійснюється суб'єктами досудового розслідування, а отже виходить за межі предмету нашого дослідження, а третій є предметом дослідження наукових робіт з теорії доказування, зупинимо увагу на особливостях призначення характерних для розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів експертиз. До таких експертиз можна віднести судово-медичну, трасологічну, авторознавчу, почеркознавчу експертизи, а також експертизу комп'ютерної техніки і програмних продуктів.

Судово-медична експертиза. Відповідно до п. 1, 2. ч. 2 ст. 242 КПК України, слідчий або прокурор зобов'язаний звернутися до експерта для проведення експертизи щодо встановлення причин смерті та встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень. З цією метою призначається судово-медична експертиза, проведення якої, таким чином, є обов'язковим у всіх провадженнях з розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів.

Як відзначає С. П. Лапта, конкретні обставини діяння, що розкривають спрямованість посягання на конкретний

¹ Див.: Закон України «Про судову експертизу» [Електронний ресурс] / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 28, ст. 232. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.

² Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія / М. Г. Щербаковський. – Харків : В деле, 2015. – С. 302-303.

об'єкт, часто можуть бути виявлені тільки після проведення експертизи¹. Судово-медична експертиза дозволяє встановити ряд обставин, що підлягають з'ясуванню у провадженнях зазначеної категорії, зокрема причину та час смерті, або характер та тяжкість тілесних ушкоджень потерпілого; факт насильницького заподіяння смерті/тілесних ушкоджень, або встановлення інших причин таких негативних наслідків. За її допомогою можливе виявлення слідів насильницького впливу, а за її результатами – висунення версій щодо способу та засобів заподіяння потерпілому ушкоджень чи смерті.

Призначення судово-медичної експертизи є однією з первинних слідчих (розшукових) дій в ході розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів. Труп направляється на відповідне дослідження якнайскоріше після закінчення його огляду. Експертиза трупа може бути розпочата тільки після прояву ранніх трупних явищ (охладження, трупних плям, трупного заляккання). До появи згаданих змін розтин трупа може бути проведений тільки після констатації смерті у встановленому законом порядку і після оформлення акту судово-медичного дослідження (висновок експерта), один примірник якого повинен бути наданий експерту до початку розтину². Потерпілий, що отримав тілесні ушкодження, які не спричинили смерть, направляється на судове медичне дослідження якнайшвидше після того, як слідчий, прокурор впевняться, що йому було надано медичну допомогу.

Об'єктами названої експертизи можуть бути трупи, живі люди, речові докази (кров, волосся, інші біологічні

¹ Лапта С. П. Правові та наукові основи використання судових експертиз при розслідуванні злочинів : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / С. П. Лапта. – Харків, 2006. – С. 130.

² Див.: Процесуальні, організаційні та етичні основи судово-медичної експертизи в Україні : Навчально-методичний посібник / М. В. Банчук, В. В. Войченко, Г. А. Зарицький, О. Ю. Петрошак (за заг. редакцією проф. В. Д. Мішалова). – Київ, 2010. – С. 112.

речовини), матеріали справи. У випадках, коли потрібне ототожнення особи за біологічними ознаками призначаються комплексні медико-криміналістичні експертизи¹.

Трасологічна експертиза дозволяє ідентифікувати або визначити родову (групову) належність індивідуально визначених об'єктів за матеріально фіксованими слідами – відображеннями їх слідоутворювальних поверхонь; діагностувати об'єкти; вирішувати ситуалогічні завдання (установлення механізму слідоутворення тощо)². Для вирішення ідентифікаційних завдань в розпорядження експерта необхідно надати: а) предмети зі слідами, а коли вилучити їх неможливо, то копії слідів (дактилоплівки, зліпки, пластичні копії, фотознімки); б) об'єкти, якими, за припущенням слідчого, могли бути залишені ці сліди; в) дані про час виявлення слідів, умови, в яких знаходилися об'єкти зі слідами до їх направлення на експертизу³. За допомогою такої експертизи можливо ідентифікувати злочинця за слідами, що він залишив на місці події, встановити характер його взаємодії з потерпілим на місці події тощо.

Експертиза комп'ютерної техніки і програмних продуктів дозволяє дослідити комп'ютерну техніку та носії електронної інформації, що містять інформацію, яка має значення для кримінального провадження.

¹ Див.: Герасименко О. І. Судова медицина: підручник для ВНЗ / О. І. Герасименко, А. Г. Антонов, К. О. Герасименко, Н. О. Комісарова, М. Л. Комісаров ; за заг. ред. О. І. Герасименка. – К. : КНТ, 2016. – С. 57-58.

² Див.: Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень / Затв. нак. Мін. Юст. від 08.10.1998 р. № 53/5 (у редакції у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 № 1950/5) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98/>.

³ Див.: Методичний посібник для працівників органів досудового слідства з питань призначення та проведення судової експертизи / За заг. ред. П. В. Коляди. – К. : УВПД ГПШ МВС України, 2008. – С. 29.

Типовими об'єктами, що направляються на такі дослідження під час розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів, є комп'ютерна техніка та фізичні носії інформації, що використовувалися журналістом або підозрюваним, мобільні пристрої (з метою дослідження інформації, що міститься в їх пам'яті). Зокрема, носій інформації, що захищено будь яким типом захисту від зчитування чи копіювання, направляється на таке судове експертне дослідження, а перед експертом ставиться питання щодо можливості отримання доступу до вмісту такого носія, файлів, що розміщені на носії та їх атрибутів. За допомогою експертизи комп'ютерної техніки і програмних продуктів, також, можливо встановити технологію та хронологію створення конкретного електронного документа. За потреби дослідження мережевого обладнання, що використовувалося потерпілим або злочинцем, та інформації, що передавалася ними за допомогою телекомунікаційних мереж, доцільно призначати експертизу телекомунікаційних систем і засобів¹.

В ході розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів ключову роль відіграє дослідження документів, які, ймовірно, були створені потерпілим та з якими, за припущенням слідства, пов'язано вчинення злочину. Авторознавчою експертизою вирішуються ідентифікаційні завдання (щодо ототожнення особи автора тексту), а також діагностичні завдання (щодо умов, особливостей складання тексту, факту викривлення ознак писемного мовлення, місця формування мовленнєвих навичок, рідної мови, освіти автора документа тощо)². В

¹ Див.: Лапта С. П. Щодо предмета експертизи телекомунікаційних систем і засобів / С. П. Лапта // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2011. – №. 3. – С. 78.

² Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень / Затв. нак. Мін. Юст. від 08.10.1998 р. № 53/5 (у редакції у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 № 1950/5)

рамках розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів, зазначена експертиза призначається для встановлення та доказування авторства чернеток, макетів, анонімних публікацій у зв'язку з якими могло бути вчинено злочин. Окреслені обставини грають вирішальну роль у доказуванні зв'язку між професійною журналістською діяльністю та вчиненим посяганням. Найчастіше такі процедури потрібні для встановлення авторства за загиблим журналістом.

В якості порівняльних зразків, експерту для дослідження надаються тексти публікацій даного журналіста, авторство яких не викликає сумніву, а також тексти інших документів, що були створені журналістом. При цьому отримання умовно-вільних та експериментальних зразків авторських текстів, у випадках смерті потерпілого або його зникнення безвісти, є неможливим.

Аналогічну роль в розслідуванні злочинів, що вивчаються, грає почеркознавча експертиза. Об'єктами названих досліджень виступають рукописи, що відображають ознаки почерку та є джерелом інформації про нього¹.

Засобами такого дослідження встановлюється виконавець рукописів, рукописних чернеток журналіста, інших рукописних записів, обставини їх створення тощо. Незважаючи на стрімкий розвиток комп'ютерних технологій та портативної комп'ютерної техніки, рукописні тексти лишаються значною частиною професійної журналістської діяльності. Так, за результатами проведеного нами анкетування журналістів, 67,6% респондентів під час здійснення професійної

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98/>.

¹ Див.: Жижина М. В. Судебно-почерковедческая экспертиза документов Учебно-практическое пособие / М. В. Жижина – М. : «Юрлитинформ», 2006. – С. 38.

журналістської діяльності мають при собі записник, нотатки чи інші засоби, що дозволяють робити рукописні записи. Аналогічно з авторознавчими дослідженнями, у випадках смерті потерпілого або його зникнення безвісти, отримання умовно-вільних та експериментальних зразків є неможливим, а експертне дослідження здійснюється на основі вільних зразків, створених журналістом до посягання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдеева Г. К. Електронні сліди: поняття та види / Г. К. Авдеева, С. В. Стороженко // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка. Науково-теоретичний журнал – 2017. – Вип. № 1 (77) – С. 168-175.
2. Агибалов В. Ю. Криминалистическая сущность виртуальных следов / В. Ю. Агибалов // Вестник ВГУ. Серия: Право. Воронежский государственный университет. – 2009. – №. 2. – С. 350-355.
3. Аленин Ю. П. Расследование тяжких преступлений : науч.-практ. пособие / Ю. П. Аленин, В. В. Тищенко, Л. И. Аркуша. – Харьков : Одиссей, 2006. – 256 с.
4. Аленин Ю. П. Початок досудового розслідування за КПК України 2012 року / Ю. П. Аленин // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 198–203.
5. Алексейчук В. І. Огляд місця події: тактика і психологія : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09/ В. І. Алексейчук. – Харків : 2007. – 240 с.
6. Покараева А. Журналісти та дописувачі. Спроба розібратися [Електронний ресурс] / А. Покараева – Режим доступу: <http://civilforum.com.ua/blogi/zhurnalisti-ta-dopisuvatchi-sproba-rozibratisya.html>.
7. Антонян Ю. М. Личность преступника : монография. / Ю. М. Антонян, В. Н. Кудрявцев, В. Е. Эминов. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. – 366 с.
8. Багрій М. М. Взаємодія слідчого з працівниками підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність / М. М. Багрій // Вісник Львівського університету. Сер. юрид. – 2013. – Вип. № 57. – С. 315-321.
9. Барометр свободи слова за 2017 рік / Інститут масової інформації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://imi.org.ua/monitorings/u-2017-rotsi-v-ukrajini-zafiksovano-276-porushennya-svobody-slova-imi/>

10. Бахин В. П. Криминалистика: проблемы и мнения (1962-2002) / В. П. Бахин. – К., 2002. – 286 с.
11. Бахин В. П. Тактика допиту. Навчальний посібник. (Серія «Навчально-практичне видання») / В. П. Бахин, В. К. Весельський. – Київ : НВТ «Правник», 1997. – 64 с.
12. Белкин Р. С. Курс криминалистики: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. В 3-х томах. Т. 3. / Р. С. Белкин. – М. : Юристъ, 1997. – 480 с.
13. Белкин Р. С. Эксперимент в следственной, судебной и экспертной практике / Р. С. Белкин. – Москва : Изд-во «Юридическая литература», 1964. – 320 с.
14. Беспалова А.Г. История мировой журналистики./ А.Г. Беспалова и др. – Москва – Ростов-на-Дону: Издательский центр «МарТ», 2003. – 432 с.
15. Білоус В. В. Електронні сліди як актуальний напрямок криміналістичних досліджень / В. В. Білоус // Правове життя сучасної України : матеріали міжнар. наук. конф. проф. виклад. складу, присвяч. 15 річчю Нац. ун-ту «Одес. юрид. акад.» та 165 річчю Одес. школи права, 20–21 квіт. 2012. – Одеса : Фенікс, 2012. – Т. 2. – С. 425-427.
16. Бірюков В. В. Теоретичні основи інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів : монограф. / В. В. Бірюков. – Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2009. – 664 с.
17. Бондарчук О. М. Предмет допиту у кримінальних провадженнях про залишення в небезпеці / О. М. Бондарчук // Митна справа. – 2014. – №. 1. – С. 103-109.
18. Буряк К. М. Доцільність криміналізації суспільно небезпечних діянь проти журналістів / К. М. Буряк // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. – 2015. – №. 4. – С. 134-138.
19. Буряк К. М. Диференціація причин та умов вчинення злочинів проти журналістів / К. М. Буряк // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2016. – № 6. – С. 117-120.
20. Бюхер, К. "Происхождение газеты. История печати: антология [Электронный ресурс] / Сост. Я. Н. Засурский,

Е. Л. Вартанова. – М.: Аспект Пресс, 2001. – Режим доступу: <http://evartist.narod.ru/text2/33.htm>

21. Веліканов С. В. Класифікація слідчих ситуацій у криміналістичній методиці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / С. В. Веліканов. – Х., 2002. – 22 с.

22. Веліканов С. В. Ситуаційний підхід у методиці розслідування злочинів / С. В. Веліканов // Проблеми законності : респ. міжвідом. наук. зб. – 2008. – Вип. 96. – С. 173-179.

23. Вербець В. В. Соціологія: Навчальний посібник. / В. В. Вербець, О. А. Субот, Т. А. Христюк. – К. : КОНДОР, 2009. – 550 с.

24. Вершинин А. П. Электронный документ: правовая форма и доказательство в суде: учеб.-практ. пособие / А. П. Вершинин / Москва : Городец, 2000. – 247 с.

25. Весельський В. К. Концептуальні основи тактики слідчих дій (слідчий огляд, допит, призначення і проведення судових експертиз) / В. К. Весельський // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2012. – № 2(28). – С. 151-158.

26. Весельський В. Криміналістична характеристика злочинів / В. Весельський // Право України : юрид. журн. / засн. Нац. акад. прав. наук України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, НУ «Юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого» та ін. – 2001. – №5 – С.112-114.

27. Вехов Б. В. Электронные следы в системе криминалистики / В. Б. Вехов, Б. П. Смагоринский, С. А. Ковалев // Судебная экспертиза. : научно-практический журнал. – Вып. 2 (46) 2016 – Волгоград : ВА МВД России, 2016. – С. 10-19.

28. Вирок Звенигородського районного суду Черкаської області у справі № 694/592/15-к від 24.11.2015 року / Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/53699260>.

29. Вирок Кіровського районного суду м. Дніпропетровська у справі № 203/1474/15-к від 01 жовтня 2015 року / Єдиний державний реєстр судових рішень

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/51789830>.

30. Вирок Оболонського районного суду м. Києва у справі № 756/1140/14-к від 20 жовтня 2014 року / Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/41103643>.

31. Вирок Уманського міськрайонного суду Черкаської області у справі №705/1719/15-к від 14 квітня 2015 року / Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/43576617>.

32. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва у справі № 761/22577/13-к від 2 вересня 2014. // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/40488425>.

33. Волеводз А. Г. Противодействие компьютерным преступлениям: правовые основы международного сотрудничества / А. Г. Волеводз. – М. : ООО «Издательство «Юрлитинформ», 2001. – 496 с.

34. Волобуева О. О. Взаємодія слідчого з фахівцями під час збору інформації про особу, яка вчинила злочин : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / О. О. Волобуева. – Київ, 2006. – 20 с.

35. Герасименко О. І. Судова медицина: підручник для ВНЗ / О. І. Герасименко, А. Г. Антонов, К. О. Герасименко, Н. О. Комісарова, М. Л. Комісаров ; за заг. ред. О. І. Герасименка. – К. : КНТ, 2016. – 630 с.

36. Гладкова Є. О. Кримінально-правовий аналіз злочинних посягань на свободу слова та перешкоджання професійній діяльності журналістів : науково-методичні рекомендації / Є. О. Гладкова, Р. С. Верпицький. – Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2016. – 68 с.

37. Головецький М. О. Тактика узнавання і впізнання під час досудового слідства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. / М. О. Головецький. – Київ, 2002. –19 с.

38. Головин А. Ю. Базовые криминалистические классификации преступлений / А. Ю. Головин // Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки. – 2013, Вып. 2. Ч. II. – С. 31-40.

39. Грицюк І. В. Право потерпілого на відшкодування (компенсацію) шкоди, завданої кримінальним правопорушенням / І. В. Грицюк // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – 2014. – № 2(65) 2014 – С. 133-138.

40. Даньшин М. В. Класифікація способів приховування злочинів у криміналістиці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / М. В. Даньшин. – Х., 2000. – 19 с.

41. Декларація принципів поведінки, прийнята на II всесвітньому Конгресі Міжнародної федерації журналістів (Бордо, 25-28 квітня 1954р.), зі змінами на 18-му всесвітньому Конгресі МФЖ (Хельсингьор, 2-6 червня 1986 р.) / Сайт національної спілки журналістів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nsju.org/page/204>. – Заголовок з екрана.

42. Денисюк С. Ф. Обыск в системе следственных действий (Тактико-криминалистический анализ) : Научно-практическое пособие / С. Ф. Денисюк, В. Ю. Шепитько. – Харьков : Консум, 1999. – 160 с.

43. Динту В. А. Обстановка злочину як елемент криміналістичної характеристики злочинів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В. А. Динту. – Одеса, 2014. – 21 с.

44. Драшкин Л. Я. Основы теории следственных ситуаций / Л. Я. Драшкин. – Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1987. – 168 с.

45. Дрозд В. Г. Організаційні і тактичні аспекти розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В. Г. Дрозд. – Київ, 2009 – 17 с.

46. Дудоров О. О. Поняття злочину. Класифікація злочинів / О. О. Дудоров // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1 (1). – С. 84-102.

47. Животко А. П. Історія української преси / Упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М. С. Тимошик. – К.: Наша культура і наука. – 1999. – 368 с.
48. Жижина М. В. Судебно-почерковедческая экспертиза документов Учебно-практическое пособие / М. В. Жижина – М. : «Юрлитинформ», 2006. – 172 с.
49. Журавель В. А. Допрос потерпевшего при виктимном поведении / В. А. Журавель // Вибрані твори. – Харків : Вид. агенція «Апостіль», 2016. – С. 160-166.
50. Журавель В. А. Криміналістична класифікація злочинів: засади формування та механізм застосування / В. А. Журавель // Вибрані твори. – Харків : Вид. агенція «Апостіль», 2016. – С. 364-370.
51. Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія / В. А. Журавель. – Х. : Вид. Агенція «Апостиль», 2012. – 304 с.
52. Журавель В. А. Обставини, що підлягають з'ясуванню, у структурі криміналістичної методики / В. А. Журавель // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – 2010. – Вип. 10. – С. 12-20.
53. Журавель В. А. Ситуаційний підхід до формування окремих криміналістичних методик розслідування злочинів // Вибрані твори. – Харків : Вид. агенція «Апостіль», 2016. – С. 401-408.
54. Журавель В. А. Специфика предмета допроса потерпевшего при расследовании отдельных видов преступлений / В. А. Журавель // Вибрані твори. – Харків : Вид. агенція «Апостіль», 2016. – С. 156-160.
55. Журавель В. Проблеми періодизації досудового розслідування / В. Журавель // Вісник Національної академії правових наук України. – 2014. – №. 2. – С. 136-144.
56. Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія / В. А. Журавель. – Х.: Вид. Агенція «Апостиль», 2012. – 304 с.
57. Журавель В. А. О структуре частной криминалистической методики / В. А. Журавель / Вибрані твори. – Харків: Вид. агенція «Апостіль», 2016. – С. 351-357.

58. Журавель В. А. Окрема криміналістична методика розслідування злочинів: форма, структура, зміст / В. А. Журавель / Вибрані твори. – Харків: Вид. агенція «Апостіль», 2016. – С. 380-390.

59. Журавель В. А. Проблеми формування базової методики розслідування злочинів / В. А. Журавель / Вибрані твори. – Харків: Вид. агенція «Апостіль», 2016. – С. 390-401.

60. Журавель В. А. Системи слідчих дій та тактичні операції в структурі окремої методики розслідування злочинів / В. А. Журавель / Вибрані твори. – Харків: Вид. агенція «Апостіль», 2016. – С. 434-446.

61. Заець І. С. Віктимологічні аспекти запобігання злочинам щодо журналістів в Україні / І. С. Заець // Юрид. наук. електрон. журн. – 2014. – № 1. – С. 107–109.

62. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів» [Електронний ресурс] / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2015 р., № 29, стор. 1553, ст. 264. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/421-19>.

63. Закон України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» / Відомості Верховної Ради України від 08.01.1998 — 1998 р., № 50, стаття 302

64. Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» [Електронний ресурс] / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993 р., № 1, ст. 1. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2782-12>.

65. Закон України «Про інформаційні агентства» / Відомості Верховної Ради України від 28.03.1995 — 1995 р., № 13, стаття 83.

66. Закон України «Про інформацію» [Електронний ресурс] / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992 р., № 48, ст. 650. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.

67. Закон України «Про судову експертизу» [Електронний ресурс] / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 28, ст. 232. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.

68. Закон України «Про телебачення і радіомовлення» / Відомості Верховної Ради України від 09.03.1994 — 1994 р., № 10, стаття 43.

69. Затенацький Д. В. Ідеальні сліди в криміналістиці (техніко-криміналістичні та тактичні прийоми їх актуалізації) : монографія / Д. В. Затенацький ; за ред. В. Ю. Шепітька. – Х. : Право, 2010. – 160 с.

70. Зеленский В.Д. Теоретические вопросы организации расследования преступлений. Монография. / В. Д. Зеленский – Краснодар: КубГАУ, 2011. – 156 с.

71. Иващенко Г. В. Философские проблемы теории журналистики как область исследований [Електронний ресурс] / Г. В. Иващенко, Т. В. Науменко // Credo New теоретический журнал, 4 номер журналу – 1999 г. – Режим доступу: <http://credonew.ru/content/view/142/>.

72. Івасюк І. Г. Функції потерпілого у кримінальному провадженні України / І. Г. Івасюк // Науково виробничий журнал Держава та регіони. Серія: Право. – 2013. – № 3 (41) – С. 101-105.

73. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень / Затв. нак. МВС України від 14 серпня 2012 року № 700 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MVS391.html.

74. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні / Затв. нак. Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від

16.11.2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12/>.

75. Інструкція про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події / Затв. нак. МВС України від 06.11.2015 № 1377 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1498-15>.

76. Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події / Затв. нак. МВС України від 03.11.2015 р. № 1339 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15>.

77. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень / Затв. нак. Мін. Юст. від 08.10.1998 р. № 53/5 (у редакції у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 № 1950/5) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98/>.

78. Інформаційний пакет Інституту журналістики [Електронний ресурс] / Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка – Режим доступу: <http://journ.univ.kiev.ua/files/uploaded/IJ-inf%20paket.pdf>.

79. Каплій О. В. Посилення кримінальної відповідальності за вчинення злочинів проти журналістів у світлі адаптації законодавства України про діяльність ЗМІ до європейських стандартів / О. В. Каплій // Новітні кримінально-правові дослідження – 2016: зб. наук. праць / відп. ред. д-р юрид. наук, проф. О. В. Козаченко. – Миколаїв: Іліон, 2016. – С. 74–78.

80. Капліна О. В. Проблеми вдосконалення нормативного регулювання проведення слідчих (розшукових) дій / О.В. Капліна // Вісник кримінального судочинства. – 2015. – №. 1. – С. 40-48.

81. Кертэс И. Тактика и психологические основы допроса / И Кертэс; под общ. ред. А. И. Винберга. – М. : Юрид. лит., 1965. – 164 с.

82. Кептене М. П. Окремі аспекти побудови, перевірки та використання типових слідчих версій у кримінальних справах про серійні вбивства // Право і Безпека. – 2012. – № 3. – С. 199-203.

83. Князьков А. С. Криминалистическая характеристика преступления в контексте его способа и механизма / А. С. Князьков // Вестн. Том. гос. ун-та. Право. – 2011. – №1. – С. 51-64.

84. Коваленко А. В. Процесуальні проблеми визнання особи потерпілою від злочинів проти журналістів / А. В. Коваленко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2015. – Вип. 6, Том 3. – С. 93-96.

85. Коваленко А. В. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів / А. В. Коваленко // Право і Безпека. – 2016. – № 1. – С. 103-108.

86. Коваленко А. В. Особливості тактики огляду електронних документів під час досудового розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів / А. В. Коваленко // Вісник Національної академії правових наук України : зб. наук. пр. – 2017. – № 1 (88) – С. 182-191.

87. Коваленко А. В. Професійна діяльність журналіста як елемент віктимологічної характеристики потерпілого від злочинів проти журналістів / А. В. Коваленко // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. – 2015. – №. 4 (72). – С. 216-225.

88. Коваленко В. В. Актуальні проблеми застосування науково-технічних засобів спеціалістами при провадженні слідчих дій : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В. В. Коваленко. – Луганськ, 2004. – 242 с.

89. Коваленко В. В. Значення віктимологічних даних для побудови типових криміналістичних версій / В. В. Коваленко, А. В. Коваленко // Досудове розслідування

в Україні: сучасний стан та шляхи підвищення ефективності : матер. наук.-практ. конферен. (м. Миколаїв, 29 травн. 2015 р.). – Миколаїв : Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка, 2015 – с. 72-75.

90. Ковальов В. В. Взаємодія слідчого з працівниками експертної служби МВС України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В. В. Ковальов. – Київ, 2008 – 22 с.

91. Когутич І. І. Криміналістика : Курс лекцій / І. І. Когутич. – Київ, Атіка, 2008 – 888 с.

92. Кодекс етики українського журналіста ухвалений 2002 року на З'їзді журналістів-підписантів Кодексу [Електронний ресурс] / Сайт національної спілки журналістів України. – Режим доступу: <http://nsju.org/page/196>.

93. Козьяков Р. Розслідування безвісного зникнення особи як теоретична та прикладна проблема / Р. Козьяков // Науковий часопис Нац. акад. прокуратури України. – 2014. – № 4. – С. 84-95.

94. Колесник Ю. В. Особи, що підлягають допиту, та предмет допиту за чинним КПК України / Ю. В. Колесник // Вісник Академії адвокатури України. – 2014. – Т. 11. – №. 1. – С. 78-84.

95. Колесниченко А. Н. Криминалистическая характеристика преступлений : учебное пособие / А. Н. Колесниченко, В. Е. Коновалова. – Харьков, 1985. – 93 с.

96. Колесниченко А. Н. Криминалистическая характеристика преступлений / А. Н. Колесниченко // Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений ; под ред. В. К. Лисиченко. – К. : Высшая школа, 1988. – С. 29-43.

97. Колмаков В. П. Расследование убийств: Следственный осмотр: Идентификационные действия следователя: Введение в курс советской криминалистики: (избранные труды по криминалистике) / В. П. Колмаков. – Одесса : «Юридическая литература», 2008. – 448 с.

98. Колодкин Л. М. Журналистское расследование и предварительное следствие / Л. М. Колодкин / Организация общественных связей органов внутренних дел. Материалы научно-практической конференции. – Москва, Академия МВД России, 1997 – С. 53-60.

99. Колянов А. Ю. Профессиональные деформации политического журналиста: природа, классификация, профилактика / А. Ю. Колянов // Известия СПбГЭТУ «ЛЭТИ». – 2007. – С. 32.

100. Комарницький В. М. Виявлення, документування та розслідування злочинів, передбачених ст. 315 КК України, вчинених з використанням мережі Інтернет : навчально-практичний посібник / В. М. Комарницький, В. О. Криволапчук, Б. І. Бараненко та ін.; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – Суми : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2016. – 337 с.

101. Коновалова В. Е. Версия; концепция и функции в судопроизводстве / В. Е. Коновалова. – Харьков : Консум, 2000. – 176 с.

102. Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология. – Харьков : Издатель СПД ФЛ Вапнярчук Н. Н., 2006. – 176 с.

103. Коновалова В. Е. Убийство: Искусство расследования : монография. Изд. 2-е доп. и перераб / В. Е. Коновалова. – Х. : Юрайт, 2013. – 320 с.

104. Коновалова В. Методика розслідування злочинів: оптимальні системи слідчих дій / В. Коновалова // Вісник Академії правових наук України. 2005 р. №4 (43). - Х. : Право, 2005. - С. 155-160.

105. Коновалова В. О. Юридична психологія: Підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. / В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько – Х. : Право, 2008. – 240 с.

106. Конституція України / Відомості Верховної Ради України (ВВР) 1996, № 30, ст. 141. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/>.

107. Конфлікт в медіа і Медіа в конфлікті. Результати комплексного соціологічного дослідження соціологічної компанії Фама [Електронний ресурс] . – Режим доступу: <http://journalism.ucu.edu.ua/navchannya/zhurnalistika/medi-a-pro-konflikti/#research>. – Заголовок з екрана.

108. Корконосенко С. Г. Преподаем журналистику: Профессиональное и массовое медиаобразование. Учебное пособие / С. Г. Корконосенко. – СПб., 2004. – 238 с.

109. Корконосенко, С. Г. Преподавание журналистики в высшей школе : учеб. пос. / С. Г. Корконосенко. – СПб. : Свое издательство, 2015. – 160 с.

110. Корчева Т. В. Щодо питання реалізації прав учасників процесу у кримінальному провадженні за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / Т. В. Корчева // Форум Права. – 2012. – № 2. – С. 367-371.

111. Кофанов А. В. Криміналістика: питання і відповіді. Навч. посіб. / А. В. Кофанов, О. Л. Кобилянський, Я. В. Кузьмічов та ін. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 280 с.

112. Коханова Л. А. Основы теории журналистики: учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по специальности «Журналистика» / Л. А. Коханова, А. А. Калмыков. – Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2009. – 536 с.

113. Кривонос М. В. Участь спеціаліста в проведенні слідчих (розшукових) дій: правовий аспект // Вісник Академії митної служби України. Сер.: Право. – 2013. – №. 2. – С. 118-124.

114. Кривопишина О. А. Психологія журналістської творчості : конспект лекцій для студ. напрям 0302 «Журналістика та інформація» спец. 6.030201 «Журналістика» денної форми навчання / О. А. Кривопишина. – Суми : СумДУ, 2010. – 129 с.

115. Криминалістика / Под ред. д-ра юрид. наук, проф. В.А. Образцова. - М.: Юристъ, 1997. - 760 с.

116. Криміналістика : учебник / Отв. ред. Н. П. Яблоков. – 3-е изд., перераб. и доп. – Москва: Юристъ, 2007. – 781 с.
117. Криміналістика : учебник / под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Высшая школа, 2000. – 672 с.
118. Криміналістика : навч. посіб. / За ред. А. Ф. Волобуєва. – Київ : КНТ; Самміт-Книга, 2011.- 504 с.
119. Криміналістика : підруч. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. : за ред. В. Ю. Шепітька. – 5-те вид. переробл. та допов. – Київ : Ін Юре, 2016. – 640 с.
120. Криміналістика : підручник / В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексеев та ін. – К. : «Центр учбової літератури», 2015. – 544 с.
121. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т 2 / [А. Ф. Волобуєв, О. В. Одерій, Р. Л. Степанюк та ін.]; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової; МВС України, ХНУВС. – Харків, 2017. – 312 с.
122. Криміналістика : Підручник. / В. Д. Берназ, В. В. Бірюков, А. Ф. Волобуєв та ін ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. – Харків : ХНУВС, 2011. – 666 с.
123. Криміналістика. Академічний курс : підручник / Т. В. Варфоломеева, В. Г. Гончаренко, В. І. Бояров та ін. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – 504 с.
124. Криміналістика: підручник у двох томах : Т. 1. / За заг. ред А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової. –Харків, ХНУВС, 2017. – 384 с.
125. Криміналістичне забезпечення розкриття і розслідування злочинів (Курс лекцій) / В. К. Весельський, А. В. Іщенко, В. С. Кузьмічов та ін. – Київ ХмЦНП, 2011. – 178 с.
126. Кримінальний кодекс України / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст. 131 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

127. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. – Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – 2013. – 1040 с.

128. Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туман та ін. ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. – Харків : Право; 2013. – 824 с.

129. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурданов, та ін. ; За заг. ред. В. Я. Тація та ін. – Харків, Право, 2012. – 768 с.

130. Криштанович М. Ф. Система матеріального забезпечення персоналу ОВС як важливий фактор вирішення завдань національної безпеки України //Ефективність державного управління. – 2014. – №. 39. – С. 152-158.

131. Кудінов А. С. Розслідування крадіжок нафти та нафтопродуктів із магістральних трубопроводів / А. С. Кудінов ; за заг. ред. В. В. Коваленка / МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. О.Е. Дідоренка. – Суми : РВВ ЛДУВС ім. О.Е. Дідоренка, 2015. – 215 с.

132. Кузнецова О. Ідентичність Блога і ЗМІ / О. Кузнецова // Теле- та радіожурналістика. Збірник наукових праць. – Випуск 12. – Л.: 2013. – С. 117–123.

133. Кузьмічова-Кисленко Є. В. Особливості тактики допиту медичних працівників в кримінальному провадженні / Є. В. Кузьмічова-Кисленко // Митна справа. – 2014. – №. 2. – С. 353-357.

134. Кукарникова Т. Э. Электронный документ в уголовном процессе и криминалистике : автореф. дис. на соиск. уч. степ. кандидата юридических наук : 12.00.09 / Т. Э. Кукарникова. – Воронеж, 2003. – 28 с.

135. Купрійчук В. Українська преса 1917-1920 років як джерело вивчення державотворчих процесів гуманітарного розвитку в добу національної революції / В. Купрійчук // Вісник Національної академії державного

управління при Президентіві України. – № 1 (2012). – С. 258-265.

136. Курс криміналістики : в 3 т. Т. 1 / Под ред. О. Н. Коршуновой и А. А. Степанова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – 682 с.

137. Кустов А. М. Теоретические основы криминалистического учения о механизме преступления / А. М. Кустов. – Москва, 1997. – 228 с.

138. Лапта С. П. Правові та наукові основи використання судових експертиз при розслідуванні злочинів : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / С. П. Лапта. – Харків, 2006. – 234 с.

139. Лапта С. П. Щодо предмета експертизи телекомунікаційних систем і засобів / С. П. Лапта // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2011. – №. 3. – С. 75-79.

140. Лихова С. Я. Криміналізація суспільно небезпечних діянь проти журналістів як приклад порушення структурності кримінального закону [Електронний ресурс] / С. Я. Лихова // Право. –2015. – С. 270-274. – Режим доступу: <http://er.nau.edu.ua:8080/handle/NAU/16308>.

141. Логінова В. В. Класифікація слідчих ситуацій при розслідуванні тілесних ушкоджень / В. В. Логінова // Право і Безпека. – 2010. – №. 3. – С. 172-178.

142. Логінова В. В. Основні положення методики розслідування заподіяння тілесних ушкоджень : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В. В. Логінова. – К., 2012. – 16 с.

143. Лук'янчиков Б. Є. Криміналістична ідентифікація об'єктів за ідеальними відображеннями : монографія / Б. Є. Лук'янчиков, Є. Д. Лук'янчиков, С. Ю. Петряев. – Київ : НТУУ «КПІ» Вид-во «Політехніка», 2016. – 204 с.

144. Лук'янчиков Б. Є. Поняття та класифікація криміналістичних методик розслідування злочинів / Б. Є. Лук'янчиков // Матеріали II Міжнародної науково-

практичної конференції «Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації Української держави» (2012 р. м. Київ) / Укладачі: Б. В. Новіков, Т. О. Чепульченко, І. П. Голосніченко, В. Ю. Пряміцин / – К.: НТУУ «КПІ», 2012. – С. 176-179.

145. Лук'янчиков Б. Є. Сліди злочину як джерело криміналістичної інформації / Б. Є. Лук'янчиков, Є. Д. Лук'янчиков // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 1999. – № 4. – С. 79-83.

146. Лук'янчиков Б. Є. Класифікація позавидових методик розслідування [Текст] / Б. Є. Лук'янчиков, В. Є. Лук'янчикова // Криміналістика у протидії злочинності: тези доп. наук.-практ. конф. (Київ, 19.10.2009 р.). – Київ : Хай-Тек Прес, 2009. – С. 155-156

147. Лук'янчиков Є. Д. Слідчий огляд: поняття та види / Є. Д. Лук'янчиков, Б. Є. Лук'янчиков // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 264-269.

148. Мазаев О. О. Про доцільність використання комп'ютерного моделювання при відтворенні обстановки та обставин події / О. О. Мазаев // Форум права. – 2010. – № 1. – С. 224-229.

149. Мазур М. Р. Особливості формування показань свідка в кримінальному провадженні / М. Р. Мазур // Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Право. – 2015. – №12/2015 – С. 141-147.

150. Мацола А. А. Розслідування перешкоджання законній професійній діяльності журналістів : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / А. А. Мацола. – К., 2015. – 216 с.

151. Мацурова Л. А. Особенности тактики допроса, предшествующего предъявлению для опознания, и использование его результатов при подготовке к опознанию : дисс. на соиск. ученой степ. канд. юрид. наук : 12.00.12 / Л. А. Мацурова. – Хабаровск, 2015. – 213 с.

152. Методичний посібник для працівників органів досудового слідства з питань призначення та проведення судової експертизи / За заг. ред. П. В. Коляди. – К. : УВПД ГШ МВС України, 2008. – 278 с.
153. Михайлин І. Л. Основи журналістики. Підручник. 5-те вид. перероб. та доп. / І.Л. Михайлин – Київ.: Центр учбової літератури, 2011 – 496 с.
154. Михайлов М. А. Следователь и средства массовой информации: проблемы взаимодействия и противостояния / М. А. Михайлов, Е. А. Гончарова // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2003. – №. 21. – С. 72-78.
155. Можаяева И. П. К вопросу о методологических основах криминалистического учения об организации расследования преступлений / И. П. Можаяева // Общество и право. – 2014. – №. 3 (49). – С. 197-201.
156. Мурадов В. В. Електронні докази: криміналістичний аспект використання / В. В. Мурадов // Ефективність державного управління. – 2013. – Вип. № 3-2. – С. 313-315.
157. Мухин Г. Н. О прикладном значении некоторых дискуссионных понятий в теории криминалистики / Г. Н. Мухин // Сибирские уголовно-процессуальные и криминалистические чтения. – 2012. – №. 1. – С. 252-258.
158. Набрusco В. Медіа-ресурс в Україні / В. Набрusco // Теле- та радіожурналістика. – 2013. – Вип. 12. – С. 346-350.
159. Назимко Є. С. Члени сімей працівників правоохоронних органів як нова група потерпілих від погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу / Є. С. Назимко, А. М. Удод // Офіційний сайт юридичної клініки «Захисник» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lawhelp.dli.donetsk.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=884:2014-01-24-08-41-44&catid=57:katalog-statej&Itemid=222.

160. Наказ МВС України від 09.08.2012 р. № 686 «Про організацію діяльності органів досудового розслідування МВС України» / Офіційний вісник України від 12.11.2012 № 84, стор. 126, стаття 3408, код акту 64053/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1770-12>.

161. Наказ Міністерства внутрішніх справ України та Міністерства охорони здоров'я України від 06.07.2016 № 612/679 «Про порядок обліку фактів звернення та доставлення до закладів охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень кримінального характеру та інформування про такі випадки органів і підрозділів поліції» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1051-16>.

162. Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень»: від 17.01.1995 р., № 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95>.

163. Настільна книга слідчого / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. 3-те вид., переробл. і доп. – К.: Ін Юре, 2011. – 728 с.

164. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. – Київ: Юрінком Інтер, 2016 – 1064 с.

165. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За заг. ред. О. М. Литвинова. – Київ: «Центр учбової літератури», 2016. – 536 с.

166. Негласні слідчі (розшукові) дії та використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні: навчально-практичний посібник. 2-е видання, розшир. й доповн. / С. С. Кудінов, Р. М. Шехавцов, О. М. Дроздов, С. О. Гриненко. – Харків: «Оберіг», 2015. – 424 с.

167. Нечипоренко Л. І. Еволюція української преси в контексті реформування суспільства (1985–1991 рр.) / Л. І. Нечипоренко // Література та культура Полісся. – 2012. – №. 69. – С. 366-373.
168. Новікова К. М. Психологічні особливості злочинця з насильницькою спрямованістю / К. М. Новікова // Юридична психологія. – 2015. – №. 1. – С. 198-206.
169. Нор В. Т. Основи загальної та юридичної психології : Курс лекцій. Навч. посібн. / Н. Р. Бобечко, В. П. Бойко, І. В. Жолнович, І. І. Когутич; за ред. В. Т. Нора. – К. : Алерта ; ЦУ Л, 2011. – 224 с.
170. Огляд місяця події при розслідуванні окремих видів злочинів: Наук.-практ. посібник / За ред. Н. І. Клименко. – Київ : Юрінком Інтер, 2005. – 216 с.
171. Одерій О. В. Тактика слідчого огляду комп'ютерних систем та їх елементів / О. В. Одерій, С. О. Корона, С. В. Самойлов. – Донецьк: ТОВ «ВИП «ПРОМІНЬ», 2010. – 88 с.
172. Одерій О. В. Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля : монографія / О. В. Одерій. – Харків : Діса плюс, 2015. – 528 с.
173. Олішевський О. В. Організація розслідування злочинів та її місце у структурі криміналістики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12. 00. 09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Олександр Володимирович Олішевський. – Харків, 2010. – 20 с.
174. Організація розслідування окремих видів злочинів : навч. посіб. : / Допущено МВС України : / А. Ф. Волобуєв, О. Є. Користін, Р. Л. Степанюк та ін. — Х. : ХНУВС, 2011.— 568 с.
175. Остапчук М. С. Організація та планування провадження досудового розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми / М. С. Остапчук // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична. – 2014. – №. 2. – С. 344-356.
176. Первинний огляд трупа на місці виявлення. Навчально-методичний посібник / В. Т. Бачинський,

О. Ф. Кулик, І. Г. Сапка, О. Я. Ванчуляк. – Чернівці : БДМУ, 2010. – 212 с.

177. Петрик О. Психологічні особливості професійної діяльності журналістів / О. Петрик // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Культура та соціальні комунікації». – 2009. – Вип. 1. – С. 138-143.

178. Петрушка А. І. Спеціальні знання в структурі компетентності фахівців у мас-медійній діяльності як вияв конвергенції / А. І. Петрушка // Наукові записки Інституту журналістики. – 2014. – № 56. – С. 234-239.

179. Пожар В. Г. Процесуальний статус потерпілого за новим кримінальним процесуальним кодексом України: позитивні кроки та прогалини правової регламентації / В. Г. Пожар // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 126-131.

180. Положення про органи досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України. Затв. наказом МВС України від 09.08.2012 № 686 / Офіційний вісник України від 12.11.2012 – 2012 р., № 84, стор. 100, стаття 3408, код акту 64053/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1769-12>.

181. Положення Про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань / Затв. нак. Генеральної прокуратури України від 06.04.2016 р. № 139 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0680-16/>.

182. Попелюшко В. О. Правила огляду документів та їх приєднання до справи / В. О. Попелюшко // Матеріали ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції «Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні» (30-31 травня 2008 року). – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2008. – С. 277-280.

183. Порубов Н. И. Допрос: процессуальные и криминалистические аспекты : монография / Н. И. Порубов, А. Н. Порубов. – М. : Юрлитинформ, 2013. – 304 с.

184. Постанова Пленуму ВСУ № 4 від 31.03.1995 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95/>.

185. Преамбула Всеобщей декларации прав человека / Всеобщая декларация прав человека Принята и провозглашена в резолюции 217 А (III) Генеральной Ассамблеи ООН от 10 декабря 1948 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

186. Принципы, касающиеся получения информации посредством средств массовой информации о разбирательствах по уголовным делам. Приложение к Рекомендации N R (2003) 13 Комитета министров Совета Европы государствам-членам «О порядке предоставления информации о разбирательствах по уголовным делам через средства массовой информации» (10 июля 2003 года) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_870.

187. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування / Сайт Генеральної Прокуратури України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112661&libid=100820&c=edit&c=fo.

188. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків № 10146 від 03.03.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=42733

189. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків № 1202 від 08.01.2013

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45306
190. Проект наказу МВС України «Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.npu.gov.ua/en/control/uk/publish/article/1768465>

191. Професійний стандарт журналіст мультимедійних видань засобів масової інформації. Скорочена версія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/content/%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0/%D0%92%D0%B8%D1%89%D0%B0/passport-journalist.pdf>.

192. Процесуальні, організаційні та етичні основи судово-медичної експертизи в Україні : Навчально-методичний посібник / М. В. Банчук, В. В. Войченко, Г. А. Зарицький, О. Ю. Петрошак (за заг. редакцією проф. В. Д. Мішалова). – Київ, 2010. – 243 с.

193. Пчеліна О. В. Особливості предмета доказування у кримінальних справах про економічні злочини та їх вплив на методику розслідування : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / О. В. Пчеліна. – Х., 2010. – 225 с.

194. Резнікова О. І. Віктимологічне пізнання особи у криміналістиці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / О. І. Резнікова. – Харків, 2015. – 20 с.

195. Резнікова О. І. Формування криміналістичних знань про потерпілого від злочину: історія становлення та розвитку проблеми / О. І. Резнікова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: юридичні науки. – 2013. – Вип. 6, том 2. – С. 132-136.

196. Рогатинська Н. З. Особливості допиту малолітньої або неповнолітньої особи / Н. З. Рогатинська,

Р. М. Мудрак // Право і суспільство. – 2014. – № 5-2. – С. 333-338.

197. Головенко Р. Чому не кожен журналіст є журналістом формально. [Електронний ресурс] / Р. Головенко – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/media_law/law/chomu_ne_kozh_en_zhurnalist_e_zhurnalistom_formalno.

198. Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Б. В. Романюк. – Київ, 2002. – 20 с.

199. Руколайніна І. Є. Матеріально-технічне та фінансове забезпечення правоохоронців / І.Є. Руколайніна // Форум права. – 2013. – №. 1. – С. 844-848.

200. Рябічев В. Л. Мультиплатформна концепція в сучасній журналістиці / В. Л. Рябічев // Наукові записки Інституту журналістики : науковий збірник / за ред. В. В. Різуна ; КНУ імені Тараса Шевченка. – 2013. – №. 52. – С. 98-101.

201. Саїнчин О. С. Розкриття і розслідування умисних убивств: концептуальні і практичні основи : Моногр. / О. С. Саїнчин. – Одеса : Юрид. л-ра, 2004. – 408 с.

202. Салига П. Г. Трансформація мережевих електронних журналів як явища масової комунікації : дис ... канд. наук із соціальних комунікацій : 27.00.05 [Електронний ресурс] / Павло Георгійович Салига. – Київ, 2014 – Режим доступу: <http://issuu.com/sakateka/docs/transformation/c/sc60mo4>. – 15 с.

203. Салтевский М. В. Осмотр компьютерных средств на месте происшествия : методические рекомендации / М. В. Салтевский, М. Г. Щербаковский, В. А. Губанов. – Х. : АПрНУ, 1999. – 11 с.

204. Салтевський М. В. Криміналістика. Підручник : у 2-х ч. ч. 1 / М. В. Салтевський. – Х. : Консум, Основа, 1999. – 416 с.

205. Сафронов С. О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень : Науково-практичний посібник / С. О. Сафронов. – Харків, 2003. – 175 с.

206. Сафронов С. О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжкого і середньої тяжкості тілесних ушкоджень : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 „Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза” / С. О. Сафронов. – Київ., 1999. – 19 с.

207. Сачко О. В. Деякі питання кримінологічного дослідження професійної діяльності журналістів в Україні О.В. Сачко // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2017. – Спецвипуск ч. 1. – С. 212-2015.

208. Свитич Л. Г. Введение в специальность: Профессия: журналист: Учеб. пособие для студентов вузов / Л. Г. Свитич. — 36е изд., испр. и доп. — М.: Аспект Пресс, 2011. — 255 с.

209. Свитич Л. Г. Феномен журнализма / Л. Г. Свитич ; под ред. проф. Я. Н. Засурского. – М. : Факультет журналистики МГУ, 2000. – 252 с.

210. Семенов В. В. Методика розслідування вбивств, прихованих інсценуванням : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В. В. Семенов. – Харків, 2004. – 225 с.

211. Сергеева К. А. О современных подходах к понятию электронного документа / К. А. Сергеева // Актуальные проблемы российского права. – 2014. – №. 7. – С. 1481-1487.

212. Сереброва С. П. Использование компьютерной информации при расследовании преступлений в сфере экономики / С. П. Сереброва // Российский следователь. – 2000. – № 4. – С. 5-7.

213. Синчук В. Криміналістична класифікація вбивств / В. Синчук // Вісник Академії правових наук. – 2003. – №1. – С. 140-147.

214. Синчук В. Л. Кореляційні залежності між елементами криміналістичної характеристики та їх

використання у методиці розслідування вбивств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В. Л. Синчук. – Х., 2004. – 20 с.

215. Синчук В. Типові слідчі ситуації в методиці розслідування вбивств / В. Синчук // Вісник Академії правових наук України. – 2002. – Вип. 2 (29). – С. 181–186.

216. Сиротенко С. Є. До питання про джерела цивільного права, які регулюють відносини з компенсації моральної шкоди [Електронний ресурс] / С. Є. Сиротенко // Теорія і практика правознавства. – 2013. – Вип. 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2013_1_8.

217. Сліпченко В. І. Особливості взаємодії оперативних та слідчих підрозділів за новим КПК України / В. І. Сліпченко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 4. – С. 539-545.

218. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1970-1980. – Т. 2. – 550 с.

219. Смушкин А. Виртуальные следы в криминалистике / А. Смушкин // Законность. – 2012. – № 8 (934). – С. 43-45.

220. Спасенко К. О. Методика розслідування порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / К. О. Спасенко – Харків, 2016. – 20 с.

221. Ставлення населення до ЗМІ, пропаганди та медіареформ в період конфлікту / Київський міжнародний інститут соціології на замовлення ГО «Телекритика» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mediarnbo.org/wp-content/uploads/2015/06/Infografika-KMIS-06_2015-1.pdf. – Заголовок з екрана.

222. Стан розслідувальної журналістики в Україні у 2012 році. Аналітичний звіт експертного опитування журналістів / ГО «Європейська дослідницька асоціація» у співпраці з ГО «Демократичні ініціативи молоді» [Електронний ресурс]. – Київ, 2012. – Режим

доступу: http://umedia.kiev.ua/uploads/files/ir-report_sep12_ukr.pdf. – Заголовок з екрана.

223. Старушкевич А. В. Криміналістична характеристика злочинів : Навчальний посібник / А. В. Старушкевич. – Київ : НВТ «Правник», 1997 – 41 с.

224. Степанюк Р. Л. Методика розслідування злочинів, пов'язаних з порушеннями бюджетного законодавства: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. – Харків, 2004. – 261 с.

225. Степанюк Р. Л. Взаємодія під час досудового розслідування економічних злочинів / Р. Л. Степанюк, Д. Д. Заяць // Форум права. – 2014. – № 1. – С. 460-465.

226. Степанюк Р. Л. Класифікація окремих криміналістичних методик розслідування злочинів / Р. Л. Степанюк // Право і Безпека. – 2014. – № 3. – С. 156-160.

227. Степанюк Р. Л. Теоретичні засади методики розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України: дис... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Р. Л. Степанюк. – Х., 2012. – 475 с.

228. Степанюк Р. Л. Удосконалення організації й тактики огляду місця події в Україні з урахуванням досвіду США / Р. Л. Степанюк, С. П. Лапта // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2016. – Вип. № 2. – С. 300-307.

229. Степанюк, Р. Л. Проблеми розвитку криміналістичної методики в умовах реформування кримінальної юстиції України / Р. Л. Степанюк // Вісник Кримінологічної асоціації України. – 2016. – № 1 (12). – С. 236-245.

230. Стратонов В. М. Версії в практиці пізнавальної діяльності слідчого / В. М. Стратонов // Право і Безпека. – 2011. – № 1. – С. 174-178.

231. Сущенко В. М. Журналістське розслідування правопорушень: загальна характеристика та поняття з точки зору правознавства / В. М. Сущенко // Наукові записки. Юридичні науки. – 2011. – Том 116. – С. 26-29.

232. Тарасов М. Ю. Расследование уголовных дел об убийствах : Процессуальные и криминалистические вопросы : автореф. дисс. на соискание уч. степени. канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. / М. Ю. Тарасов. – М., 2003. – 25 с.

233. Терехова О. В. Профессиональные деформации у студентов-журналистов: к теории вопроса / О. В. Терехова // Инновационный потенциал психологии в развитии человека XXI века. Сборник материалов Межрегиональной научно-практической конференции с международным участием 25–27 июня 2009 г. – Владивосток : Издательство ВГУЭС, 2009. – С. 56-59.

234. Тищенко В. В., Теоретические основы криминалистической методики расследования преступлений: проблемы и тенденции. / В. В. Тищенко / Наукові праці Національного університету "Одеська юридична академія". – 2011. – Т. 10. – С. 362-371. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npronyua_2011_10_37.

235. Тищенко В. В. Криминалистическая методика расследования: современное состояние и перспективы развития / В. В. Тищенко // Наукові праці Національного університету «ОЮА». – Одеса: Юрид. літерат., 2010.–Т. IX (2010). - С. 170-181.

236. Тищенко В. В. Сучасний стан і деякі проблеми розвитку криміналістичної методики розслідування злочинів. / В. В. Тищенко // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. – 2014. – № 1. – С. 170–180.

237. Тищенко В. В. Щодо шляхів оптимізації розробки методик розслідування злочинів / В. В. Тищенко // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». – 2014. – Т. 14. – С. 90–96.

238. Топчий В. В. Планування розслідування злочинів, учинених організованими злочинними групами / В. В. Топчий // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. – 2015. – №. 1. – С. 169-174.

239. Тулупов В. В. Профессиональная деформация в современной журналистике / В. В. Тулупов //

Журналист. Социальные коммуникации. – 2015. – № 1-2 (17-18) 2015. – С. 6-11.

240. Федотов Н. Н. Форе́нзика – компьютерная криминалистика / Н. Н. Федотов – Москва : Юридический Мир, 2007. – 432 с.

241. Хайменов В. А. Некоторые аспекты взаимодействия правоохранительных органов и средств массовой информации в современных условиях при выявлении и расследовании преступлений / В. А. Хамейнов // Вестник ВГУ. Серия : Право. – 2012. – № 1. – С. 537-550.

242. Хань Г. А. Теоретичні засади планування та організації розслідування злочинів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Г. А. Хань – Харків, 2007. – 19 с.

243. Хань О. О. Теоретичні основи планування та програмування слідчих (розшукових) дій : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / О. О. Хань. – Харків, 2015. – 189 с.

244. Холыст Б. Факторы, формирующие виктимность / Б. Холыст // Вопросы борьбы с преступностью. – 1984. – Вып. 41. – С. 73-77.

245. Центров Е. Е. Криминалистическое учение о потерпевшем / Е. Е. Центров. – Москва : Издательство московского университета, 1988. – 160 с.

246. Центров Е. Е. Основы криминалистического учения о потерпевшем : автореф. дисс. на соиск. ученой степени док. юрид. наук : спец. 12.00.09. – М., 1993. – 56 с.

247. Цивільний кодекс України / Відомості Верховної Ради України (ВВР) від 03.10.2003 р., № 40, стаття 356 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

248. Циганюк Ю. В. Строки проведення судових експертиз у процесуальному законодавстві України: порівняльний аналіз / Ю. В. Циганюк, О. В. Кравчук // Криміналістичний вісник : наук.-практ. зб. – 2016. – № 1 (25). – С. 42-50.

249. Чаплинський К. О. Організаційно-тактичні основи проведення слідчого огляду // Криміналістичний

вісник : [наук.практ. зб. / голов. ред. Коваленко В. та ін.] / ДНДЕКЦ МВС України; НАВС. – К. : ТОВ «Еліт Принт». 2011. – №1 (15). – 218 с.

250. Чеботарев Р. А. Обстоятельства, подлежащие установлению при доказывании события убийства / Р. А. Чеботарев // Известия РГПУ им. А.И. Герцена [Электронный ресурс]. – 2011. – №127. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/obstoyatelstva-podlezhaschie-ustanovleniyu-pri-okazyvanii-sobytiya-ubiystva>.

251. Чернецький О. К. Слідчий експеримент в кримінальному судочинстві: тактика і психологія : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / О. К. Чернецький. – Харків, 2013. – 226 с.

252. Чернявський С. С. Методика розслідування злочинів у сфері банківського кредитування : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 “Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза” / С. С. Чернявський. – Київ., 2002. – 20 с.

253. Шаблистий В. В. Законна професійна діяльність журналіста як «новий об’єкт кримінально правової охорони / В. В. Шаблистий // Вісник кримінологічної асоціації України № 2 (13) : збірник наукових праць [редкол. О. М. Бандурка (голов. ред. та ін.). – Харків : ХНУВС, 2016. – С. 78-85.

254. Шаповалова Л. І. Потерпілий як суб’єкт кримінально-процесуальної діяльності в досудових стадіях кримінального процесу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Л. І. Шаповалова. – К., 2001. – 22 с.

255. Шевчук В. М. Слідча ситуація: поняття, структура, види та їх значення для оптимізації розслідування злочинів / В. М. Шевчук // Юридичний науковий електронний журнал. – 2014. – № 1. – С. 139-143.

256. Шепітько В. Ю. Змагальна модель досудового розслідування: ілюзія або реальність / В. Ю. Шепітько // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. - 2015. – Вип. 15. – С. 5-13. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Трsek_2015_15_5.

257. Шепітько В. Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько російський і російсько-український) / В. Ю. Шепітько ; за заг. ред. акад. НАН України В. Я. Тація. – Х. : Право, 2001. – 560 с.

258. Шепітько В. Ю. Особа потерпілого в системі криміналістичної характеристики злочинів / В. Ю. Шепітько // Проблеми законності : респ. міжвідом. наук. зб. – 2008. – Вип. 93. – С. 168-174.

259. Шепітько В. Ю. Соціально-психологічні характеристики особи злочинця в криміналістиці: проблеми використання типології та можливостей моделювання / В. Ю. Шепітько // Вибрані твори / Избранные труды. – Харків : Видавнича агенція «Апостіль», 2010. – С. 548-557.

260. Шепітько В. Ю. Ситуаційна обусловленность применения тактических приемов в расследовании преступлений / Вибрані твори / Избранные труды / Валерій Юрійович Шепітько. – Харків : Видавнича агенція «Апостіль», 2010 – С. 225-230.

261. Шошин С. В. Расследование убийств / С. В. Шошин. – Ростов на Дону : Феникс, 2007. – 346 с.

262. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія / М. Г. Щербаковський. – Харків : В деле, 2015. – 560 с.

263. Щербина Л. І. Взаємодія органів досудового слідства з оперативними підрозділами / Л. І. Щербина // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Юриспруденція. – 2015. – № 14, том 2 – С. 114-116.

264. Щербина Л. І. Взаємодія органів досудового слідства з оперативними підрозділами в системі Служби безпеки України при розслідуванні кримінальних справ : Навч. Посібник / Л. І. Щербина – К. : НА СБ України, 2005. – 247 с.

265. Щур Б. В. Обставини, що підлягають з'ясуванню, як складова частина методики розслідування шахрайства з фінансовими ресурсами / Б. В. Щур //

Європейські перспективи : наук.-практ. журн. – 2011. – № 2, ч. 2 – С. 132-137.

266. Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик. Монографія. / Б. В. Щур, — Х.: Харків юридичний, 2010. - 320 с.

267. Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09 / Б. В. Щур - Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». - Х., 2011, - 32 с.

268. Экологические преступления: квалификация и методика расследования / Под ред. В. Е. Коноваловой, Г. А. Матусовского. – Харьков: Глобус, 1994. – 226 с.

269. Юрченко О. Ю. Роль віктимної поведінки потерплих при вчиненні тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / О. Ю. Юрченко. – Харків, 2004. – 18 с.

270. Юхно О. О. Окремі аспекти взаємодії слідчих та інших підрозділів органів внутрішніх справ під час розслідування злочинів / О. О. Юхно // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2012. – №. 2. – С. 212-221.

271. Яблоков Н. П. Криминалистическая характеристика преступлений как составная часть общей криминалистической теории // Вестник МГУ. Серия «Право». – 2000. – № 2. – С. 3-13

272. ACPO Good Practice Guide for Digital Evidence March 2012 / Association of Chief Police Officers [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.digital-detective.net/digital-forensics-documents/ACPO_Good_Practice_Guide_for_Digital_Evidence_v5.pdf. – Заголовок з екрана.

273. Cambridge English Dictionary & Thesaurus [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/journalist>.

274. Catalina Botero Marino Violence against journalists and media workers: inter-american standards and

national practices on prevention, protection and prosecution of perpetrators / Catalina Botero Marino / Office of the Special Rapporteur for Freedom of Expression Inter-American Commission on Human Rights [Електронний ресурс]. – 2013 – 180 р. – Режим доступу: http://www.oas.org/en/iachr/expression/docs/reports/2014_04_22_Violence_WEB.pdf.

275. Mell Peter, The NIST Definition of Cloud Computing. Recommendations of the National Institute of Standards and Technology / Peter Mell, Timothy Grance // National Institute of Standards and Technology Special Publication 800-145 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nvlpubs.nist.gov/nistpubs/Legacy/SP/nistspecialpublication800-145.pdf>.

276. Oxforddictionaries.com [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/journalist>.

277. Recommendation CM/Rec(2016)4[1] of the Committee of Ministers to member States on the protection of journalism and safety of journalists and other media actors [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016806415d9. – заголовок з екрана.

278. Resolution adopted by the United Nations General Assembly on 18 December 2013 № 68/163. The safety of journalists and the issue of impunity [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/68/163. – заголовок з екрана

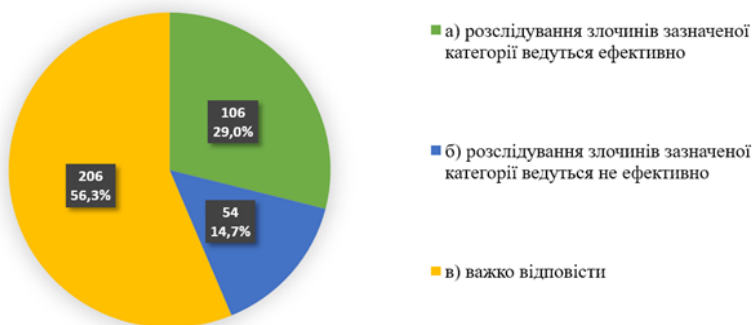
279. The ACPO Good Practice Guide for Managers of e-Crime investigation published by 7Safe – 113 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.digital-detective.net/digital-forensics-documents/ACPO_Good_Practice_and_Advice_for_Manager_of_e-Crime-Investigation.pdf. – заголовок з екрана.

ДОДАТОК 1

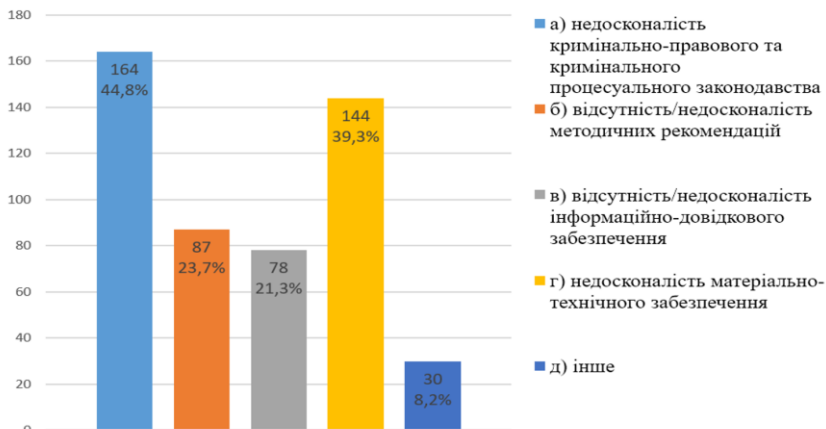
Підсумкові показники анкетування слідчих Національної поліції України у Харківській, Сумській, Миколаївській, Одеській, Львівській, Тернопільській областях

Обсяг вибіркового емпіричного спостереження – 366 осіб

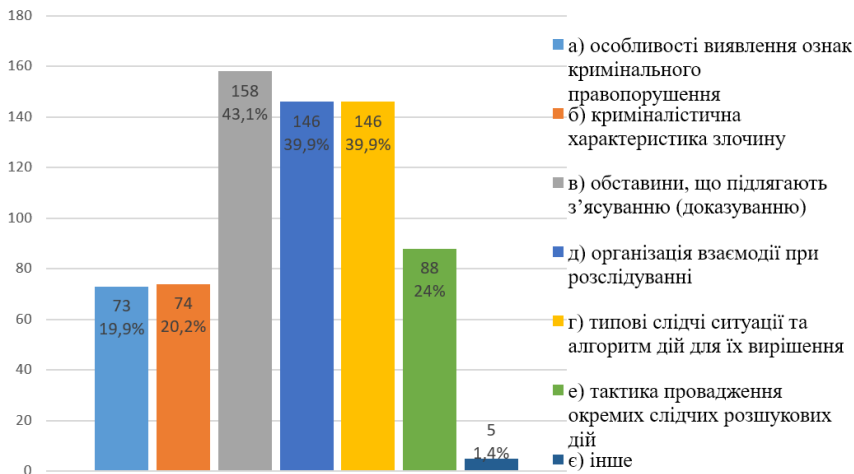
1. Як Ви оцінюєте ефективність діяльності Національної поліції України з розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів?

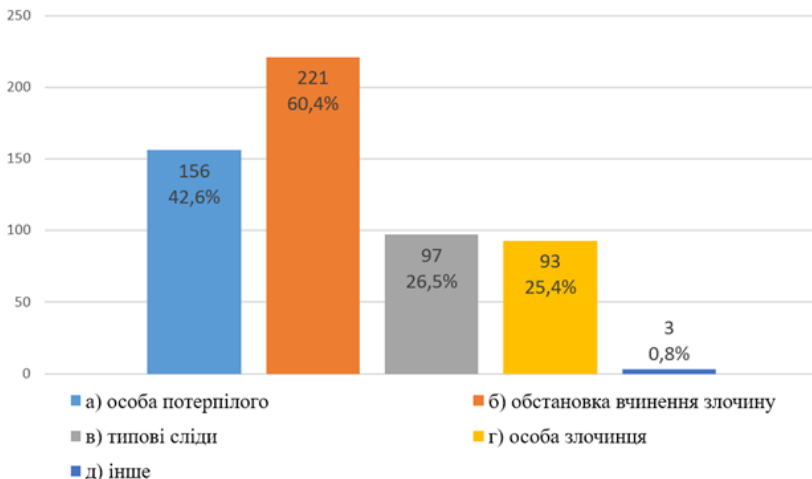
2. З чим, на Вашу думку, пов'язані недоліки у процесі розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів?

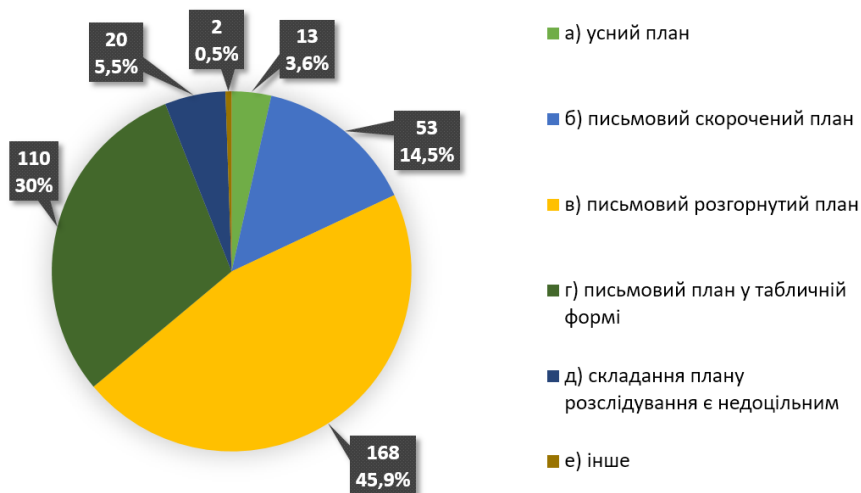
3. Яким питанням слід приділити увагу при розробці методики розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів?

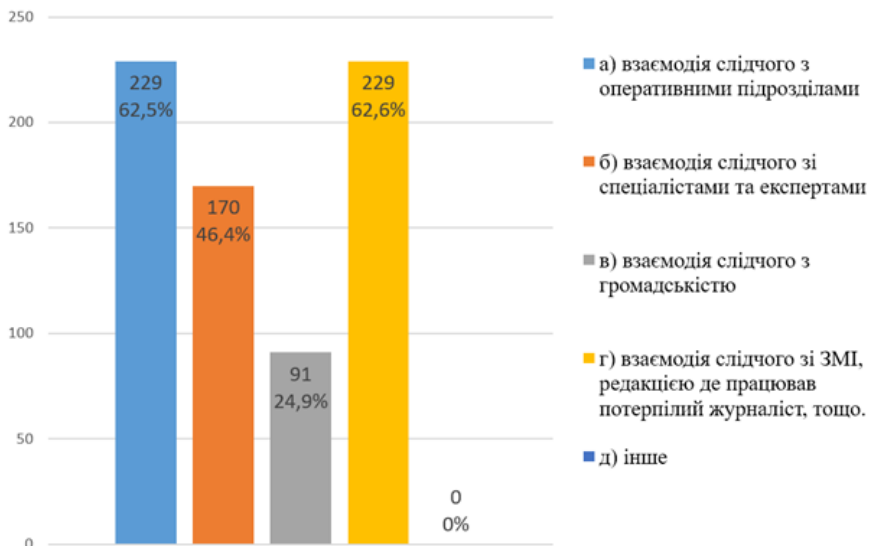
4. Які елементи криміналістичної характеристики посягань на життя та здоров'я журналістів потребують окремого висвітлення в методиці розслідування?

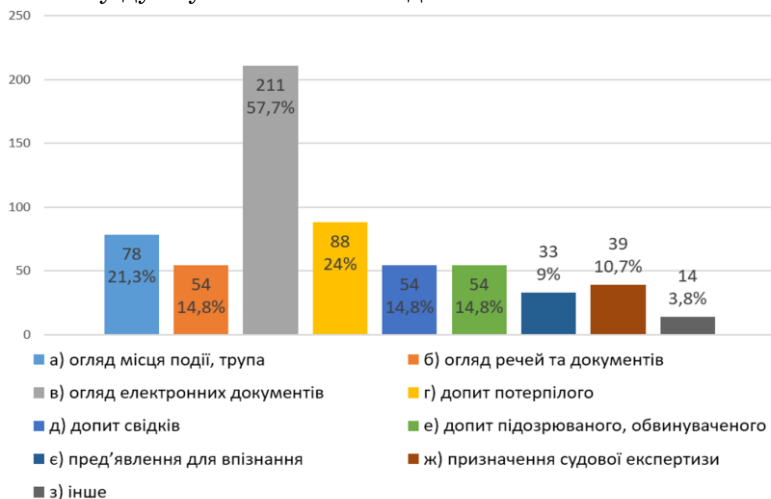
5. Якої форми план доцільно складати при розслідуванні посягань на життя та здоров'я журналістів?

6. Які форми взаємодії доцільно застосовувати під час розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів?

7. Провадження яких слідчих (розшукових) дій в ході розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів є на Вашу думку найбільш складним?

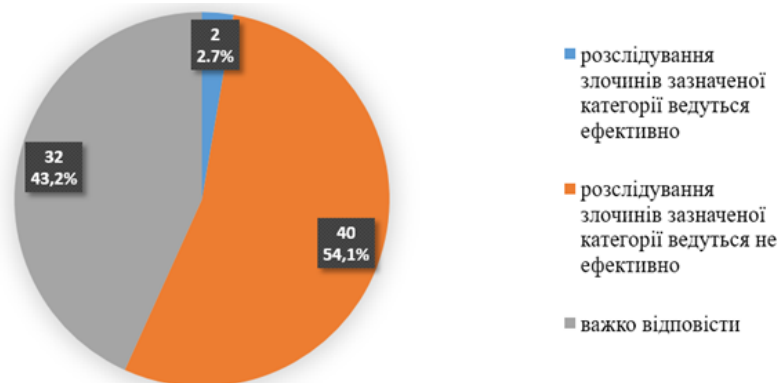

Додаток 2

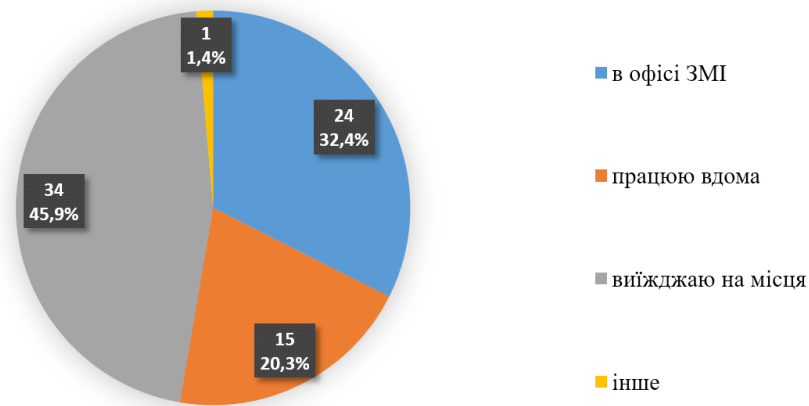
Підсумкові показники анкетування журналістів

Обсяг вибіркового емпіричного спостереження – 74 особи

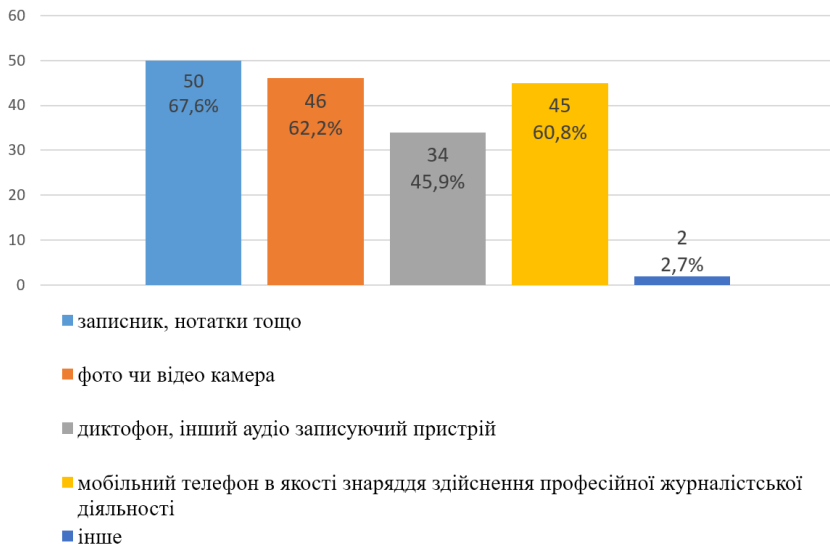
1. Як Ви оцінюєте ефективність діяльності Національної поліції України з розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів?

2. Де Ви переважно здійснюєте свою професійну журналістську діяльність?

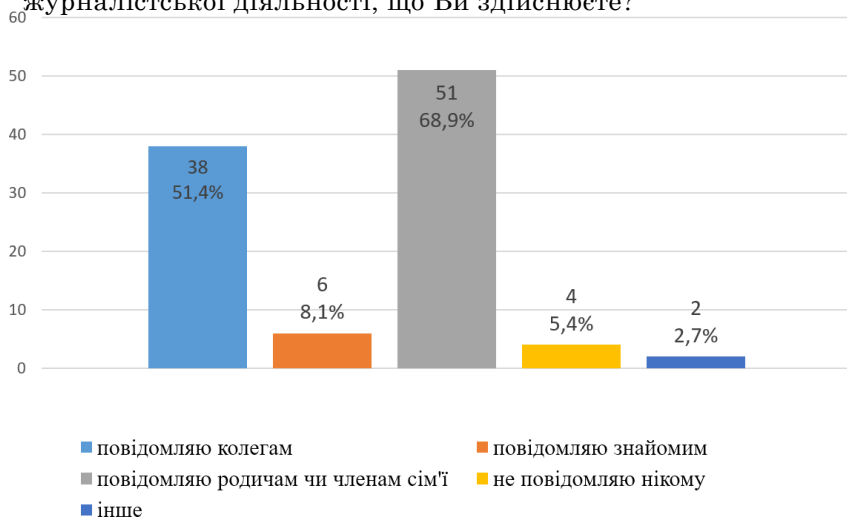
3. Які знаряддя, засоби здійснення професійної журналістської діяльності Ви маєте при собі під час здійснення професійних обов'язків?

4. Чи використовуєте Ви хмарні сервіси для зберігання робочої інформації (Google Drive, Dropbox тощо)?

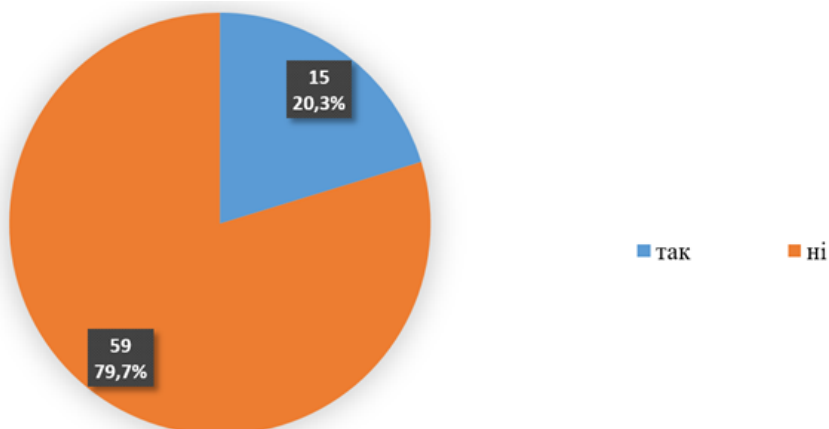
5. Чи повідомляєте ви колегам, рідним, знайомим інформацію про напрями та об'єкти професійної журналістської діяльності, що Ви здійснюєте?

6. Чи повинні законодавчі норми про захист журналістів розповсюджуватися на блогерів, незалежних журналістів, інших осіб які здійснюють професійну журналістську діяльність та не мають офіційного статусу журналіста (відповідного посвідчення, тощо)?

7. Чи зверталися представники правоохоронних органів до Вас з метою організації взаємодії слідства зі ЗМІ чи громадськістю під час розслідування злочинів?

Наукове видання

Коваленко Артем Володимирович

**РОЗСЛІДУВАННЯ ПОСЯГАНЬ НА ЖИТТЯ ТА
ЗДОРОВ'Я ЖУРНАЛІСТІВ**

Монографія

За редакцією автора

Підписано до друку 20.04.2018.

Формат 60x84 1/16. Ум. друк. арк. 15,6.

Тираж 300 прим. Зам. № 2404-01

Редакційно-видавниче відділення відділу організації наукової роботи Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

Виготовлювач

Поліграфічне підприємство СПД Румянцева Г. В.

Вул Бузника 5/1, м. Миколаїв, 54038

Свідотство МК № 11 від 26.01.2007